POLIROM

Ana Maria SANDU

Hortensia Papadat-Bengescu

Străina

Ana Maria SANDU

Străina

EDITURA POLIROM

2021

© 2021 by Editura POLIROM

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;

sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-8608-7
ISBN PDF: 978-973-46-8609-4
ISBN print: 978-973-46-8452-6

Pe copertă: ilustrație de Radu Răileanu

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

ANA MARIA SANDU a debutat în 2003 cu volumul *Din amintirile unui Chelbasan* (Editura Paralela 45), reeditat în 2013 la Editura Art. Cartea a fost tradusă în limba franceză în 2010 cu titlul *L'écorchure*. În 2006 a publicat la Editura Polirom, în colecția „Ego. Proză", romanul *Fata din casa vagon*, text care stă la baza spectacolului de teatru cu acelaşi nume, pus în scenă în 2019, iar în 2010

romanul *Omoară-mă!*. Acesta din urmă a fost tradus în limba italiană (*Uccidimi!*, AAsara, 2012), iar în 2018 a apărut în limba maghiară, la Vince Kiadó Kft. În 2013 a publicat *Aleargă*, de asemenea dramatizat, în 2017 volumul de proză scurtă *Pereți subțiri* şi în 2019 cartea de amintiri *Mama îmi spune că am o viață frumoasă*, toate trei la Editura Polirom. A mai publicat texte în antologiile *Cartea cu bunici*, *Bookătăria de texte & imagini*, *Iubire 13*, *Prima dată*, *Nouvelles de Roumanie*, *Rumänien heute*. A coordonat volumul *Cu ochii-n 3,14*, o antologie *Dilema Veche*, apărută în 2016 la Editura Humanitas. Trăieşte la Bucureşti. Este redactor la revista *Dilema Veche*.

E.L.

Nicicând nu făcuse atâtea drumuri la poşta de pe Câmpineanu ca în zilele acelea de septembrie. Nu ca să ducă corespondență, ci ca să verifice dacă nu cumva scrisoarea de la ea ajunsese. Dormise prost câteva nopți la rând. Încercase să scrie şi să citească, dar nu reuşise. Rândurile i se amestecau pe pagină, ca şi când ar fi suferit de o tulburare bruscă a vederii. Se zvârcolise ca peştele pe uscat şi îşi recapitulase toată viața. Urma să împlinească 38

de ani peste o lună şi se simțea ca un adolescent îndrăgostit şi nerăbdător.

Domnişoara Mimi, care îl cunoştea şi îi admira statutul de profesor de limba latină, căutase în teancul de plicuri din spatele ghişeului pe cel cu semnătura „Hortensia Papadat-Bengescu”, nume pe care el încercase să-l rostească cât mai clar şi mai solemn, aproape impersonal, în speranța că ea îşi va imagina că era vorba despre o simplă înştiințare profesională importantă.

— Nimic, îmi pare rău, îl anunțase ea, după ce îl lăsase să aştepte mai bine de zece minute.

— S-o fi produs vreo încurcătură, îi răspunsese el, fără să poată să-şi ascundă dezamăgirea.

Şi scena asta se repetase timp de patru zile la rând. Complicitatea dintre funcționara brunetă, tunsă cu breton şi bărbatul nu foarte înalt, puțin plinuț, dar extrem de prezentabil în costumele lui când gri, când bleumarin, mereu impecabile, crescuse. Nici măcar nu mai trebuia să-i reamintească expeditorul, ea dispărea o vreme undeva, în spate, şi, din păcate, se întorcea fără bucata de hârtie care i-ar fi putut reda liniştea. Cine ştie, poate că îl şi înțelegea. Era o fată tânără, care cu siguranță suferise din dragoste recent, ca orice muritor. Ar fi vrut să-l poată ajuta, dar din păcate nu stătea în puterea ei. A cincea zi, intrase în oficiu

şi, când ajunsese în faţa domnişoarei, roşise imediat. Îşi dăduse pălăria jos şi îşi trecuse repede mâna prin păr, un semn de cochetărie sau de nervozitate, ce mai conta. Privirea fetei părea dezarmată. Se simţea ridicol în postura asta de amorez care tot încerca şi încerca să pună mâna pe răvaş, în ciuda tuturor evidenţelor. I se muiaseră deja picioarele şi nodul de la cravată i se părea mult prea strâns.

— Nu-i nimic, ridicase ea din umeri.

— Totuşi, poate..., îngăimase el şi aerul din încăpere devenise prea puţin.

— Atunci o să mă duc să verific doar ca să vă dovedesc, îi răspunsese Mimi, serioasă de data asta.

— Nici nu mai e nevoie, stimată domnişoară. Vă cred.

Dar Mimi se îndepărtase şi îl lăsase cu bobiţele de sudoare pe frunte, pe care şi le ştergea compulsiv cu o batistă mare, albastră. Ar fi vrut să iasă, să se amestece cu lumea de pe bulevard, să nu mai fie nevoie să se întoarcă niciodată în locul acela şi să-i ceară acestei funcţionare drăguţe de la poştă nişte favoruri inutile. Când o văzuse că păşeşte apăsat cu pantofii ei maron, cu toc, se gândise că poate avusese dreptate să nu renunţe şi că ziua asta ar putea fi, în sfârşit, cea norocoasă. Îşi îndreptase spatele şi numărase secundele. Ea îi zâmbise şi îi făcuse

cu mâna, pesemne bucuroasă că, gata, scrisoarea apăruse, iar ea scăpase de insistența lui. Îi înmânase plicul şi îl rugase să semneze de primire, cu un creion chimic, legat cu sfoară, care atârna în dreptul ghişeului.

Câştigase, avea dovada că nu aşteptase în zadar, ca un neghiob. Cu siguranță se produsese o încurcătură de nume, de adresă, cine să mai ştie. Nici măcar nu voia să-şi mai bată capul cu asta. Cuvintele ei ajunseseră la destinație, şi el simțea cum sufletul i se trezeşte la viață. Era o toamnă cu zile splendide, scăldate într-o lumină care cădea peste oraş ca dintr-un ciubăr cu miere, şi cu nopți enervant de frumoase, nici calde, nici reci, care, în mod normal, ar fi trebuit să fie o binecuvântare pentru orice bucureştean. Doar că el ar fi zis că vremea face o risipă inutilă de farmece.

El se afla la Bucureşti, iar ea tocmai la Focşani. Distanța poate părea un pansament pentru cei care nu pot fi împreună. Scăpau pentru moment de chinul de a se gândi ce ar fi făcut dacă ar fi trecut unul pe lângă altul din întâmplare, cum s-ar fi comportat, cât de stângaci ar fi fost din cauza emoțiilor, dacă ar fi fost însoțiți de soție, soț sau copii, în cazul ei.

Încă nu deschisese plicul. Îl pusese în buzunar şi mergea țanțoş pe Calea Victoriei. Se salutase cu un

cunoscut şi îi zâmbise prietenos, chiar dacă la ultima discuție se cam certaseră. Deocamdată nu-şi dorea nimic altceva decât s-o citească. În tihnă, fără să fie deranjat. În următoarele 15 zile urma să fie singur şi asta îi provoca o tulburare şi mai mare. Îi va scrie, probabil, în fiecare zi, până ce ea îi va spune că, gata, e prea mult, nu-i cazul s-o pună într-o situație delicată. Sau va amâna să-i răspundă şi, în felul ăsta, îl va pedepsi pentru îndrăzneală şi exaltare. „Scumpa mea stăpână", aşa i se adresase, şi în felul ăsta îşi asumase cu stoicism absolut tot ce avea să urmeze în comunicarea şi în povestea lor.

Deocamdată, din locuința spațioasă de provincie a părinților ei, cu un parc întins în față, căruia îi vedeai cu greu capătul, poate chiar de pe o bancă retrasă şi umbroasă, ea îi caligrafiase nişte cuvinte prietenoase şi mângâietoare. Le urmărea aşezat la biroul lui mare, din lemn de stejar. Forma scrisului ei îl dusese cu gândul la dinții de lapte ai unui copil. Ceea ce avea să-i spună abia peste nişte luni, când ea avea să-i încredințeze cele trei caiete de versuri scrise, ani la rând, în franceză.

În timp ce citea atent, se oprea din când în când şi sufla peste foaia albă, ca şi când ar fi vrut să împrăştie puful vorbelor ei. Senzația concretă, fizică, legată de scris nu îşi amintea s-o mai fi avut vreodată. Să fi fost de vină

oboseala? Ce-i drept, nu obişnuia să piardă nopţile. Fusese întotdeauna un om organizat şi riguros, care se ghidase în viaţă după principiul că valoarea cuiva stă în ce şi cât lucrează. În afara muncii, tot ce se aduna nu era decât fum, fum.

Păianjenii care îi gâdilau cristalinul păreau nişte lacrimi încă neformate. Recitise scrisoarea, analizase frazele şi stilul lor, cu determinarea criticului literar. Unul îndrăgostit, e adevărat, dar textul rămânea text în orice condiţii şi împrejurări, oricât de subiective. Ea se semnase „Hortense" şi avea să păstreze această iscălitură înflorată şi franţuzită, drept semn de afecţiune şi preţuire pentru el, timp de mai bine de douăzeci de ani. De ce se întorsese, în felul ăsta, la anii adolescenţei, când le scria părinţilor şi se perfecţionase în compunerea de epistole pentru colegele ei de la Institutul „Bolintineanu", n-ar fi ştiut să spună. Un instinct, poate, de a o lua de la capăt. Sau o cochetărie adorabilă, ca şi când toată viaţa matură, cu responsabilităţile, problemele şi contorsiunile ei, s-ar fi putut şterge astfel dintre ei şi de pe faţa pământului.

Se văzuseră ultima dată cu două săptămâni în urmă, când ea venise la Bucureşti, cu treabă. Încă avea în urechi vocea ei puţin cântată şi preţioasă. Rima cu prenumele pe care îl graseia uşor când se prezenta. L-ar fi descris fără să

stea pe gânduri: o broşă masivă de aur, cu o piatră prețioasă în mijloc. Ca o ironie a sorții, lui nu-i plăcuse niciodată să i se spună Eugen.

La ea, numele i se părea că se se armoniza cu prezența: înaltă, cu un păr blond-şaten şi ochi verzi-albăstrui, care scăpărau când vorbea. Nu semăna cu femeile pe care le cunoscuse. Era şi tânără, şi bătrână în aceeaşi clipă. O fetiță alintată şi timidă şi o femeie gravă, de-o inteligență necruțătoare când se lansa într-o discuție despre literatură. Când îi fusese prezentată, n-avea cum să uite, îi zărise întâi pălăria mare şi îi percepuse, în eleganța rigidă, un aer de provincie. Corespondaseră înainte, când el îi ceruse o dare de seamă locală, dar şi ceva „foarte ea", cum se exprimase el, ca s-o convingă să dea textului care urma să apară în revista *Lectura pentru toți* o tuşă cât mai personală. Prietenia lor literară se consolidase pe nesimțite în acel an, 1919. Cenaclul pe care E.L. îl fondase era la început şi urma să lanseze şi revista cu acelaşi nume. Lumea toată părea că îşi repornise motoarele după războiul care le îngreunase sufletele şi le întorsese destinele pe dos, ca pe nişte paltoane pe care le duci la croitor ca să le schimbi fața şi să le poți purta mai departe. E.L. era bucuros şi recunoscător oamenilor pe care-i

primise în cercul său şi îşi dorea să-i țină aproape cât mai mult timp.

— Vă aştept să citiți la noi, scumpă doamnă! Fondatorii cenaclului au prioritate şi avem nevoie de condeie adevărate.

Ei i se luminase fața şi îi spusese imediat:

— Sunt onorată, domnule Lovinescu. Nici nu vă puteți imagina ce înseamnă asta pentru o începătoare ca mine. Şi ce bucurie îmi faceți. Ştiți prea bine că am crezut atâta vreme că o să fiu doar o scriitoare postumă. Spaima mea cea mai mare...

— Vă apreciez, doamnă! După ce ați publicat la Alcalay *Ape adânci*, nu mai aveți de ce să fiți îngrijorată.

Primul lor dialog, întrerupt de mai multe ori de oameni care veniseră la cenaclul de la el de acasă şi voiau să-i transmită tot felul de păreri şi felicitări pentru şedința care tocmai se încheiase, fusese reluat şi prelungit până seara târziu la masă, într-un grup restrâns. O ascultase cu mare atenție. Tot ce simțise mai întâi în cuvinte se întrupase în prezența ei şi căpătase greutate. Când cunoşti mai întâi realitatea din vorbe a unui om şi apoi ajungi să stai față în față cu el, încerci să suprapui imaginile: cea din capul tău şi cea care ți se arată.

Nu fusese o părere, scrisul părea religia ei şi asta nu contenea să-l impresioneze şi să-l uimească. Ar fi zis că pentru femeia asta de 42 de ani, al cărei mezin împlinise 7 ani, viața era mai puțin interesantă. Doar o formă palidă a textului care aştepta să fie scris, ca o compensație a tot ce nu fusese trăit şi simțit vreodată, din diverse motive.

E.L. o încurajase ferm să se apuce de treabă:

— Ştiți prea bine, publicul vă aşteaptă opera! Marile romane!

Simțea că ea avea nevoie de asta şi că fiecare îndemn o va motiva să se pună pe treabă. Hortensia îi zâmbise vizibil flatată şi îl privise cu încredere, ca şi când tocmai i-ar fi spus că e în regulă să lase să zboare rândunica aceea pe care o ținuse până atunci ascunsă în haină. Se revăzuseră şi duminica următoare, în acelaşi apartament de trei camere de pe Ion Câmpineanu de la numărul 40, în biroul lui E.L., despărțit doar de un glasvand de sufrageria familiei, unde aveau să-şi petreacă multe ore în următorii ani şi unde ea urma să-i citească în primul rând lui, şi apoi celorlalți prezenți în acea încăpere, toate cărțile viitoare.

Pe Hortensia treburile o reținuseră în capitală şi bucurie mai mare decât să fie alături de colegi de breaslă nu găsea şi nici nu spera să aibă. Nu obosise niciodată să

se ocupe de cei cinci copii şi de un soţ care nu se lăsa deloc impresionat de obiceiul prost şi inutil al zmângălitorilor de hârtie. De altfel, magistratul Nicolae Papadat, cu zece ani mai în vârstă decât soţia sa, nu pierdea nicio ocazie să ironizeze, cu un aer superior, răsucindu-şi grav mustăţile, moftul ăsta al nevestei şi al prietenilor ei scriitori, când se întâmpla ca aceştia să le treacă pragul. Căci la ei în casă se jucau cărţi, dar de citit nici vorbă: „Ce fel de a-ţi pierde timpul o mai fi şi ăsta?", îşi citase ea soţul. Nu cu ranchiună, cel puţin aşa i se păruse lui în scrisoare, ci cu un fel de detaşare amuzată.

Cât stătuse, însă, aşezată în biroul lui E.L., pe unul dintre fotolii, care îi fusese rezervat, alături de alţi treizeci şi ceva de participanţi, înghesuiţi pe scaune dispuse concentric, pe care toţi le ocupau deja într-o anumită ordine, nu se mai gândise nici la situaţia ei familială, la ostilitatea pe care o simţise de-a lungul timpului, ci doar la ce se vorbea în acea încăpere. Şi la multele coli mari, tăiate şi aranjate sub formă de caiete, cu tot felul de însemnări, cu retuşuri şi ştersături, rescrise şi de trei, patru ori, până era mulţumită, pe care le adunase de-a lungul timpului şi care îi fuseseră sprijin în fiecare moment din viaţă. Avusese în toate locurile unde locuise un refugiu numai al ei, care îi adusese liniştea şi frenezia

ce îi erau necesare ca apa şi ca hrana. Aceste fire o legau de o realitate la care familia ei nu avusese niciodată acces şi pe care o ţinuse doar pentru sine dintr-un fel de pudoare şi, poate, de independenţă. Existenţa civilă îi dăduse şi ei, ca fiecărui om, un anumit rol. Dar ea ştia bine că în viaţa secretă a oamenilor poţi să descoperi tot felul de bagaje clandestine, de poveşti, de amoruri interzise şi de dorinţe incredibile. Să îşi publice textele însemna să-şi arate sufletul unui public care o citea, dar care măcar n-avea pretenţia că o cunoştea. O credita din nou şi din nou, şi era dispus să o descopere.

Îl privise pe E.L. şi îi simţise căldura. Rotunjimile lui aveau ceva bonom şi înţelegător şi îi încălzise sufletul cu încurajările lui. Nu ştia cum să interpreteze interesul lui. Nu-şi mai dădea seama dacă chipul ei rămăsese frumos sau, din contră, se prăbuşise sub vremuri şi suferinţe fizice de tot felul. Lucrul de care nu se îndoia, însă, ţinea mai degrabă de adevărul etern al vieţii: dacă un bărbat şi o femeie ajung să stea faţă în faţă şi există o atracţie reală între ei, cum li se întâmpla lor, totul devine şi greu, şi uşor în acelaşi timp şi mintea fiecăruia se transformă într-o oglindă pentru celălalt.

Maturitatea le dădea corpurilor lor o anumită greutate şi stabilitate, un fel de control, ar fi zis ea, dar pe dinăuntru zbuciumul îşi vedea liniştit de treabă.

Seara parcă se tot lungise. La masă, când el îi trăsese scaunul cu spătar cel mai apropiat de al lui, ea păruse că se aşază grațios, dar se prăbuşise, fără să ştie nimeni cum îi bătea, de fapt, inima şi i se încordaseră gambele. Din fericire, discuția despre teatru o făcea alertă. Scrisese *Bătrânul*, o piesă pe care o prezentase deja în fața comitetului de lectură al Teatrului Național din Bucureşti. Le plăcuse şi îi promiseseră că o s-o includă în repertoriul lor viitor. Nu putea decât să spere că se va întâmpla.

— La lucru, teatrul e, dintre toate, genul care mă desfată şi mă bucură cel mai tare. Sunt spectatorul care se amuză tare la piesele sale...

E.L. o ascultase cu un zâmbet larg pe față şi, ca şi când tocmai i-ar fi venit o idee genială, ridicase arătătorul şi o întrerupsese:

— Dacă-i aşa, sper să colaborăm într-o zi şi să mă ajutați să dramatizez un text al meu. Mi-ar plăcea să lucrăm împreună.

Ea băuse un pahar de vin roşu, ceea ce nu obişnuia, şi asta îi colorase obrajii. Din experiența anilor din urmă ieşise palidă, aproape străvezie. Făcuse eforturi să nu se

plângă de propriile beteşuguri şi să fie mulțumită că toți ai ei scăpaseră cu viață.

— Mă simt atât de bine! îi spusese lui E.L. încet, la ureche.

Bărbatul îşi aşezase palma peste brațul ei, în dreptul încheieturii, şi îi privise inelele.

— Nici n-ai idee, scumpă prietenă, cât mă bucur! îi şoptise şi el şi, pentru o fracțiune de secundă, buzele i se lipiseră de lobul ei drept.

Seara aceea pecetluise apropierea lor, complicitatea care avea să dureze şi să se schimbe în multe feluri de-a lungul timpului. Dar, mai presus de toate, admirația lui nedezmințită pentru scrisul ei, încă prea subiectiv şi uşor nesigur atunci, dar extrem de promițător.

— Prietenii, doamnă dragă, sunt importanți. Să ne avem unii pe alții, după ce am fost singuri şi trişti atâta amar de vreme, din cauza războiului, e unul dintre darurile fără de preț.

Ea râsese şi dăduse din cap, chiar dacă ştia că la masa aceea n-avea cum să rostească numele a doi oameni dragi, Ibrăileanu şi, mai ales, prietenul de suflet, Topârceanu, care se îndepărtase de ea şi îi lipsea atât de mult. Amândoi o ajutaseră enorm, iar acum, prin forța împrejurărilor, ar fi putut s-o considere o trădătoare a cauzei, din moment

ce începuse să-l cultive pe E.L. şi să scrie la gazeta lui, cu care ei polemizau şi erau într-un conflict deschis de idei.

Nici nu-şi amintea ce mâncaseră la cină. Totul fusese atât de intens, încât alte lucruri păstrase din seara cu pricina. De exemplu, momentul în care invitații plecaseră unul câte unul şi E.L. îi făcuse un semn discret cu capul să mai rămână puțin. Stana, femeia lui în casă, stătea cu trenciul ei bej în brațe lângă cuier, aşteptând nemişcată. Părea că există şi o coregrafie a ieşirii din scenă a invitaților la cină şi nu se înşelase.

— Adu-mi, te rog, haina din sufragerie, o rugase el pe menajeră, şi femeia plecase imediat din hol şi se întorsese şi cu sacoul lui, pe care-l ținea cu mare grijă.

Îl îmbrăcase, o ajutase şi pe ea, deschisese uşa, aşteptase să iasă prima şi o urmase. Deşi nu stabiliseră s-o conducă, lucrurile veniseră de la sine. Când intraseră în Cişmigiu, era mai târziu de zece seara. Câteva perechi grăbite trecuseră pe lângă ei şi, în lumina galbenă, difuză a felinarelor, aveau ceva fantomatic. Traversaseră parcul şi ea începuse să-i povestească despre ce trăise ca soră în cadrul Crucii Roşii, la Focşani, aproape de linia frontului de pe Siret.

— Încă îi visez pe răniții cărora le-am promis că o să se facă bine şi ei au murit sub ochii mei.

O spusese dintr-o suflare şi el îi simţise tulburarea şi o luase de braţ.

— E extraordinar că aţi putut ajuta. Implicarea, în momentele-limită ale omenirii, poate fi salvatoare.

— Au fost luni grele, dar zile pline. Şi sunt recunoscătoare pentru ce am trăit, pentru oamenii pe care i-am cunoscut şi care mi s-au spovedit acolo, în şarja morţii.

— Aţi avut şansa unei experienţe colosale, sper că veţi scrie într-o zi despre asta.

Începuse deja *Balaurul*, romanul care vorbea despre întâlnirea atât de intimă cu moartea şi cu suferinţa răniţilor din Primul Război Mondial, care se încheiase, din fericire. Pe măsură ce ea se adâncea în istoria acelei perioade, el îşi imagina scenele: o vedea cum trecea dimineaţa foarte devreme şinele căii ferate, cu coşuri încărcate cu alimente, cu bidoane grele de apă, îmbrăcată în uniformă de infirmieră, cu un şorţ alb cu buzunare, care nu rămânea curat niciodată şi în care ţinea mereu cutii cu medicamente, pentru a le avea la îndemână în caz de nevoie. Auzea gemetele, urletele bărbaţilor coborâţi din trenuri pe tărgi, cu plăgile urâte, infectate, care miroseau îngrozitor sau cu membrele amputate de obuze.

— Nimic nu mă mai speria. Voiam să îngrijesc, să alin. Şi asta am făcut, cu o seriozitate şi o devoțiune de care nici măcar eu nu mă crezusem în stare.

Ea îi vorbea cu atâta pasiune despre o dragoste necondiționată pentru omenire, pentru reprezentanții ei cei mai loviți de soartă: bărbați tineri, murdari de noroi, speriați şi obosiți, cărora doar gândul bun şi speranța unei străine le mai puteau amâna sfârşitul. O asculta tăcut cum povestea că se oprea la fiecare rănit din infirmerie. Cum le şoptea câte o vorbă bună, în timp ce tăia stofa uniformei, spăla şi pansa rănile cu o mână sigură, ca şi când asta ar fi făcut toată viața.

— Dragă domnule Lovinescu, am avut senzația că am grijă de propriii mei frați, de propriii mei copii. Ştiu că poate vă sună pretențios, dar e atât de adevărat. N-a fost nevoie să-mi mai reprim niciun sentiment de afecțiune, aşa cum mi se întâmpla când eram acasă.

— Vă îndrăgesc şi mai tare acum că vă simt puterea şi compasiunea.

Intimitatea cu moartea schimbase în sufletul ei ceva profund, dărâmase nişte ziduri sentimentale, pe care, poate, fusese nevoită să le ridice ca să reziste în familia ei, unde niciun derapaj emoțional nu era permis. Ea nu-i spusese direct, dar îi sugerase acest of, cu toată discreția

unei persoane educate şi timide. Fusese vorba de un amănunt, în aparență nesemnificativ, dar atât de important de fapt.

— Soțul meu ar fi vrut să nu mă expun în niciun fel, femeile de familie bună nu fac astfel de gesturi. Şi, mai ales, nu scriu cărți... A fost nevoie de îndelungi dezbateri să-l conving să accepte măcar să ajut ca soră medicală cu ce pot.

La consiliul de familie, unde i se dezbătuse cauza voluntariatului, bărbatul magistrat îşi expusese grav punctul de vedere, încercase să-i aducă argumente că n-avea ce să caute în mizeria frontului şi că ar fi fost mai înțelept să rămână deoparte şi să-şi vadă de ai ei.

„Ce nedreptate!”, îşi zisese doar pentru el, ca să n-o întristeze şi mai tare. Şi o ascultase în continuare. Începuse uşor, uşor să-şi dorească să fie şi el în grija ei. Şi să-şi imagineze că împart o apropiere a corpului şi a sufletului. Ca într-un fel de hipnoză, devenea el însuşi un muribund care se lăsa întru totul în voia Hortensiei, pe care n-o cunoştea bine, dar care îi devenise sufletul cel mai apropiat din lume, în acest act al alinării. În clipa aceea, şi-ar fi dorit să-i administreze şi lui pastile şi să-l încurajeze că se va face bine.

Despre timpul acela dens, îmbibat de suferință ca un pansament, începuse ea să-i vorbească în noaptea aceea de vară. Istoria mare a războiului devenea în vorbele ei ceva atât de personal şi de particular. Gara din Focşani gemea de lume, dar silueta ei subțiată, cu paltonul aruncat în grabă pe umeri, levita peste mulțime. Transfigurarea i se citea pe chip. Povestea şi cu ochii, şi cu mâinile. E.L. ar fi vrut s-o ia în brațe, chiar acolo, pe aleea parcului, şi ar fi făcut-o dacă nu i-ar fi fost teamă că toată vraja momentului s-ar fi putut risipi într-o clipă.

— *Balaurul*, aşadar. Din el vom afla şi mai multe din ce-ați trăit şi ați văzut, scumpă prietenă.

— S-ar putea să fie prea puțin şi aşa. Uneori, epifania e dincolo de cuvinte. Dar ştiu că de acum înainte, după ce am trăit ce am trăit, nimic nu mă va mai opri. Voi avea încăpățânarea unui crez.

Şi aproape că se ruşinase de cât de grav sunase replica asta ultimă şi râsese uşor jenată de avântul cu care o rostise.

Se simțea bine şi în siguranță cu E.L., ca şi când s-ar fi cunoscut de multă vreme şi acum doar se reconectaseră la un prezent comun. În serile de vară, Bucureştiul avea un miros pe care ea îl simțea de fiecare dată, de tei amestecat cu apă clocită, de baltă, şi de care i se făcea mereu dor.

Cei care locuiau tot timpul aici poate că nici nu-l mai băgau în seamă, dar pentru ea, care îi ducea dorul, însemna enorm. Ieşiseră la Kogălniceanu şi coborâseră apoi pe Berzei; în aer continua să se simtă o undă nevăzută de electricitate. Când ajunseseră în dreptul imobilului unde stătea ea, o întrebase:

— Când vă întoarceți?

Ca şi când avea nevoie de un timp clar s-o aştepte. Să nu cumva să plece tocmai atunci la casa părintească de la Fălticeni sau în altă parte. Să fie pregătit s-o primească cum se cuvine.

— Vă anunț, negreşit! Dar o să ne scriem, sper că n-o să mă uitați atât de curând.

Păruse o glumă nevinovată, dar el protestase în stilul lui serios, profesoral.

— Aş vrea eu, dar asta nu se va întâmpla nici acum, nici peste zeci de ani.

Râseseră amândoi şi se îmbrățişaseră stângaci. Pălăria ei aproape că-l rănise la frunte, dar cui îi mai păsa de acest incident nevinovat şi caraghios, până la urmă.

De atunci nu trecuse nicio zi fără să se gândească la ea. Fără s-o pomenească în vreo epistolă sau conversație, cum se întâmplase de mai multe ori când mersese în vizită acasă la poeta Elena Farago, care îi simțise slăbiciunea

pentru Hortensia şi îl tot tachinase. După ce E.L. îi citise caietele cu poezii în limba franceză, poeme grațioase, pline de pasiune, se aventurase să-i vorbească Elenei despre ea ca despre unul dintre cei mai puternici poeți, în ciuda faptului că Hortensia scria, totuşi, versuri într-o limbă străină, pe care n-o vorbea nativ şi, deci, mai avea şi scăpări. Cu toate astea, lui nu-i păsa.

Pentru Hortensia, scrisul poate că ținea loc de viață şi de orice altceva. Ce ştia el formulase astfel: „Atunci când îți place cineva, omul ăla devine, dintr-un străin, destinatarul ideal al gândurilor tale. Ție, draga mea, vreau să-ți povestesc fiecare întâmplare oricât de mică a zilei şi să ştiu că nu te vei plictisi, nu mă vei judeca nicio clipă şi vei încerca să mă înțelegi până la ultimul gând. Vei vedea dincolo de formulări, îmi vei simți cutele sufletului, îndoielile şi neputințele, speranțele şi dorințele din ziua cu pricina". Iar cititul cu voce tare, aşa cum făcuse ea cu poemele sale, i se părea şi el o dovadă sofisticată de iubire.

Programul lui E.L. arăta mai întotdeauna ca al unui om de lume – înconjurat de persoane care îl vizitau, uneori şi zece în aceeaşi zi, scrisori care trebuiau musai trimise, pentru a comanda texte pentru revistă şi a menține amiciții, a schimba păreri, impresii –, încât Hortensiei îi venea greu să creadă că îi mai rămânea timp să şi lucreze

în tihnă. De aceea, grija pentru ea şi fiecare semn generos pe care i-l trimitea o făceau să se simtă răsfățată.

De data asta, depărtarea şi dorul o copleşiseră. Nu ştiuse cum să reacționeze la epistola lui înflăcărată. O citise de atâtea ori, că ar fi putut s-o reproducă cuvânt cu cuvânt, dar încercase să rămână lucidă şi rezervată. Să nu pună paie pe foc într-o situație şi aşa complicată.

I se părea mai uşor să-i povestească despre vremea caldă şi criza de rinichi care o chinuise şi o ținuse mai multe zile în casă. „Mi-am reluat foile mai vechi, ca să nu le las să se piardă şi să se prăpădească. Deocamdată nu mă pot aduna să încep ceva nou, dar desțelenesc ce s-a adunat de-a lungul timpului. Şi nu, nu sunt puține, dragul meu E.L. Scriu în pat, pe genunchi, pe un colț de masă, oriunde. Nu contează. Am dobândit un exercițiu tot mai perfecționat de a mă abstrage din cotidian. Şi n-am nevoie de niciun stimulent pentru asta, nici de țigară, nici de cafea, îmi ajunge doar linişt ea mea”, îi scrisese ea, iar el lăsase foaia jos, pe biroul lui impunător şi aproape că se ruşinase. O perturba, asta făcea. Dar frenezia de care îi vorbise ce era oare, dacă nu trepidația sufletului?

Familia Papadat sperase că o să se poată muta la Iaşi, dar deocamdată lucrurile nu se aranjaseră în direcția asta. Mai aveau de aşteptat. Izolarea într-un oraş mic şi în

propria familie o făcea pe Hortensia să-şi dorească să scrie şi mai mult. „E forma mea de uitare şi de rezistență, alta nu cunosc în viața asta.” Rândurile lui păreau frivole în comparație cu ce-i scria ea. La ea se simțea o greutate mare pe suflet şi ar fi vrut mai mult decât orice pe lume s-o poată strânge în brațe, atunci, la ceas de seară.

E.L. se simțea singur şi stingher în biroul său mare. „N-ar trebui să ne îndrăgostim decât de oameni pe care să-i putem atinge, nu e drept să trăim în neputință”, aşa începuse noua scrisoare, pe care urma să i-o expedieze a doua zi, după ora prânzului. „Mai stai pe banca de afară să te *destrăbălească* vântul? Simți căldura prieteniei mele peste tot în jurul d-tale? Nu ți s-a urât cu ea?” – şi vâlvătaia se rostogolea de la Bucureşti până la Focşani cu o viteză pe care niciun tren şi niciun automobil nu o puteau bate. Era îngrijorat de starea ei de sănătate, îi tremura sufletul numai la gândul că ar fi putut să sufere de ceva. Poate că băile pe care le făcuse în acea vară la Herculane îi prinseseră bine şi se mai întremase.

E.L. se întreba cum era, de fapt, viața ei în nemişcarea de provincie, înconjurată de oameni cu care nu avea mare lucru de împărțit. Rutina îi era de folos, fără îndoială că o ținea pe şine şi viața părea că merge singură, de capul ei, fără să ceară prea multe eforturi din partea ei. Doar că,

ştiind că zilele ei curgeau extrem de încet şi cum îi mărturisise că aştepta somnul încă de la ora 5 după-amiază, ca să se bage în pat la 9, că nu se vedea cu nimeni şi că prietenii îi erau departe, îşi pierdea şi el liniştea. Ar fi putut să îi spună pentru a suta oară să scrie, doar că şi asta putea deveni sâcâitor. Salcâmul despre care îi povestise în mai multe rânduri că-l privea zi de zi din camera ei, până se întuneca şi vârful i se topea în noapte, îi devenise şi lui familiar, după ce îl văzuse de atâtea ori cu ochii minții.

Orice, numai să nu-şi piardă răbdarea, se gândea el, căci ar fi însemnat să capituleze, iar el nu accepta asta din partea ei, doar era mai puternică decât toți oamenii, bărbați şi femei deopotrivă, pe care îi cunoscuse. Nu, nici nu voia s-o preseze, aşa că îşi propusese mai degrabă să-i distragă atenția şi să aducă puțină mondenitate în atmosfera provincială a traiului ei cotidian. Povestea lui Victor Eftimiu, prietenul său din junețe, pe care o aflase de curând, îi păruse a fi cea mai potrivită: „Draga mea, m-am văzut cu Poetul, care a cunoscut la Sibiu două doamne din lumea bună de la Bucureşti, cu care a intrat într-o aventură amoroasă. Şi după ce ele îşi trăseseră la sorți rândul, la un moment dat s-au hotărât să vină împreună la întâlnire. Niciun pic de ranchiună din partea lor, din

contră, cea mai bună amiciție care putea exista vreodată. Poate doar o încercare disperată de a scăpa de plictiseală, nu crezi? Îți dai seama, de ce perversiuni şi sacrificii sunt în stare uneori, oamenii? Sper să zâmbeşti imaginându-ți scena acestei orgii fără pic de pasiune, doar fizică experimentală şi aplicată, ca să-l citez pe Voltaire. Victor era amuzat şi el, dar pe mine, drept să-ți spun, oricât de picantă ar fi fost întâmplarea lui, ceva m-a întristat în relatarea ei".

N-ar fi vrut să-l creadă ridicol, cu comentariul ăsta al lui, dar ce mai conta. Natura umană îi fascina pe amândoi, la ce bun să scrii, îşi spunea E.L. de multe ori, dacă nu încerci să înțelegi ce ți se întâmplă ție şi celor din jurul tău? Doza de idealism şi-o luase în aceeaşi zi de la Elena Farago, pe care o vizitase şi o găsise şi mai şubrezită, cu perspectiva unei noi operații, dar mai visătoare decât o adolescentă. De aproape cincisprezece ani abia se ridica de pe canapea, dar, cu toate astea, îi vorbise despre o iubire mare, absolută, ca şi când orice ar fi fost posibil şi totul ar fi stat doar în puterea noastră ca să se întâmple. Poate că nici nu vorbea despre E.F. acum, ci despre el însuşi. Găsise, poate, în femeia asta uriaşă, cu picioare şi suflet de copil, o proiecție a propriilor sale idealuri legate de iubire. Stătuse lângă ea, în încăperea

luminoasă, mai bine de două ore şi o ascultase cum ridicase odă după odă apropierii totale şi absolute, mâinii pe care o poți strânge, într-un gest total, de dăruire şi unire, până la capăt, şi să-ți fie de ajuns, să te simți împlinit şi să nu mai vrei nimic altceva. Totul părea nepământean, Hortensia la Focşani, cu grijile ei, cu angoasa unei izolări impuse, el în apartamentul acestei doamne poete, la care ținea şi pe care o respecta, în ciuda temperamentului ei impulsiv, zilele de început de toamnă cu freamătul şi aşteptarea lor. Plecase cu un singur gând din acea vizită, că o să-i povestească Hortensiei negreşit toate astea. Şi, când o să citească, un zâmbet îi va apărea, poate, în colțul gurii, neaşteptat şi fugar, şi va rămâne atârnat acolo preț de câteva secunde, doar pentru el.

Bucureştiul de seară se dezlănțuise şi muzica se auzea de peste tot. Plăcerea plutea în aer şi îi luase pe sus pe toți. Viața se accelerase, cel puțin aşa i se părea lui E.L., după ce terminase de scris scrisoarea şi se pusese în pat, cu vuietul cântecelor de petrecere în urechi, care încă se mai auzeau şi spre patru dimineața, iar lui îi aminteau de atmosfera Florenței de altădată, de bucuria revărsată pe străzile care nu păreau să doarmă vreodată. Natura, spațiul împrumută parcă din stările noastre, îşi zisese înainte de a încerca să adoarmă. Tumultul din suflet se

mutase pe stradă, şi dacă protagoniştii nu reuşeau să petreacă, alții le duceau mai departe dorințele abandonate.

Tot nu avusese puterea s-o întrebe pe Hortensia dacă reuşise să se adune şi să lucreze. Ca să înceapă ceva, i-ar fi trebuit o energie nouă, iar ea voia să ducă la capăt ce salvase şi pusese pe hârtie când nu văzuse de copii şi de casă. Prea poetic, prea diafan pentru gustul lui, dar, lucrurile vechi odată ordonate, spera să o convingă să încerce şi altceva, să treacă de la o proză lirică, de notație, la un roman aşezat. O să aştepte, îşi spusese, nu venise încă vremea pentru asta.

Legăturile Hortensiei cu *Viața românească* şi cu Ibrăileanu, care o publica de ceva timp, prietenia ei cu Topârceanu E.L. prefera să nu le discute deocamdată. Ea îi explicase la începutul întâlnirilor lor că pentru ea firele umane erau vitale, că fără ele s-ar fi simțit ca o frunză în vânt, fără rădăcini de care să se sprijine. Experimentase singurătatea, aşa că oamenii cu care se înțelegea şi coresponda deveneau un trib de care nu mai voia să se despartă şi, dacă se întâmpla asta, era cu greutate şi suferință.

Top al ei, care i se părea un idiot şi cu care E.L. avea deja o polemică aprinsă, se supărase exact din cauza lui. Ea se simțea ca dracu', îi sugerase deja asta. Omul nu-i

mai dăduse niciun semn şi ea încercase prin Ibrăileanu să-i transmită că n-are de ce s-o pedepsească şi că se consideră nedreptățită şi lovită în sentimentele ei cele mai calde de amiciție. Ar fi vrut să nu fie cazul să dezbată subiectul ăsta, de altfel, fiecare încercase să-l protejeze pe celălalt, dar amândoi ştiau că „Sburătorul" era mărul discordiei. Şi de acolo se pornise vrajba. Prietenii vechi pot să devină pentru cei noi un subiect delicat, dar nu era cazul lor, pentru că, în afară de prietenie, între ei mai era şi altceva şi n-avea deloc chef să se simtă vinovat. *A quoi bon?*

Din contră, ştia că afecțiunea lui şi încrederea ei vor creşte în timp şi nu se comparau cu ce avusese şi trăise în alte momente din viață. Cu siguranță că oamenii ăştia o susținuseră, doar de asta le mulțumise la începutul volumului ei de debut: „Cenaclului literar «Viața românească» îi închin cartea mea dintâi". Şi asta înțelegea întocmai. Şi el ar fi făcut la fel, la o adică. Evitase cât putuse orice referire la domnii ăştia doi, de dragul ei, ca să-i menajeze sentimentele şi să nu fie nevoită să creadă că el ar pune-o, Doamne fereşte, în situația să aleagă între el şi ei. Dacă ea putea să le netezească orgoliile, foarte bine. Deşi, cum Topârceanu dezertase deja şi nu mai ştia nimic de el, asta se dovedea, de fapt, imposibil. Ibrăileanu

se comportase mereu ca un domn, dar nu putuse să-i fie nici el de folos în tentativele de a cădea la pace cu Topârceanu. Situația tensionată îi adâncea Hortensiei angoasa. Îi expusese şi lui E.L., în scrisoarea precedentă, lungă şi explicativă, o teorie întreagă legată de prietenie. „Admir mult femeia rusă în camaraderia ei de principii cu bărbatul, ca şi pe cea americană, dar genul meu nu e în direcția asta. Am socotit lupta asta ceva masculin, nu aşa de grav, şi de care eram ferită atâta timp cât se respectau sentimentele pe care le am şi pe care le voi păstra. Dar Top, în lupta asta, loveşte rău şi i-am spus-o deja."

Îl înduioşase delicatețea ei, dublată de un fel aparte de luciditate, şi dacă ar fi fost lângă ea i-ar fi spus că lucrurile astea care păreau de viață şi de moarte vor trece mai repede decât şi-ar putea imagina cineva care se află în miezul lor. Că literatura n-are nimic de-a face cu politica şi că oamenii sunt în stare, uneori, să-şi sacrifice şi cei mai apropiați amici doar pentru că li s-a părut că au fost trădați, nedreptățiți sau neînțeleşi. Scriitorii au interese ca toți oamenii, unele fățişe, altele ascunse, şi mai şi văd numaidecât negru în fața ochilor şi atunci scriu ce le vine la gură, cum se întâmplase şi acum, de altfel. Nu de „autonomia esteticului", teoria pe care o susținea manifest E.L. înainte de război, părea să le pese adversarilor lui

acum, altele erau răfuielile care îi făcuseră să se înfoaie ca nişte cocoşi, iar lui i se părea nedrept.

Cine luptase pe front şi cine se fofilase, cât de filogerman te dovediseşi într-un moment sau altul erau doar câteva dintre „păcatele" aflate pe ordinea de zi, pe care ți le căutau adversarii gazetari ca să-ți sară cu ele la beregată. El însuşi se enervase mai mult decât şi-ar fi dorit, iar Topârceanu aruncase cu zeflemeli, luându-se de cususurile lui fizice şi coborând polemica nepermis de mult după gustul lui. „Corpolent", „efeminat", ce mai, nu-l cruțase şi se legase de defecte fizice într-o manieră complet lipsită de eleganță, şi asta îi lăsase un gust amar. Când ajunsese la sintagma „amator de plăceri sexuale nefireşti", care făcea referire la faptul că i-ar fi plăcut bărbații, îl umflase râsul de-a dreptul.

Pe Hortensia nu voia s-o implice în povestea asta, şi-ar fi dorit ca ea să rămână deasupra acestor mizerii. Conta, aşadar, pe mintea ei ascuțită şi pe sufletul de discipol, pe care spusese în mai multe rânduri că-l avea, ceea ce însemna ataşament şi încredere deopotrivă. E.L. ştia mai bine decât oricine că nimic nu se câştigă uşor pe lumea asta. Şi ceea ce Topârceanu n-avea să afle niciodată era faptul că lui E.L. i se păruse reuşită imaginea din textul lui din *Însemnări literare*, în care îi asemăna pe

colaboratorii săi cu nişte „boboci de rață umblând după o găină”, aşa că recunoscuse că omul avea umor, oricât de enervant s-ar fi putut dovedi în anumite situații – şi nu fuseseră puține.

Mutarea Hortensiei la Iaşi nu mai părea posibilă. Sigur că el şi-ar fi dorit să vină la Bucureşti, dar asta nu ținea de ea, ci de postul ce urma să i se propună magistratului Papadat. Ea îi pomenise ultima dată, în treacăt, ceva despre Constanța, fără să fie încă nimic sigur. Aşteptau deocamdată, iar în timpul ăsta ea îşi revizuia textele mai vechi, unele deja publicate în reviste, altele rămase într-un şantier mereu nefinalizat. Feminitate şi subiectivitate, proze poematice, în care el ghicise ca în palmă şi altceva: o privire rece, obiectivă, tăioasă, care nu ierta şi nu cruța. Care avea puterea să taie în carne vie pentru a ajunge în colțurile cele mai ascunse ale naturii umane şi a aduce la suprafață exact profunzimea aceea întunecată, care nu-ți sare niciodată în ochi când intri într-o casă.

Prima dată când se revăzuseră la Bucureşti, o întrebase, mai în glumă, mai în serios:

— Câte volume aveți în lucru, prietenă dragă?

Şi Hortensia se eschivase.

— Cine mai ştie?

Ca apoi, după un mic moment de cugetare, să revină.

— Două, poate chiar trei, cu puțin noroc, spusese ea în cele din urmă.

Şi parcă răsuflase uşurată că i se destăinuise şi, odată ce-şi tradusese gândul, cărțile ei încă invizibile căpătaseră un loc în lume.

E.L. era căsătorit de trei ani, Hortensia de douăzeci şi trei deja. „Dintotdeauna”, cum îi spusese, cu o tristețe pe care nu putuse s-o ascundă şi o lăsase să plutească în încăpere ca fumul gros al unei pipe. N-avea cum să uite ce urmase:

— Ştii ce-am făcut? M-am răzbunat prosteşte pe mine! Şi o să plătesc pentru asta până la sfârşitul zilelor!

Atunci o sărutase prima dată. Se ridicase şi se dusese spre fotoliul ei, se lăsase pe vine şi îi căutase buzele. Îi fusese teamă că o să-l respingă, că o să se supere de îndrăzneala lui. Nimic din toate astea. Apropierea lor, făcută până atunci doar din cuvinte, căpătase o nouă întrupare. După îmbrățişarea aceea tânjise când fuseseră departe. După stângăcia ei, parfumul de violete de Parma, uşor pretențios, ochii ei verzi, cu gene lungi, care ar fi putut topi, cu inteligența şi pasiunea lor, nu doar inima unui bărbat, ci şi mintea lui. Fusese cu mai multe femei şi avea să mai fie, nu despre asta era vorba. Ci despre ceva ce simțise de puține ori în viață, acea combinație

sofisticată de dorință şi admirație care să-l facă să nu vrea să rupă niciodată legătura cu omul iubit, asumându-şi că sentimentele pot fi fluctuante şi, cel mai probabil, se vor schimba de multe ori, ca blana animalelor, de-a lungul vieții sale. La asta se gândea acum E.L., şi o făcuse şi în alte momente ale intimității lor. „Legămintele nu se spun, se simt, şi, chiar dacă ți se poate părea ridicol, n-o să te părăsesc niciodată", îi mărturisise el, şi ştia mai bine decât oricine că exact aşa va fi.

Despre Hortensia cea de la 20 de ani aflase deja că, în loc să plece să studieze la Paris, aşa cum visase cu ardoare, intrase într-o căsnicie cu un bărbat cu care n-avea nimic în comun. Între timp, legăturile lor deveniseră cei cinci copii pe care îi aveau împreună. Altceva nu împărțiseră şi era puțin probabil să mai împartă vreodată.

— N-am ştiut ce-i aia pasiune până să te întâlnesc pe dumneata!

Aşa sunase declarația ei de dragoste. Una dintre puținele pe care avea să i le facă. O spusese cu vocea ei fermă, vizibil tulburată, în timp ce-şi dăduse jos pălăria şi o sprijinise pe masa de cafea. E.L. îşi imaginase, pentru o fracțiune de secundă, un ghețar care se topea sub o căldură puternică, necunoscută, care venea dintr-odată peste el şi descoperea că nu putea să i se opună. Îi pusese

mâna pe obraji, ca atunci când verifici dacă cineva are febră, cu grijă şi cu mare atenție. Şi cu speranța că totul va fi bine.

— Corpurile noastre sunt doar nişte cărăuşi care transportă iubirea, poate de asta totul se întâmplă uneori cu o naturalețe despre care n-aş şti cum să vorbesc. Şi fricile, vinovățiile, hainele nu ne mai sunt de niciun folos...

Ea îi dăduse dreptate, îl luase în brațe şi se lăsase cuprinsă de emoția unei apropieri pe care nu credea s-o simtă vreodată.

Scrisul putea să țină loc pentru Hortensia de multe, şi chiar ținuse, că ea aşa trăise, aşa supraviețuise. Cu gândul că ce rămânea pe hârtie devenea la fel de important ca ce era pe dinăuntru. Mereu fusese serioasă cu plăcerile ei, cu textele la care lucra de multe ori doar în gând, până să găsească timpul necesar să le noteze. E.L. făcea parte acum din viața ei adevărată şi nevăzută. Față de el nu mai avea secrete, pentru că o înțelesese şi o încurajase din prima secundă.

Corespondența lor, orele în care făcuseră amor, îşi spuseseră ce aveau pe suflet, la ce lucrau, ce citeau, ce se scrisese în gazete despre ce publicaseră şi cum curgeau viețile lor, fie că se vedeau mai des sau mai rar, li s-au părut duşmanilor o slăbiciune blamabilă din partea lui.

Sau o cotitură majoră în cariera ei literară, care avea să se traducă în romanul serios, obiectiv, pe care E.L. o sfătuise să-l scrie. „Am descoperit acel ceva aspru, grav, fără cruțare, ca şi viața cea de dincolo de fațade”, avea să mărturisească Hortensia într-un interviu, peste mai mulți ani. Ajunsese acolo după experiența războiului, care-i schimbase perspectiva şi îşi lăsase amprenta în romanul *Balaurul*, şi, totodată, după întâlnirea cu E.L. şi cu „Sburătorul”.

Mai multe cercuri concentrice, ca acelea făcute de o piatră aruncată în apă de pe mal, se produseseră în destinul ei. Întâi fuseseră toate obligațiile domestice, de care încercase să se achite cât mai bine. Apoi începuse să se ocupe şi de literatura ei, când şi cum se putuse, printre picături şi mai ales nopțile, când în casele în care locuise, din diverse oraşe din țară, se făcea o linişte suspectă după hărmălaia de peste zi, în care se amestecaseră jucăriile, lecțiile, răcelile, bolile copilăriei, protestele la masă ale copiilor.

Vârsta îi adusese un fel de eliberare. După ce împlinise 30 de ani şi copiii începuseră să meargă la şcoală şi să aibă un răgaz şi ziua, încetase să se mai simtă vinovată şi, chiar dacă nu vorbea despre scris ca despre meseria ei, ştia că asta îi fusese vocația dintâi, încă de când era doar

o fetiță care avea 10 la română, franceză şi germană, dar era slabă la matematică şi la dexterități. Nu se împăcase pe deplin cu postura de doamna magistrat, pentru că nu se simțise niciodată doar un apendice al soțului ei.

Mereu încercase să rămână ea, cu dorințele şi năzuințele ei, neanulate de un mariaj cu multe neajunsuri. Se ținea la curent cu ce se scria, îşi comanda reviste străine şi îşi cumpăra cărți de câte ori călătorea în străinătate. Renunța uneori la o rochie pe care şi-ar fi dorit-o pentru hrana asta sufletească, pe care partenerul ei de viață n-o înțelegea. Aşa îşi satisfăcea curiozitatea de a şti ce e nou în lume şi interesul pentru literatura contemporană.

Dacă ar fi putut să plece la Paris după liceu, ştia prea bine că viața ei ar fi arătat altfel. Închidea ochii uneori şi se gândea cum ar fi fost anii de studenție, ce oameni ar fi întâlnit. Aşa, vârsta de aur rămăsese legată de Institutul de domnişoare „Bolintineanu”, unde fusese ocrotită şi apreciată, scrisese ce vrusese, ba mai mult, primea de la colegele sale zaharicale sau ajutor la matematică în schimbul unor favoruri literare, scrisori şi compoziții de tot felul. Atunci se considera un fel de scriitoare clandestină, căreia toți îi acordau un credit nelimitat. „Ce vremuri!”, suspina adesea. Mai ales când îşi amintea ce

conştiincioasă trimitea acasă scrisori, în fiecare joi, de la internatul de pe Şoseaua Jianu din Bucureşti, întâi la Iveşti, apoi la Turnu Măgurele, unde se mutaseră ai ei.

Cumințenia, supunerea de atunci le păstrase undeva în firea ei. Un spirit al datoriei, al recunoştinței, pe care ar fi putut să-l facă vinovat pentru multe decizii luate, care îi schimbaseră cursul existenței. Poate, dacă mama ei, Zoe Bengescu, nu s-ar fi născut cu acel defect cardiac şi n-ar fi fost nevoită să trăiască cu mari precauții până la 50 de ani, când se prăpădise, nu i-ar fi fost teamă s-o lase să meargă la facultate în străinătate. Mereu se gândise la ea ca la o ființă extrem de fragilă, pe care şi prea marea dragoste pentru fiica unică ar fi putut s-o ucidă. Ziua în care venise de la liceu şi ea avusese o criză de plâns şi de disperare că fetița ei scumpă vrea să plece printre străini ar fi putut s-o reconstituie cu exactitate şi după mai bine de două decenii. Orice le-a spus ea şi orâcât de tare i-a implorat, cu cerul şi cu pământul, rămăseseră neînduplecați: „Parisul nu e pentru tine, draga mea", trăsese concluzia tatăl ei. Şi picase cerul peste ea şi nu mai vedea nimic la capăt. Cum se poate ca cei care te iubesc cel mai mult să ți se opună şi să acționeze împotriva ta? Îi urâse pe ei, se detestase pe ea, şi vara trecuse cu o apăsare de bolovan pe suflet, că se afla într-

un punct în care, în loc să i se deschidă, uşile i se trânteau în nas şi nu putea decât să fie spectatoarea destinului pe care i-l decideau ceilalți.

Nimic mai nedrept pentru o tânără fată decât să se simtă strivită între panica dragostei unei mame şi rigoarea unui tată militar care, oricât de cultivat şi luminat s-ar fi dovedit în rest, îşi păstrase intactă rigiditatea când se pusese problema ca fiica să plece în străinătate la facultate. Dacă pentru fiecare om există un moment în care îşi dă seama că devine matur, pentru Hortensia dezvrăjirea se produsese în acel an al întoarcerii acasă. Şi violent, cu o furie pe care n-o mai cunoscuse până atunci. Ca şi când tot ce se întâmplase la întâlnirea cu Nicolae şi decizia bruscă de a se căsători trebuiau să-i aparțină în totalitate.

Nu mai voia să țină cont de rezervele tatălui şi de sfaturile mamei să nu se grăbească, să aştepte ca să fie sigură că bărbatul acela era potrivit pentru ea şi pentru ce-şi dorea mai departe. Se răzbunase pe ei într-un fel copilăresc, căci cea care suferise, cu vârf şi îndesat, tot ea fusese. Aşadar, fără studii universitare şi măritată la 20 de ani, aşa se făcuseră cărțile pentru ea.

„Am păstrat din tinerețe un singur gând, să pot să renunț la orice, dar nu la scris. De fiecare dată când mă

îndoiesc de mine, de faptul că fac o treabă bună, o aud în ureche, ca pe un spiriduş, pe prietena mea bună, Constanța Marino-Moscu, pe care am cunoscut-o la Buzău şi care încă îmi spunea: «Scrisorile tale sunt literatură, nu mai pierde timpul, apucă-te de scris ca lumea»", îi mărturisise lui E.L.

Ea o convinsese, de altfel, să trimită primele proze la *Viața românească*, şi asta n-avea cum s-o uite Hortensia niciodată. De Buzău o lega, aşadar, nu doar amintirea naşterii celei mai mici dintre fetițe, Elena, ci şi întâlnirea cu Constanța. Bucuria de a-şi fi văzut pentru prima dată numele pe pagina unui ziar i se datora şi acestei prietene bune, ce crezuse în ea pe vremea când doar îi trimitea nişte epistole lungi, în care i se confesa despre cele văzute şi nevăzute ale traiului într-un orăşel de provincie. „Parcă a trecut peste mine cel puțin o viață de atunci, dragul meu. Dar, când a venit momentul şi am luat revista şi m-am uitat în ea, m-am ridicat câțiva centimetri deasupra pământului de fericire. Mă născusem încă o dată şi tot ce n-a fost frumos putea, în sfârşit, să fie", îi scrisese ea lui E.L., aducându-şi aminte cu emoție şi nostalgie de începuturile ei de prozatoare. „O vreme n-am arătat la nimeni, am ținut foile alea doar pentru mine, ca şi când trebuia să-mi păzesc cât mai bine secretul." Nu, nu despre

articolul din *La Politique* îi povestea acum, „Sur la mort de Pierre Liciu”, din 1912 şi semnat cu pseudonimul Loys, ci despre „Viziune”, primul dintre textele ei care fusese tipărit cu numele real şi întreg.

Între scrisorile lungi de la E.L. şi drumurile dese la Bucureşti, viaţa curgea în ritmul ei, cu sensibilităţi meteorologice nesuferite şi cu dureri de rinichi sau reumatice, de care se mai şi plângea uneori. Şi el ştia că doar când o copleşea durerea fizică lăsa garda jos şi îi vorbea despre sufletul de carne, apoi se simţea ca şi când ar fi comis o indiscreţie enormă şi devenea ceva mai rezervată în următoarea epistolă. Începuse să-i ştie mecanica sentimentelor, felul ei politicos de a mărturisi lucruri ce ţineau de intimitatea sa cu o eleganţă care le făcea aproape intangibile. Prezerva o formă de a se abstrage din cotidian, fără să-l ignore, doar cruţându-l de formele lui vulgare, acaparante.

Focşaniul în care se stabiliseră deja de mai bine de zece ani, când soţul Papadat fusese numit judecător de şedinţă la tribunalul din Putna, iar copiii erau mici ca ulcelele, se consumase şi ar fi vrut să schimbe peisajul cu totul. Iaşul o atrăsese înainte de a se apropia de E.L. După aceea, drumurile la Bucureşti rămăseseră plăcerile cele mari ale vieţii, pentru că aveau legătură cu scrisul, cu pânza de

păianjen pe care o țesea cât era departe şi cu el. Cu felul în care o privea şi o asculta. Şi cu puterea pe care i-o dădea, creditându-i scrisul în fața celorlalți confrați; astfel prinsese un curaj nebun, la care se gândea uneori pe drumul de întoarcere, aşa cum recapitulezi un spectacol de teatru din care îți revin secvențe, într-o ordine aleatorie.

Cărțile vechi pe care apucase să le şlefuiască, Hortensia le publicase una după alta. Pentru cineva care s-ar fi apucat de scris aşa, din senin, ar fi fost imposibil ca acele documente sufleteşti să fie terminate, pentru ea fusese doar o treabă de revizuire, de decizie, de rescriere şi ordonare: *Sfinxul*, *Femeia în fața oglinzii* şi o reeditare la *Ape adânci*, care nu mai era de găsit. Părea de-a dreptul un miracol că, în câțiva ani, i se întâmplaseră toate astea.

Nu treceau mai mult de trei zile, în mod cu totul excepțional o săptămână, fără să ştie de E.L. Se mai rătăceau scrisorile, mai ales când era plecată în vilegiatură, dar el insista mereu şi până la urmă semnele lui de afecțiune o găseau oriunde ar fi călătorit. Ataşamentul lor creştea în timp şi asta o simțeau amândoi. Se țineau la curent cu tot ce lucrau, cu ce plănuiau. Dar cel mai mult o emoționa felul în care el făcea câte un pas înapoi în fața ei şi recunoştea că dintre ei doi ea era adevărata scriitoare. O vreme îl suspectase că

îi spune toate astea din pasiune şi luase cu jumătate de măsură laudele lui, apoi îşi zisese că nimeni nu poate fi într-atât de orbit când vine vorba de o treabă serioasă cum e scrisul. Aşteptase să se mai potolească vâlvătaia, dar nu se schimbase nimic. Primise în continuare toată admirația şi încrederea din partea lui, aşa că prinsese curaj.

— Mă simt de parcă aş avea un înger păzitor aici, pe pământ, cu chip şi idei luminate. Ce am făcut să merit asta? îl întrebase ea, mai în glumă, mai în serios, după vreo trei ani de când se cunoscuseră.

Datorită familiarității instalate între ei, aveau întotdeauna ceva să-şi spună, nu terminau niciodată de povestit.

— Amor intelectual, scumpă Hortense, de ăsta nu mai scapi niciodată, râsese el, ca şi când ar fi fost specialist în slăbiciunile oamenilor.

Poate că ar fi trebuit să-i dea dreptate, îi uneau atâtea lucruri, în fond. Aproape că avea senzația că cineva îi ascultase gândurile şi rugăciunile, căci se simțise tare singură şi nedreptățită de atâtea ori în viață. Suferința o pregătise pentru întâlnirea asta a spiritului şi a trupului. Nu, nu-şi dusese niciodată la capăt gândul că s-ar fi putut despărți de soțul ei, Nicolae. Devoțiunea față de ideea de căsătorie, de familie, părea mai puternică decât dorința de

libertate. Îşi dezvoltase această tehnică de autoapărare care era scrisul, aşa mergea mai departe. „Intelectuala casei, ce să vezi”, o lua el peste picior cu tot ce făcea, dar nici nu se mai obosea să-l audă după atâția ani, căci de prea multe ori o rănise şi de prea multe ori încercase să schimbe ceva în felul în care o privea. Degeaba. Nu dădea doi bani găuriți pe cărțile, mintea şi sensibilitatea ei. Cu cei cinci copii, cu asta, da, se mândrea, şi îi iubea fără să le arate prea multe semne de afecțiune, fiindcă nu credea în mofturile astea de cucoane, dar se îngrijea îndeaproape să primească o educație cât mai bună.

Serile în care îşi făcea valizele să plece la Bucureşti i se păreau un fel de ajun al Crăciunului. Îşi scotea hainele din dulap şi le punea pe pat, ca să fie sigură că le va alege pe cele potrivite. Uneori le proba şi se uita în oglinda de pe uşa dulapului, care îi alungea silueta caraghios de mult. Îi plăcea acest efect de deformare, ca şi când ar fi fost şi ea o Alice într-o țară a minunilor miniaturală, în care orice era posibil. Mereu îi fusese greu să decidă ce să lase şi ce să ia. Cochetăria i se activa şi, chiar dacă avusese probleme de sănătate cu câteva zile înainte, îşi revenea miraculos, semn că existau nişte legături puternice între corp, suflet şi minte. Ea, care reacționase rău la frig de când se ştia, începuse să se bucure de zăpada văzută din tren, de

câmpurile nesfârşite şi pustii pe lângă care trecea, de forfota oraşului, de blănurile doamnelor de pe Calea Victoriei, de aburii ce îi învăluiau pe ea şi pe E.L. când mergeau şi vorbeau pe stradă.

Când îi scrisese: „Ca plantă, ca floare, ca buruiană, organismul meu păleşte la răceală, suport rău frigul, şi tot organic mă complac, mă involt la căldură", nu se referise doar la vremea câinoasă, ci şi la căldura umană, la felul în care o condiționa ce simțea de la celălalt şi la câtă nevoie de dragoste ducea cu ea. Nimic nu era mai oribil decât o iarnă petrecută la Focşani, unde urâtul, mai ales în perioada dezghețului, devenea nesuferit de-a dreptul: ulițele desfundate, oamenii, casele, toate se scufundau într-o mocirlă groasă, din care nimic nu mai putea fi salvat. „Crede-mă, dragul meu, îmi vine să urlu ca un lup, pentru că mă simt departe şi de mine şi de lume, şi asta e greu de dus. Ies la cumpărături şi nu-mi vine să mă uit nici în stânga, nici în dreapta, mă grăbesc de parcă m-ar alerga turcii.""Sau Ion Barbu", o tachinase E.L. în următoarea epistolă, amintindu-şi de un episod de la care trecuseră nişte ani, când poetul matematician îi făcuse Hortensiei mai multe avansuri. Iar el, chiar dacă nu recunoscuse atunci, fusese gelos pe el şi se enervase atât de tare când auzise toată tărăşenia, că, dacă ar mai fi fost

la modă duelurile, l-ar fi provocat să-l învețe minte să nu se mai bage unde nu-i fierbea oala. Întâi îl observase la cenaclu, mai multe duminici la rând, cum o privea pe Hortensia cu curiozitatea unui cercetător care a găsit un exemplar valoros şi îi evaluează splendoarea şi greutatea în aur. Asta n-avea cum să-i scape şi chiar i se păruse amuzant, pentru că fotoliul ei era plasat strategic lângă al lui. „Mare puşlama, Barbu ăsta", îşi zisese E.L., văzând cum îi scapără ochii, dar nu-i trecuse prin cap că va îndrăzni să iasă la atac în scurt timp şi atât de frontal. Câtă naivitate din partea lui!

Istoria acestui asediu o ştia de la Hortensia, apoi o auzise povestită în repetate rânduri şi înfloritǎ de unul şi de altul, ca orice picanterie mondenă, dar, una peste alta, felul în care gestionase ea situația îl răzbunase pe E.L.

Apariția constantă a Hortensiei la întâlnirile de la „Sburătorul", silueta ei impozantă şi un fel de putere distantă pe care o exercita asupra celor din jur îl făcuseră pe Barbu să fie atras de ea ca un magnet. Ceva îl intimida şi asta i se părea provocator, mai ales că talentul lui de a curta doamnele şi de a intra în tot felul de *affair*-uri amoroase părea inepuizabil. Toată lumea îi ştia gloria de mare fante şi listele interminabile de cuceriri feminine. Nu mersese pe căi nebătute, o făcuse ca la carte şi îşi

pregătise asaltul. Întâi îi scrisese poemul „În ceață”, care fusese apreciat şi de doamnă, şi de auditoriul de la cenaclu. „Când, învălită-în caldul sărut, te vei topi?”, suna unul dintre versuri şi ea zâmbise flatată, în timp ce el îl declamase cu o privire intensă. Urmaseră nişte buchete cu flori impresionante, însoțite de bilețele cu mesaje bine ticluite. Iar după toate astea, venise momentul să plece împreună de la şedința de cenaclu. Era duminică, se stătuse mult şi când se terminase lectura trecuse de nouă seara. Lumea se ridicase de pe scaune, uşor înțepenită. Barbu, încă din uşă, se oferise s-o conducă pe Hortensia. Nu putuse să-l refuze, mai ales că omul avea farmec, iar când traversau Cişmigiul, I.B. se dezlănțuise cu tot entuziasmul şi îi făcuse declarații ca un amorez de secol XVIII. Ea îl ascultase cu atenție şi încercase să rămână serioasă în fața avalanşei de cuvinte care venea peste ea de la poetul matematician.

Se oprise şi-l privise din cap până-n picioare. Era la fel de înaltă ca el. În timp ce el era sigur că îi câştigase bunăvoința, ea i-a spus, uşor amuzată şi, în acelaşi timp, ironică, doar atât: „Barbule, ca să ne iubim, ne-ar trebui o insulă singuratică”. Chestie care îl lăsase fără glas şi complet în ceață, pentru că nici în ruptul capului nu s-ar fi putut imagina într-un loc îndepărtat şi izolat, unde să

trăiască cu o singură femeie. Nefericitul primise lovitura de grație. Îl atinsese unde îl durea mai tare şi asta avea să-l urmărească multă vreme. El nu era vreun Robinson, ci un cuceritor care-şi lua adrenalina din îndrăgostirea permanentă. Când se despărțiseră, I.B. se simțise înfrânt, dar nu trist. O replică precum cea primită în seara aceea de la Hortensia nu se uită cu una, cu două. I-o zisese şi soției sale, care ştia prea bine cu cine avea de-a face, dar acceptase stilul lui şi asta n-o făcea să-l iubească mai puțin. Refuzul ei îl făcuse să sufere pe moment, dar nici gând să-i poarte ranchiună. Se repliase repede şi schimbase elegant tonul, ca şi când întâmplarea ar fi fost doar un intermezzo pentru o apropiere literară mai mare.

Replica Hortensiei rămăsese imbatabilă în istoria cuceririlor lui Barbu şi, ca de obicei, primul care o felicitase fusese E.L., confidentul scrisului şi sufletului ei, cel cu care avea să parcurgă tot acel drum în care se vor intersecta închipuirile minții, plictiseala nemărginită a cotidianului şi romanele „serioase”, pe care el le anunțase înainte ca ea să se fi hotărât să le conceapă. E.L. le anticipase, o împinsese tot mai aproape de ce simțea că ar fi putut face, ca pe un atlet pe care îl încurajezi să alerge din ce în ce mai mulți kilometri la maraton, pentru că ştii

că are o forță interioară de care el singur nu poate încă să-şi dea seama.

Când E.L. îi propusese să lucreze împreună la dramatizarea textului său *Lulu*, ea se bucurase. Comedia dramatică în trei acte fusese inclusă în stagiunea 1923-1924 a Teatrului Național, dar nu avusese parte de o primire călduroasă din partea criticii, aşa că ieşise din program după doar unsprezece reprezentații. Experiența unui proiect comun, în care fiecare venise cu propriul stil, însemnase pentru ei un nou nivel al relației. Premiera avusese loc pe 15 decembrie şi stătuseră în loja principală. Ea purtase o rochie gri şi un guler de vulpe argintie, pe care îl păstrase la gât pe toată durata spectacolului. Emoții avea mai ales pentru E.L., care îi zâmbea de fiecare dată când privirile li se întâlneau, dar ea îi simțea încordarea în spatele figurii relaxate. Nu trecuse mai mult de o săptămână de la prima reprezentație a piesei, când, la următoarea întâlnire de la „Sburătorul”, E.L. se lansase într-un fel de profeție:

— Doamna Hortensia Papadat-Bengescu se apucă de scris roman obiectiv şi ne va citi la cenaclu.

Ar fi putut să se supere, mai ales că altele îi erau planurile şi, în treacăt, i le şi spusese.

— Mai degrabă mi-aş fi luat o pauză. Mi-aş fi dorit să nu mă apropiu de toc câteva luni, asta din cauza sănătății mele şi a surmenajului ce am acumulat în ultima perioadă... Ce-mi faceți acum?

— Vă încurajez, scumpă prietenă, ca întotdeauna, îi răspunsese el satisfăcut.

Pe drumul de întoarcere la Constanța, unde ea şi soțul său se mutaseră deja de un an şi jumătate, pe strada I. Bănescu la nr. 8, cugetase mult la întorsătura asta de planuri, în care E.L. fusese din nou cu un pas înaintea ei. Nu, nu era supărată, din contră, un fel de surescitare pusese din nou stăpânire pe ea. Drumurile lungi îi ordonau gândurile. În legănarea trenurilor găsea alinare şi răgaz. Ar fi putut să scrie pagini întregi despre suspendarea perfectă între ce se vedea şi ce rămânea veşnic ascuns, între ce trăia şi ce plăsmuia, despre cum viața îşi era suficientă sieşi şi nu merita efortul s-o copiezi, căci ce ai fi putut obține era întotdeauna mai puțin decât ce oferea ea.

Oraşele în care o ducea destinul, unde era nevoită s-o ia mereu de la capăt, ca un personaj nou, care pune totul în bagaje şi se mută, o solicitau într-un fel aparte. Poate că toată existența ei fugise de o reprezentare unică a realității şi tot ce i se întâmpla venea să compenseze

marea rutină. Să ai acces la mai multe lumi, în care oamenii din piață, vecinii, drumurile, totul se schimbă, devine o provocare şi pentru cineva care nu-şi doreşte să scrie. Pentru ea era o binecuvântare, o combustie interioară care îi activa simțurile şi creierul.

Îşi imaginase că o să construiască şi altceva, care să ajungă la cât mai multă lume, asta recunoştea. Dar de unde să înceapă? Nu trăise până atunci cu presiunea iminentă a unei poveşti serioase, complexe, care trebuia musai să fie adusă la suprafață. Fragmentarul, acel mozaic făcut din bucăți şi meditații de tot felul, îi dădea o anumită libertate şi îi venise ca o mănuşă. Constrângerea unei narațiuni de alt tip o speria şi o fascina deopotrivă. Poate că, de fapt, romanul de război *Balaurul* o antrenase pentru o nouă etapă.

În timp ce trenul trecuse de Medgidia şi şeful de gară ridicase paleta verde, semn că puteau să-şi continue drumul, îi trecuse prin minte că să începi să lucrezi la o carte ar putea fi echivalentul unei schimbări de domiciliu. Corpul continuă să trăiască la o adresă cunoscută, să aibă stare civilă, îndatoriri, dureri şi necazuri, dar o parte se înstrăinează, pentru a putea pune pe hârtie ce a plăsmuit. „Şi să nu-mi mai dea pace, să nu mă mai lase să respir în voie până nu isprăvesc ce am început. De urgența aceea

am nevoie. La Constanța totul pare străin, izolat, exilat chiar, dar am Marea. Uneori poate că nici măcar nu-i vorba despre locuri, ci despre mine însămi, şi mă folosesc de spațiile exterioare ca de nişte cârje. Când m-am uitat prima dată pe o hartă, am crezut că toate locurile desenate acolo sunt nişte insule, nişte bucăți de pământ în mijlocul apelor, care nu comunicau între ele", îi descrisese lui E.L. starea ei şi primele impresii despre oraş.

Dacă cineva ar fi întâlnit-o pe femeia asta înaltă şi elegantă, care îşi făcea plimbarea de un ceas, aproape zilnic, până la farul de pe dig, trecând pe lângă o legătorie de cărți şi o biserică nouă, înconjurată de o grădiniță în care liliacul înflorea devreme, ce ar fi zis? I-ar fi remarcat, cel mai probabil, statura şi privirea, pălăria neagră de fetru. Şi-ar fi imaginat că are o existență mulțumitoare, că se va întoarce înainte de ora mesei şi se va ocupa, grijulie, ca toată casa să fie în ordine şi să nu fi uitat nimic din ce avea programat în ziua cu pricina.

Cina fusese mereu partea din zi care o solicita în mod deosebit. Mai ales de când copiii crescuseră şi nu mai erau toți acasă, ci plecaseră pe la diverse şcoli şi internate. Intimitatea cu Nicolae, felul în care ocupa spațiul şi simțea nevoia să repete din nou şi din nou „eu, care am făcut şi am dres" o obosea din ce în ce mai tare. Vârsta ne

amplifică fiecăruia părțile nesuferite, iar la el orgoliul părea că va da pe dinafară şi îl va îneca. Îl privea cu un fel de compasiune înțelegătoare. Alteori îl ura de-a binelea şi se întreba dacă el simțea şi dacă îl atingea în vreun fel disprețul ei.

Mama ei murise de nişte ani, dar continua să-i vorbească în gând, aşa cum i te spovedeşti lui Dumnezeu, despre soț, despre singurătatea acestei vieți de familie, pe care şi-o alesese chiar ea, dintr-un spirit de frondă, ca să se răzbune pe ei. „De ce nu m-ai oprit, că eu eram tânără şi n-aveam minte?", o întreba în continuare pe ființa care o iubise într-atât încât i se pusese de-a curmezişul în ce-şi dorise, deşi continuarea studiilor, pentru care era cu adevărat înzestrată, ar fi fost varianta cea mai bună pentru ea.

După socializarea obligatorie, se ducea în camera ei, închidea uşa şi zgomotul acela o pansa. Nu mai era nevoită să se poarte frumos, să facă conversație, să se plictisească cu un fel de noblețe, respectând regulile traiului comun. Se ferea de privirea lui iscoditoare în timp ce scria. Corpul i-l văzuse dezbrăcat, dar scrisul încerca să-l țină doar pentru ea. Cărțile nu le lăsa niciodată în living, le aranjase în biblioteca cu câteva polițe din camera în care dormea şi care îi servea şi ca birou. De altfel, şi

dacă ar fi deschis vreuna şi s-ar fi apucat să citească cu voce tare pasaje, el cu siguranță nu ar fi înțeles mare lucru şi mai mult decât să ridice mofluz din umeri şi să-şi răsucească insistent mustățile şi să ridiculizeze rândurile respective n-ar fi fost în stare să facă. Dar, ca să nu fie nevoită să suporte consecințele unor glume de prost-gust, prefera să evite momentele tensionate. Puțină linişte nu face rău nimănui, asta fusese filosofia ei de acasă, chiar dacă strângea adeseori tare din dinți. „În fond, pe neputință nu ai de ce să te superi, o accepți ca să supraviețuieşti şi să mergi mai departe. Nu ne deosebim decât de oamenii cu care ne asemănăm. Ceilalți nici nu contează, cu ei nu avem niciun fel de punți şi, oricât de mult ne-am dori, tot n-o să reuşim să le construim", îi scrisese lui E.L., gândindu-se exact la lipsa de comunicare şi diferențele structurale dintre ea şi Nicolae. El îi dăduse, ca de atâtea ori, dreptate. Vorbele ei i se păreau nişte perle strălucitoare. Mici, discrete, purtând în ele adevăruri profunde, care îi încălzeau sufletul şi îl făceau să o iubească şi mai tare.

Nu de puține ori, reflecțiile ei, experiența ei de viață îl făcuseră să mediteze şi la propriul mariaj, la aliațele pe care decisese să le facă crezând că va avea doar de câştigat şi, când colo, efectul era cel contrar.

E.L. nu pomenea aproape niciodată de soția sa, Titi. I s-ar fi părut o lipsă de pudoare să amestece lucrurile în felul acesta. Sentimentele erau sentimente, căsătoriile, altă mâncare de peşte. Pe amândoi îi legau de oamenii de acasă nişte obligații şi angajamente, dar sufletul era liber să zburde şi să se înfrățească cu cine poftea, la fel ca scrisul, de asta, poate, şi încercau să facă abstracție de convenții şi să se poarte unul cu celălalt cu grijă şi înțelegere, străduindu-se să nu-şi provoace deranjuri şi suferințe inutile. Se susțineau şi puteau să conteze unul pe celălalt şi asta le era de ajuns, ca şi când ar fi avut cheile unei alte realități, de care se bucurau în voie. Traiul zilnic topea, şi în cazul lor, o lipsă de poezie şi de ideal. Concretul mărunt le consuma timpul şi nervii, aşa că fiecare îl gestiona cum se pricepea mai bine.

Pentru E.L., ca bărbat scriitor şi critic, mereu fusese mai uşor. Nu era nevoie să convingă pe nimeni că avea nevoie de spațiul său de lucru, de orele de studiu, de cele de discuții. I se cuveneau, pur şi simplu. Hortensia le furase mereu, ca şi când ar fi ascuns câteva bucăți de prăjitură, după masă, într-un scrin din camera ei, ca să le poată mânca pe furiş, la ore nepermise, atunci când toți ai casei adormeau. Spiritul său de frondă câştigase bătălii mici, dar importante. De acum nici măcar nu-i mai păsa

foarte tare de ce spunea bărbatul său. Pretențiile lui o consumaseră deja prea mult. Obosise şi îşi jurase că nici unui om din lume n-o să-i dea o putere prea mare asupra sa.

„Cu copiii e mereu altceva, odată ce-i faci, îți pierzi de bunăvoie şi cu bucurie libertatea, pentru că ei vor sălăjlui mereu în gândul tău. O să vezi şi singur, dragul meu.” Şi, la puțin timp de la această discuție, în 1923, când se născuse Monica, fiica lui, E.L. îşi amintise şi îi dăduse dreptate Hortensiei. Deşi, iarăşi, ştia că pentru un tată lucrurile stăteau diferit şi, oricât de mult ar fi iubit, tot era prea puțin în comparație cu afecțiunea mamei pentru propriul prunc. Despre copila sa îşi luase obiceiul să-i povestească şi când crescuse, şi asta ținea, în fond, tot de intimitatea lor.

În seara aceea de decembrie, E.L. aruncase în joc, ca un parior, ideea că ea va veni la următoarea şedință de cenaclu cu un fragment dintr-un text complet nou şi cu un stil diferit decât cel cu care îi obişnuise.

— Haideți, aveți o lună la dispoziție, draga noastră Hortensia Papadat-Bengescu!

Acesta fusese timpul de grație pe care i-l acordase E.L. în public ca să scrie şi să se întoarcă şi să citească la „Sburătorul”. Pariul lui, provocarea ei.

— Ce-ți veni, domnule Lovinescu? încercă ea să aducă un aer de frivolitate propunerii lui serioase.

Dar, cum o cunoştea bine, E.L. ştia că va reflecta la oferta lui. Ba mai mult, va încerca să nu-l dezamăgească şi să onoreze încrederea fără margini pe care o avea în ce scria.

Ştia prea bine că erau şi răuvoitori care puneau la îndoială calitățile ei şi flerul lui critic în ceea ce o privea. Ba chiar îl căinau pe E.L. că se amorezase peste măsură, nu mai vedea limpede şi ridica în slăvi o scriitoare care nu merita toate acele laude. Ea încerca să nu ia în seamă bârfele care îi ajungeau, din când în când, la urechi. Faptul că locuia departe de Bucureşti însemna şi o distanță igienică față de multele înțepături din lumea literară, de care cu totul nu putea să scape nimeni, pentru că oameni mai clevetitori decât scriitorii nu se ştie dacă există pe lumea asta. Micile cancanuri, ranchiunile noi sau vechi, amantlâcurile celor tineri şi bătrâni deopotrivă erau sarea şi piperul grupurilor de pretutindeni. „Căci niciodată natura umană nu ia pauză de la viață, oricât de sofisticate şi de înalte ar fi ideile care o preocupă şi o animă. Întotdeauna se va arăta interesată de mersul existenței, de cuvinte, de dorințele trupurilor şi de gura

lumii care înghite, ca într-un imens malaxor, tot ce mişcă", încercase el s-o liniştească.

Lui E.L. îi scrisese puțin în săptămânile care urmaseră după ce se întorsese acasă şi el nu pierduse niciun prilej să se plângă: „Ce fac columbele, au înghețat la malul mării? Sunteți atât de zgârcită cu mine, amică scumpă. Cum vă puteți imagina că îmi ajunge un singur gând pe săptămână?", se lamentase el, dar ea îşi văzuse de treabă, concentrându-se pe povestea „care va deveni un roman, cum n-am mai scris nicicând până acum, dragul meu", încercase să-l liniştească. Şi adăugase: „Desigur, dacă sănătatea şi toată ordinea vizibilă şi invizibilă a lumii vor decide în acest fel. Mi-am dat seama că am atâtea beteşuguri încât aş putea să fiu într-atât de democrată şi să-i dau fiecărui personaj al meu câte o suferință. Şi nimeni să nu se supere că a fost nedreptățit şi n-a primit destul". Şi, în timp, chiar îşi pusese planul ironic şi metafizic în aplicare.

„Iarna e groaznică pentru oase, dar măcar e benefică pentru lucrat. Mă închid în mine şi țes un văl de senzații, căci nu mi-am propus niciodată să povestesc ce văd, ce observ, ci doar ce se naşte în mintea mea. O foşgăială de personaje şi întâmplări mă trag de mânecă şi îşi cer drepturile şi, atunci când vin peste mine cu chipurile,

metehnele, bolile complicate, legăturile de familie, ciobiturile lor de caracter, comportamentele lamentabile, mă apuc să le descriu. Nu, nu-mi vine să-i judec, nici atunci când ajung să înfăptuiască lucruri oribile, căci sunt toți ai mei şi, dacă eu nu-i înțeleg, nimeni altcineva n-o să poată. Am adunat în caiete tot felul de însemnări şi mi-am dat seama că mâna şi creierul nu pot fi perfect conectate. Nu reuşesc să scriu mai mult de cinci ore într-o noapte, că obosesc şi corpul meu fragil îşi arată limitele. Mă lupt să strunesc lumea căreia am început să-i dau viață. Mi-o imaginez până în cele mai mici detalii, cu fiecare cută a obrazului şi consistență a firului de păr. Despre acțiuni şi fapte, contorsiuni morale, acolo lupa mea personală măreşte tot până devine de-a dreptul înspăimântător." Fragmentul acesta de scrisoare îl făcuse pe E.L. şi mai curios. Îşi dăduse seama că ea se apucase de treabă şi de-abia aştepta să vadă ce-i ieşise. Parcă niciodată până atunci nu-i vorbise ca un om în transă, nu-i descrisese procesul unui început de text cu atâta acurateță şi exaltare.

În februarie, când ea îşi anunțase venirea la Bucureşti, un soare sticlos strălucea pe cerul Constanței. În ziua în care plecase spre gară, marea părea un patinoar imens. I se păruse de bun augur acea nemişcare, ca şi când

anunța şi pentru ea ceva solemn. Se înfofolise bine şi se pornise la drum joi, puțin înainte de ora prânzului, ca să aibă timp vineri şi sâmbătă să rezolve nişte treburi administrative în capitală, iar duminică să meargă să citească la „Sburătorul”. Lui E.L. îi telefonase personal, în seara dinainte, cum făcea de obicei. Revederea le dădea amândurora o nelinişte care nu se pierduse nici după atâția ani de când se cunoşteau.

În vagonul în care se urcase mai erau doar doi călători. Ea avea locul de la geam, pe care îl cerea de fiecare dată când îl găsea liber. Îşi simțea picioarele înghețate, dresurile groase şi ghetele nu păreau de ajuns pentru a o feri de gerul de afară. Reumatismul vechi îi dădea mari bătăi de cap, iar gripa pe care o avusese în ianuarie şi care o ținuse în casă aproape o săptămână îi lăsase în corp un fel de slăbiciune. Se trăsese şi la față, iar ochii ei verzi păreau şi mai mari şi mai tremurători. Lucrase în salturi, dar măcar avea un fragment de care era mulțumită şi pe care era gata să-l citească, după ce îl transcrisese de trei ori. „Oare cum o să i se pară lui E.L.?”, îi trecuse prin minte din nou.

Fiecare început aducea cu el multă bucurie şi tot atâta angoasă. Necunoscutul o provoca şi o făcea să meargă din ce în ce mai departe în încercarea de a afla ce li se

întâmpla personajelor sale. Încotro urmau s-o apuce viețile lor? Îşi pusese picior peste picior, ca să nu lase niciun strop de căldură să se risipească, îşi scosese mănuşile şi îşi frecase mâinile ca să-şi pună sângele în mişcare, apoi îşi luase din geamantanul de sub bancheta maron, de lemn, foile cu scrisul ei caligrafic, înclinat uşor spre dreapta. Cu un creion proaspăt ascuțit, citea şi urmărea rândurile: „Zadarnic, Mini, pe scaunul înalt, sculptat din lemn masiv, îmbrăcat cu gobelinuri vechi – zadarnic sta cu pălăria pe cap, cu mănuşile alături, dreaptă statuie a mustrării. Lina, buna Lina, nu se ocupa deloc de ea. Avea aerul acela serios...". Zâmbise din cauza acestor potriveli şi îşi ridicase puțin privirea de pe foaie, cât să-l vadă pe vecinul de vizavi care o privea atent. Fără să aibă habar, omul acesta înalt şi tânăr, cu nasul proeminent şi un palton impecabil, călătorea şi cu o parte dintre membrii familiei Hallipa, aflați deocamdată la începuturile existenței lor, care avea să se întindă pe ani buni de atunci înainte.

Lectura de la cenaclu fusese primită cu mare bucurie de E.L., în primul rând, care o îndemnase să continue negreşit să scrie despre oamenii ăştia atât de vii şi de concreți:

— Un început de roman obiectiv, un studiu psihologic de un mare rafinament ne-a oferit doamna Hortensia Papadat-Bengescu în seara asta. Şi avem a-i mulțumi.

Mai luaseră cuvântul şi alți scriitori, printre ei Anton Holban, nepotul lui E.L., care se entuziasmase:

— Nory Baldovin pare să devină un personaj feminist memorabil! De abia aştept să ne citiți mai departe.

Se putea declara încurajată de reacțiile publicului de la „Sburătorul”. În 1925, când apărea romanul *Fecioarele despletite*, dedicația de pe pagina de gardă făcea dreptate acestei părți de istorie literară trăită: „Acest roman s-a citit pe măsură ce a fost scris şi a fost lucrat pe măsură ce s-a citit în şedințele literare ale cercului Sburătorul din 1924”.

Totul începuse cu acel drum friguros şi continuase cu altele, nenumărate, în fiecare anotimp. Un fel de amețeală învăluise anii următori, în care personajele şi evenimentele crescuseră de la sine în mintea ei uimită. Le strunea ca pe cai, până nu mai putea să li se opună şi trebuia să le dea drumul în viața lor reconstituită în câteva pagini palide de hârtie. Dar ce bucurie, ce emoție, când vedea cum lumea aceea mică prindea contur şi forme nebănuite! Simțise atât de bine că un scriitor nu e scriitor doar când pune cuvintele în caiete şi aduce la suprafață lucrurile la care s-a gândit deja îndelung, ci şi în momentele în care

reflectează şi ordonează în cap materialul „uman”, îl completează şi-l ajustează, mai adaugă o trăsătură de caracter, un secret care schimbă cu totul ceea ce păruse să fie firul natural al poveştii.

Totul creştea precum un cozonac pus la cuptor, în familia Hallipa oglinzile dintre aparenţă şi esenţă se spărgeau şi bucăţelele mici de sticlă le intrau în ochi şi în suflete protagoniştilor, exact ca în scena de început a basmului *Crăiasa zăpezilor*.

Ritmul devenise pentru ea mult mai alert: un fel de frică de a nu pierde niciun pic de timp, combinată cu o disciplină drastică de a recupera anii în care avusese cu totul alte lucruri urgente de făcut.

Numai cine n-a trăit în casă cu copii mici poate că nu ar fi înţeles ce efort şi ce atenţie i se ceruseră în fiecare minut, cum lăsase deoparte orice dorinţă proprie şi cum tot ce conta era să fie ei curaţi, bine hrăniţi şi sănătoşi. Dacă mai treceai şi printr-un război ca părinte, fricile şi epuizarea te consumau enorm. Iar în cazul Hortensiei era vorba de cinci copii, nu de unul sau doi, aşa că atunci când unul mai crescuse şi devenise cât de cât independent şi nu mai fusese nevoie să-i acorde toată atenţia din lume, altul îi luase locul şi drumul acesta părea fără sfârşit în logica lui. Când fiica ei cea mai mică, Elena, suflase în

tortul cu şapte lumânări şi casa fremătase de agitație şi veselie, ea îşi făcuse această promisiune solemnă: că a venit, în sfârşit, vremea să nu mai lase să se irosească visul ei de a se ocupa serios de literatură. Acestui al şaselea copil al ei, teribil şi imprevizibil, despre care nu ştia cum o să crească şi ce o să se aleagă de el, i se simțea datoare cu sufletul şi mintea.

„Viziunile sunt de multe feluri. Şi, uneori, ele nu fac altceva decât să dea materialitate şi concretețe viselor noastre cele mai profunde, cele pe care le-am ținut îndelung ascunse. Aşa s-a întâmplat în după-amiaza aceea de primăvară, când m-a cuprins un sentiment de înstrăinare față de tot ce se întâmpla în imediata mea apropiere. Ca şi când masa de lemn, scaunele masive cu spătar, bărbatul acela scorțos, cu mustățile şi freza impecabile, toate se îndepărtaseră şi în locul lor apăruseră pagini întregi cu scrisul meu, pe care încă nu le puteam descifra. Un val de căldură mi se ridicase până în obraji şi aproape că m-am ruşinat, ca şi când aş fi făcut ceva necuviincios", îi povestise lui E.L. ce trăise când acceptase, în sfârşit, importanța literaturii în viața ei.

Distanța pe care o pusese, pentru câteva clipe, între ea şi lume îi produsese o stare de emoție şi de hiperluciditate. Se gândise că, poate, aşa se simt şi cei care fumează opiu.

Ea nu avusese nevoie decât de un moment de distanțare pentru a obține acel efect sublim de claritate. Nu mai era o femeie tânără, dar scrisul adevărat nu îți numără nici ridurile şi nici anii. Ce trăise era bun trăit, nu putea decât să-i folosească în înțelegerea ființelor de hârtie cărora voia să le dea viață. Corpul, cu slăbiciunile şi trădările lui, o obsedase dintotdeauna, aşa că nu avea de ce să se plângă că studia pe propria ei piele dureri şi neplăceri de tot felul, cauzate de diferite afecțiuni nesuferite. În suferință şi în statul în pat existau şi părți bune. Şi ea ştiuse să le prețuiască şi pe ele. Acum nu putea să zică decât că, din toată acea combinație stranie de întâmplări existențiale şi de amânări conjuncturale, cea care avusese de câştigat fusese literatura ei. Şi cărțile pe care reuşise, în sfârşit, să le scrie. Şi cele pe care le avea bine întipărite în minte şi cărora le cunoştea şi începutul, şi finalul, dar trebuia doar să stea şi să le adune ca să le poată apoi trimite în lume.

Mereu romanele ei plecau de la personaje, de la nişte siluete care se tot apropiau şi creşteau, până le putea distinge atât de bine trăsăturile şi trăirile, că parcă ar fi locuit undeva înăuntrul ei. Semănau şi nu semănau cu oamenii pe care îi cunoscuse. N-ar fi putut să vină nimeni s-o tragă de mânecă că i-a vampirizat biografia. Şi, în fond, la ce bun să copiezi ce există deja, când poți să

brodezi în jurul naturii umane mult şi bine? Microscopul cu care îi privea pe toți ai ei, despre care povestea, nu rata nimic. Mărea până la deformare şi grotesc. Căuta în literatură un adevăr care trebuia adus la lumină şi pe care, cine ştie, poate doar ea îl putea vedea aşa. Nu asuprea, dar nici nu acoperea defectele. Existaseră momente când se întrebase, mai în glumă, mai în serios, de ce nu se apucase să scrie nişte istorii romanțate, nişte basme cu happy-end, de ce universul ei devenea greu şi copleşitor şi trebuia să foreze, ca un miner care e nevoit să coboare adânc până reuşeşte să găsească ce caută. Ființe contradictorii, oameni cu prezențe atât de puternice cărora nu li se putea împotrivi până nu îi diseca îndeaproape, cu tot cu cei de care erau legați. Un personaj secundar din *Fecioarele despletite* se regăsea apoi în *Concert din muzică de Bach* sau *Drumul ascuns*, căci avea nevoie de o continuitate, care venea dintr-un ataşament foarte mare. Cărțile se puteau citi separat, asta da, dar pentru ea exista o structură de construcție, un ciclu care le ajuta şi le dădea o scenă mai mare de desfăşurare. Acțiunea n-o interesase niciodată prea mult. În fond, fiecare autor excelează la un capitol în detrimentul altuia. Iar punctul ei forte fusese mereu introspecția, psihologia personajelor, marile bătălii acolo se dădeau, în psihicul lor. Intriga o

lăsa de multe ori în urmă, n-o urmărea îndeaproape, important era să li se contureze bine trăsăturile, să te convingă că aceşti „oameni” Hallipa trăiesc şi să vrei să mergi cu ei mai departe. Să nu te recunoşti neapărat în ei, dar să-ți dai seama că-ți seamănă.

Citadini, pulsionali, rafinați, scăpătați sau arivişti, toți cei pe care îi plăsmuia ea în romane veneau din lumea pe care o cunoştea. Despre sat nu scrisese mai niciodată pentru că nu simțea că i-ar fi aparținut şi că ar rezona în profunzime cu lumea lui. Dacă îşi propusese să îngroape orice formă de subiectivitate, i se părea esențial să vorbească, totuşi, despre o realitate apropiată, pe care o putea radiografia cu uşurință, pentru că îi cunoştea mecanismele.

Anii aceia efervescenți ai scrierii şi publicării ciclului Hallipa îi aduseseră un statut în lumea literară de care avea atâta nevoie: în propriii ochi şi în cei ai celorlalți colegi de breaslă. Pe cititori îi considera darul cel mai de preț pe care cineva care scrie literatură poate să-l primească în viață.

Dacă nu l-ar fi întâlnit pe E.L., dacă n-ar fi existat „Sburătorul” şi toate zecile de ochi şi de urechi care o ascultaseră duminică de duminică citindu-le despre aventurile amoroase ale doctorului Rim, cariera lui Lică

Trubadurul, dramele lui Maxenţiu, despre buna Lina, nenorocirile Siei, idila muzicală din familia Drăgănescu, ar fi avut vreodată forţa să le ducă la capăt în felul în care o făcuse? Viaţa de zi cu zi devenise şi ea parcă mai suportabilă, în ciuda faptului că parcă toate beteşugurile i se agravaseră. Plecările la băi rămăseseră nişte refugii bine-venite, pe care le aştepta cu înfrigurare şi de unde se întorcea mai întremată.

E.L. avea grijă, chiar şi când era departe, să o ţină conectată la toată atmosfera cenaclului. Îi povestea în detaliu fiecare şedinţă la care nu participase şi îi trimitea conştiincios toate revistele în care se scria ceva important despre cărţile ei sau despre ale altora. Erau ca doi soldaţi care împărţeau proviziile şi muniţia pe front. Îi semnala cronicile şi avea grijă să pună la poştă, imediat, numărul în care apăreau. Şi-a păstrat obiceiul ăsta toată viaţa, de altfel. Dacă ar fi trăit în altă epocă, ar fi putut fi uşor considerat agentul ei, dar nici vorbă despre asta. Era un mare critic, încrezător până peste poate în flerul lui şi în puterea ei de a schimba faţa literaturii române. E.L. se dovedise mereu harnic şi devotat, lucra intens şi îi povestea în detaliu Hortensiei fiecare proiect literar, fiecare evadare la Fălticeni, mai ales vara, unde stătea cel puţin o lună şi scria. Se vedeau regulat la Bucureşti şi

corespondența lor avea ritmul unui ceas elvețian. Hortensia îi povestise la una dintre întâlnirile lor cum îşi luase, în călătoria de nuntă la Geneva, un Patek Philippe auriu, de buzunar, cu litere romane, pe care îl avea încă:

— E ca tine, nu rămâne niciodată în urmă. Uneori uit să-l întorc, ca şi când aş elibera timpul din cursa lui şi l-aş trage pe linie moartă, îi povestise ea şi îşi trecuse melancolică degetul arătător peste cadran.

— Elveția... o invoci în textele tale, Hortensia, şi ăsta mi se pare un semn de afecțiune.

— Aşa e, prima călătorie nu se uită niciodată. Eram fericită într-un fel atât de abstract, încât acum aproape că mă ruşinez de tânăra aceea. Într-o mare măsură e posibil s-o fi dezamăgit, nu crezi?

Îşi întorsese brusc capul semeț şi aşteptase să-i răspundă. El o privise dojenitor, aşa cum făcea de fiecare dată când i se părea că se alinta, iar ea începuse imediat să râdă.

— Ştii, uneori, mă faci să mă simt o fetiță timidă. Nu ştiu cum reuşeşti, dragul meu. E o stare atât de îndepărtată. Aş fi zis că silueta aceea cu păr blond, cârlionțat era pierdută pentru vecie, şi când colo...

— Ai tu o memorie foarte bună, sunt invidios şi din cauza asta. Chiar, uiți vreodată ceva?

— Dacă închid ochii, deşi au trecut mai bine de douăzeci şi cinci de ani de atunci, văd vitrina magazinului. Ştiu că purtam un flanel de caşmir, culoarea aburului, pe care îl primisem de la Paris şi la care am ținut mult. În prăvălie mirosea a curat şi a pilitură de fier. Un domn cu ochelari rotunzi şi cu o chelie ovală ne-a zâmbit şi ne-a salutat de după tejgheaua de lemn. Era micuț de statură, cu o uitătură de viezure. Mi-a povestit cu aşa o pasiune despre mecanismele lor şi eu eram atât de încântată, că mi-am dorit enorm un ceas. Nicolae, care mereu a fost calculat, m-a privit neîncrezător. Dojenitor, chiar, la gândul că aş putea să risipesc o mică avere pe aşa un moft. Norocul meu a fost că aveam bani de drum de la tata, aşa că am putut să-mi fac această plăcere. Am renunțat la multe altele apoi.

— Timpul a fost mereu o problemă, aşa că nu mă mir deloc că ai făcut atunci o asemenea alegere. Aş zice că ai avut şi premoniție, şi curaj.

— Habar n-aveam, crede-mă. Mi-a plăcut obiectul şi am făcut *un coup de foudre* pentru el. În continuare, când îl privesc, mi se pare perfect. Îmi zic că scriitorul e şi el tot un fel de ceasornicar. Unul vizionar, nu crezi?

— Doar cei mai buni dintre ei, îi răspunsese el melancolic.

Câteodată îşi spunea că era amorezată de interesul lui pentru ea. De felul în care o susținea necondiționat. Cum reuşea să nu se plictisească nici măcar când i se plângea de crizele de rinichi sau că o supăra din ce în ce mai des ficatul şi trebuia să se ocupe de asta şi să se caute pe la doctori, la Bucureşti?

— Câtă răbdare mai ai cu mine? îl întreba des.

— Infinită, când vine vorba de dumneata, o liniştea E.L. şi ea ştia că nu erau doar nişte vorbe aruncate în vânt, ci adevărul unor ani care îi schimbaseră viața. Şi nu, nu exagera deloc.

E.L. încercase să fie discret cu viața sa de familie. O punea mereu între paranteze, ca şi când ar fi fost o stare de fapt care nu-l implica prea tare. Despre fată, Monica, avea grijă să-i povestească mereu câte ceva, iar ei îi făcea plăcere să ştie cum creştea şi, mai ales, că el era extrem de mândru de talentele şi inteligența ei. De altfel, Hortensia ştia prea bine că nu ar fi putut să aibă încredere într-un bărbat care nu s-ar fi ocupat de propriul copil. Cele despre fiică rămăseseră, aşadar, singurele informații „din casă" pe care le împărtăşea cu inima deschisă. Fuseseră nenumărate momente în care apreciase firea lui şi felul de a se poziționa deasupra lucrurilor mundane, ca nu cumva s-o facă să se simtă inconfortabil.

În situațiile grele, tensionate, Hortensia îşi spunea păsurile. Dacă textele ei se țineau departe de partea biografică, depozita în scrisori arheologia zilelor şi stărilor. „Poate că sufăr de o formă necunoscută de imaturitate, am stat prea mult retrasă. Am schimbat traiul cu părinții mei pe cel cu bărbatu-miu. Mi-am crescut copiii, dar uite că, emoțional, am rămas în urma lor”, i se plânsese ea într-o scrisoare lui E.L. Şi asta doar pentru că nu mai simțise o aşa apropiere de cineva, nici în scris şi nici în viață: „Cu tine sunt eu însămi şi nu-mi doresc nicio clipă să fiu altfel, iar sentimentul ăsta e neprețuit, dragul meu”. Nu-i făcea prea des declarații, aşa că E.L. îşi amintea bine momentul, mai ales că la puțin timp intervenise între ei o întâmplare care îl stânjenise la vremea ei.

Era începutul lui iunie 1932 şi *Drumul ascuns* fusese publicat de curând la Editura „Națională S. Ciornei”. Ca în fiecare an de când locuia la Constanța, îi scrisese lui Liviu Rebreanu, care se afla la conducerea Societății Scriitorilor Români, să-l roage să-i reînnoiască permisul gratuit CFR, de care avea mare nevoie pentru drumurile frecvente pe care trebuia să le facă în capitală. Tocmai îl primise din nou, era bucuroasă, făcea o economie importantă de bani, aşa că îi telefonase lui E.L. în jurul orei 18.00, să-l anunțe că va veni şi se vor vedea. Acea discuție, în care lăsaseră

garda jos şi vorbiseră deschis despre ei, despre întâlnirea pe care o aşteptau de ceva vreme, despre cât de dor le era unul de celălalt şi cât de mult îşi doreau să se vadă, pesemne că fusese înregistrată şi interesase în mod special pe cineva. Cel puțin aşa o anunțase el, într-o epistolă scurtă şi panicată, pe care i-o trimisese prin curier, la adresa din Bucureşti: „Persecuția soartei e masivă; conversația telefonică a fost integral interceptată, numai persoana rămasă neidentificată. Totul rămâne deci suspendat până la toamnă, deşi de fapt ca şi în trecut".

La doar câteva zile de la semnalul ăsta de alarmă, care o îngrijorase profund şi în care nu-i recunoscuse tonul agitat, ea părăsise Bucureştiul, fără să ia legătura cu el. Urma să facă o cură la Karlsbad, care spera că îi va îmbunătăți puțin starea de spirit şi sănătatea. Plecase destul de amărâtă de toată povestea asta şi se învinovățea pentru imprudența de care dăduseră dovadă amândoi. Îmbătrâneau, dar asta nu părea că avea de-a face cu ce li se întâmpla. Hortensia îşi făcuse tot felul de scenarii, unele ridicole, altele sumbre. Se gândise că întâmplarea cu pricina avea legătură cu soția lui. Abia când primise veşti de la el la post-restant reuşise să se mai liniştească şi să nu se mai gândească obsesiv la întâmplarea aceea care o neliniştise.

Explicațiile lui E.L. făcuseră lumină şi, până la urmă, se dovedise că episodul cu pricina fusese mai degrabă comic decât tragic: „Doar glasul meu s-a recunoscut, din fericire. Chestiunea aceasta m-a pus într-o situație jenantă care mă plictiseşte îndeajuns, dar fără alte urmări şi chiar discuții”.

Un scandal pe temă de adulter ar fi fost complet grotesc pentru amândoi. Şi ridicol, în acelaşi timp. Ea mai ştia şi că, în cazul ăsta, suspiciunile din partea soției lui, Ecaterina, puteau avea multiple piste. Prezențele feminine fuseseră întotdeauna numeroase la cenaclul „Sburătorul”, multe erau scriitoare şi veneau să citească, altele doar să asculte, iar despre E.L. se ştia că avea slăbiciunile lui când venea vorba de doamne. Hortensiei îi mai ajungeau la urechi, de la binevoitori, nu doar răutăți despre scrisul ei – cum că ar fi fost apreciată doar datorită relației cu criticul cel mai influent –, ci şi despre flirturile pe care E.L. le avea curent. Dacă ar fi spus că nu-i păsa, ar fi părut ipocrită, şi nu era. Doar că îl cunoştea prea bine pe E.L. ca să se îndoiască de loialitatea lui totală. Îi fusese însă limpede ca lumina zilei că tensiunile din mariajul lui crescuseră, iar divorțul, care avea să se pronunțe după doi ani de la această întâmplare, în 1934, n-o mirase.

Când Nicolae Papadat împlinise 67 de ani şi venise vremea să se pensioneze, visul Hortensiei de a locui în capitală s-a împlinit, în sfârşit. Şi a sperat că mutarea aceea va fi ultima din viaţa lor şi că vor putea să se stabilească într-un loc până la sfârşit. Doar că ea nu ştia ce le va aduce ziua de mâine, cu atât mai puţin anii care urmau.

Încă mai avea puterea să se bucure de această schimbare şi de sentimentul că o lua de la capăt. Din fericire, se putuseră muta într-o casă cu parter şi etaj, pe Aleea Independenţei, care i se păruse confortabilă şi nepretenţioasă şi îşi imaginase, din prima clipă în care intrase, că îşi va găsi liniştea necesară să scrie mai departe ce plănuise şi avea clar şi desăvârşit în minte. Poate că unii se mirau de ritmul în care publicase în ultimul deceniu. Şi era dreptul lor, ea ştia că n-avusese nevoie decât de puterea fizică de a transcrie la ce se gândise îndelung.

În timp ce-şi despacheta lucrurile din cutii şi vedea cum se aşază mobilele şi locul acela străin începea să prindă o nouă viaţă, se întâmplase ca, întorcându-se pe înserat acasă, într-o zi umedă şi ceţoasă, să zărească pe trotuarul alăturat o scenă care-i atrăsese atenţia.

Un bărbat se apropiase de o femeie, îi adresase câteva cuvinte, pe care nu le auzise, îl văzuse ducându-şi apoi mâna la pălărie şi salutând-o, iar ea ţâşnise şi traversase aproape în fugă strada ca să se îndepărteze de el. Silueta acelui bărbat tânăr, a cărui faţă n-o ştia, nu-i dădea pace. Făcea ce făcea şi iar tresărea, ca şi când s-ar fi pricopsit cu o fantomă care intra şi ieşea din încăperile înalte după bunul său plac. Când toate fuseseră puse în ordine în camera de sus – biroul, canapeaua, covoarele, cărţile, tablourile –, ea luase în stăpânire divanul scund şi notase tot ce-şi imaginase legat de biografia acelui personaj fără chip şi nume, ale cărui gesturi le memorase şi nu le mai uitase.

Logodnicul, cartea care nu mai avea nicio legătură cu capitolul Hallipa din viaţa ei, era prima pe care o scria în capitală. În rest, nu se schimbase nimic, duminicile mergea la „Sburătorul” şi citea constant fragmentele pe care le lucra în timpul săptămânii, de două ori pe an se îngrijea de sănătate la băi, la Herculane, în ţară, şi în staţiunea Karlsbad, în Cehoslovacia, sau la munte, la Braşov, unde se adăposteau de arşiţa lunilor călduroase, când asfaltul se topea în Bucureşti.

Doar corpul dădea semne de oboseală din ce în ce mai neplăcute, dar nici măcar nu putea să spună că aveau

legătură cu înaintarea în vârstă, căci nu simțea o mare diferență între 47 şi 57 de ani. Avusese toată viața beteşuguri, trăise cu ele şi le integrase în rutina ei zilnică. Scrisul o făcea să mai uite de ele. După ce romanul apăruse la Editura Adevărul, care ar fi trebuit să-i aducă o vizibilitate la public pe care şi-o dorise, îi spusese lui E.L.:

— E prima dată când simt că m-am ataşat prea tare de un personaj. E ca şi cum aş avea picioarele grele şi nu m-aş putea îndepărta de Costel Petrescu ăsta al meu.

— Devii sentimentală, draga mea, poate nu e aşa de rău. Să recunoaştem că are şi bătrânețea farmecul ei...

E.L. o tachina tocmai pentru că o credea, uneori, prea cerebrală. Asta o amuza şi-şi spunea că există întotdeauna un revers al medaliei: cel mai deştept bărbat pe care îl cunoscuse în viață avea față de ea o considerație specială, iar propriul soț o ironizase decenii la rând exact pentru acelaşi motiv.

Se gândise adesea dacă în lipsa admirației se putea vorbi de iubire adevărată. Pentru ea, cu siguranță, nu. Căci simțise de atâtea ori că, dacă nu există respect real pentru partener, timpul nu aşază între oameni decât o formă de dispreț, care devine o mâzgă din ce în ce mai păcătoasă odată cu trecerea timpului, când, oricum, toate se tocesc. Mai ales răbdarea. Şi atunci îți e tot mai greu să

respiri. Sigur, ea se simțea norocoasă că avea copiii, literatura şi pe E.L. Crucea căsătoriei o ducea cum putea şi, după atâta vreme, ar fi putut zice chiar că se obişnuise cu ea.

Bucureştiul îi făcea bine. Se simțea, în sfârşit, aproape de lumea de care era legată şi care o interesa. Pierduse liniştea izolării, dar acolo, în camera ei de la etajul clădirii din Cotroceni, de unde se vedeau copacii până departe, o putea inventa. Un petec de cer, nişte păsări, ce putea să-şi dorească mai mult să vadă în zare, zi de zi, când se trezea?

Lucra şi transcria, ca întotdeauna, de câteva ori texte pe care le nota inițial ca în transă, ca apoi să revină şi să facă însemnări şi adăugiri, până simțea că e cât mai aproape de ce avea clar şi auzise în cap înainte de a pune pe hârtie. Mereu îi era greu să explice cum scria, pentru că părea şi simplu, şi complicat în acelaşi timp. Iar starea aceea poetică, visarea care o învăluia, era greu de descris fără să pară prețioasă.

Cu câteva luni înainte de a împlini şaizeci de ani, în dimineața zilei de 24 iunie 1936, E.L. i-a telefonat Hortensiei: „Draga mea, am o veste mare şi o bucurie pe măsura ei: ai primit Marele Premiu al Societății Scriitorilor Români, în valoare de 25.000 de lei!”. Primul, de altfel, din

viața ei. Şi el ştia că o să fie emoționată de această atenție de care nu se bucurase niciodată până atunci.

„Organizez o mică recepție la «Sburătorul» în cinstea ta. Perla coroanei noastre....", o anunțase şi se sfătuiseră când ar fi fost mai potrivit să aibă loc această serată festivă. În oricâte direcții ar fi luat-o destinul ei, ceva rămăsese constant: „focul nestins" al lui E.L. pentru ea, de care avea grijă să-i amintească cu fiecare ocazie.

EA

În seara zilei de 16 iulie 1943, în jurul orei 20.00, Hortensia Papadat-Bengescu se afla pe terasa camerei de la etajul patru al Hotelului Băilor din Călimăneşti. Se vedeau bine munții şi pădurea, iar aerul tare o ținea trează până târziu. Un vânt blând începuse să bată. Învolbura perdelele, iar ea le privea melancolică cum se umflau ca spuma laptelui pus la fiert. Intrase în cameră să-şi ia şalul *bordeaux* de lână să şi-l pună în jurul umerilor, căci o prinsese puțin frigul şi pielea i se făcuse ca de găină. Două bătăi scurte şi anunțul sec al recepționerei îi schimbaseră planul:

— Apel urgent de la Bucureşti!

Era îmbrăcată într-un halat de mătase lung şi înflorat, care o făcea să pară şi mai înaltă. Şi-a strâns cordonul mai bine şi a coborât scările în grabă. „Urgentul” acela îi crease deja o stare de agitație. Se afla în a zecea zi de cură şi i se părea că reumatismul o supăra mai puțin, semn că tratamentul începuse să-şi facă efectul. Ajunsese în hol şi ridicase cu groază receptorul. Nu-şi amintea dacă zisese sau nu ceva. Mai degrabă aşteptase. La celălalt capăt al firului o recunoscuse pe Cella Serghi:

— Draga mea, îmi pare rău să-ți dau eu vestea asta, dar e mai bine să ştii cât mai repede: scumpul nostru Lovinescu a murit azi-dimineață!

Ea tăcuse în continuare preț de câteva secunde.

— Alo, alo, mai eşti la aparat? se auzise vocea Cellei, îngrijorată.

— Da, sigur! îi răspunsese şi reuşise s-o întrebe, în cele din urmă: Cum s-a întâmplat?

— L-am văzut alaltăieri şi i-am dus o plasă de cireşe de la Buzău. Părea slăbit, dar totuşi în formă, nici nu mi-a trecut prin cap că se va sfârşi atât de repede... Dac-ai şti ce tare s-a bucurat de fructe şi cu ce poftă a mâncat!

Cella îl vizitase acasă, vorbiseră, râseseră, ca şi altădată. Nimic nu anunța încă acel final iminent. Îi povestise că ținea un regim de boier, cu pui fripți şi carne

de vițel la grătar, şi, mai ales, că se bucura că scăpase de operație. Nu fusese un an bun pentru Lovinescu şi de asta era conştientă şi Hortensia. Problemele de sănătate se agravaseră, îi dăduseră din ce în ce mai multe bătăi de cap şi îi schimbaseră planurile de vacanță. Dar lucra, scria şi citea în Bucureşti, ceea ce conta cu adevărat. Pentru el şi pentru ea deopotrivă.

În iunie fusese internat aproape trei săptămâni la sanatoriul Antoniu, unde îi făcuseră toate analizele şi investigațiile. Îl căutase şi ea în mai multe rânduri. „Draga mea, am scăpat de cuțit", o anunțase el victorios şi ochii îi sclipiseră de fericire. Ceea ce păruse la vremea ei o veste bună se dovedise a fi una dramatică mai apoi. Iar acum, ea, care era învățată cu medicii şi cu spitalele, realiza că îl externaseră doar ca să moară acasă, nu pentru că ar mai fi avut vreo şansă să se înzdrăvenească. Ciroza avansase, apa i se lăsase din abdomen în picioare şi de aceea mergea din ce în ce mai greu în ultima vreme, dar optimismul lui îi păcălise, pentru o vreme, pe toți apropiații. Poate mai puțin pe străini, căci Hortensia îşi amintea că-i povestise într-o scrisoare o scenă recentă, petrecută în tramvai, când un călător îl apostrofase pe un tânăr care stătea pe scaun, arătând spre Lovinescu: „Ridică-te! Nu ți-e puțină jenă? Uită-te la domnu', e bătrân şi bolnav, lasă-l să

şadă!”. O scrisese cu un fel de amuzament, cel puțin aşa i se păruse ei atunci, dar cuvintele pot să camufleze şi să denatureze uneori sentimentele omului, mai ales că el voia să se țină tare. Felul în care îi descrisese însă întâmplarea din tramvai o făcuse să vizualizeze starea lui prin ochii acelui străin, care nu-l cunoştea, dar care văzuse în el un om îmbătrânit şi suferind.

Hortensia se învinovățea că plecase la băi şi, mai ales, că lăsase scrisoarea lui ultimă, deschisă şi fără răspuns, să zacă pe masa de toaletă din camera de hotel. În fiecare din cele şase zile câte trecuseră de când o primise, îşi promisese să-i răspundă. O dată chiar se aşezase pe scaun şi îşi potrivise stiloul. Nu găsise însă momentul potrivit şi nici starea, iar amânarea şi lenea ei îl făcuseră să plece pe lumea cealaltă îngrijorat că nu vorbiseră.

Recitise cuvintele lui de o sută de ori în drum spre Bucureşti. Le ştia pe dinafară şi n-avea cum să le mai uite până la sfârşitul vieții: „Mi s-a părut extraordinar de ciudat că ai plecat fără să mă avizezi telefonic – şi nici acum nu-mi povesteşti nimic din peripețiile călătoriei...”.

Cum putuse să fie atât de egoistă? Cum avea să fie viața ei de acum încolo, fără să-l ştie pe E.L. preocupat de ce scria, de ce publica? Asta însemna că *Rădăcini* era ultimul ei roman la care E.L. îi făcuse observații şi

însemnări. Pe care încercuise tot felul de neologisme pe care o rugase să le scoată la următoarea ediție, că era păcat ca o carte aşa de ambițioasă să fie redactată neglijent. Mereu o ajutaseră părerile lui, nici nu avea linişte până nu ştia că el citise în întregime fiecare carte nouă, iar fără grija şi atenția lui totul părea brusc mai trist. Romanul la care începuse să lucreze devenea el însuşi un orfan în împrejurările date.

Vremurile se schimbau, începea deja al treilea an de când România intrase în război alături de Germania. Lumea fierbea şi, chiar dacă oamenii încercau din răsputeri să se poarte normal, nesiguranța şi vântul ei nemilos se simțeau deja. Orice linişte personală era filtrată printr-o spaimă comună, pe care nimeni n-o putea controla. Trăiau şi aşteptau. Îşi făceau curaj, dar totul se zguduia din temelii. Pe Hortensia, moartea lui Lovinescu o afectase profund. Ziua înmormântării, incinerarea în sunetul *Eroicei* lui Beethoven, după cum îi fusese dorința, discuțiile cu ceilalți sburătorişti o făcuseră să nu se simtă, pentru moment, complet singură şi abandonată. Spiritul acestei comunități literare avea legătură cu ce construise el în ultimele decenii. Iar pe ea solidaritatea lor, care îi amintea de E.L., o impresiona.

După ce se aşternuse liniştea peste plecarea lui şi ea se întorsese la ritmul de viaţă şi la divanul scund din camera de la etaj, simţise un fel de sfârşeală care o făcea să zacă toată ziua, cu ochii închişi sau fixaţi pe tavan. De abia dacă mânca nişte biscuiţi şi bea câte un pahar cu lapte rece. Nu trăgea storurile şi rămânea întinsă, fără să vrea să vorbească cu cineva. Moartea lui E.L. îi pusese în faţă, ca o oglindă, propria bătrâneţe şi singurătate. Uneori şi-l imagina vesel, cum savura cu poftă cireşele coapte şi zemoase aduse de Cella. Mereu fusese un mare gurmand, cum se alinta el. Ultima lui dimineaţă i-o povestise fata în casă: „Conaşul m-a întrebat cât e ceasul. M-am uitat şi trecuse puţin de 9 jumate. Afară era o lumină orbitoare, dar dumnealui i s-a părut întuneric. Atunci m-am speriat, m-am gândit că ochii i se închiseseră pe dinăuntru. Şi n-a mai trecut mult şi s-a prăpădit. Liniştit, doamnă, de ziceai că a adormit şi că visează. Dumnezeu să-l odihnească, că a fost un om tare bun!”, a mai zis Stana şi a început să plângă în hohote şi să-şi sufle nasul cu zgomot într-o batistă mare, bărbătească, în carouri maron cu galben.

Hortensia nu putuse să plângă. Durerea îi rămăsese ca un ghem în coşul pieptului, dar lacrimile nu ieşeau afară. Lui Nicolae abia de-i zisese bună ziua în perioada aceea, dar, cum banchizele de gheaţă pluteau de mult

nestingherite prin casă, nu părea ceva ieşit din comun. Tăcere şi răceală. Un frig năprasnic în orice anotimp, chiar şi în toiul verii, cum era atunci la Bucureşti.

„Moartea e ceva definitiv şi necruțător pentru cei care rămân”, începuse să scrie într-o dimineață, pe o coală galbenă, ca şi când E.L. ar fi locuit în continuare pe Bulevardul Elisabeta la numărul 95 bis. Cuvintele de la el păreau încă vii. Scrisul lui fin, cu literele ca nişte aripioare, mereu o calmase şi o ajutase să-şi pună gândurile în ordine.

„Nu am neplăceri cu cenzura şi mă tem că tipografia va intra în patrimoniul... statului. Voi fi deci şi eu expropriat şi aruncat pe drumuri.” Scenariul acesta apocaliptic, pe care E.L. îl anticipase şi i-l împărtăşise cu câteva zile înainte de a muri, îi dădea fiori. Poate că acesta fusese, de fapt, motivul pentru care se şi oprise şi nu-i răspunsese. Încă nu putea să creadă că ce va urma va fi atât de dramatic pentru generația lor. Că tot ce cunoscuseră se va ruina sub vremurile din ce în ce mai tulburi şi nefaste.

Cu toate astea, starea de incertitudine în care se afla omenirea o făcea conştientă că istoria mai avea încă multe de arătat. Deocamdată, Hortensia obosise. Şi cine ar fi putut înțelege mai bine această sfârşeală, care avea legătură cu timpul, cu romanul ei început, cu teama că

nu-l putea duce la capăt, cu războiul de afară şi cu cel de acasă? Să urăşti pe cineva cu care te vezi zilnic şi locuieşti sub acelaşi acoperiş poate fi o ocupație istovitoare. Se învinovățea pentru o grămadă de lucruri: că nu plecase, că n-avusese niciodată curaj să-l înfrunte direct, că se complăcuse în această stare de asediu, care îi slăbise nervii şi sufletul. De când copiii se mutaseră şi îşi făcuseră viețile lor, totul devenise şi mai greu de suportat, ca şi când trecutul s-ar fi insinuat peste tot. Nu, nimic nu se potolise odată cu bătrânețea, din contră, se deteriora în fiecare zi, ca o mobilă hodorogită, căreia observi cum îi tot cedează arcurile şi tapițeria. Urmele conflictelor mai vechi şi mai noi pluteau în fiecare replică pe care şi-o adresau.

Ştia deja ce o aşteaptă. Nicolae îşi pierdea puterile sub ochii săi şi, cel mai probabil, avea să vină un moment în care trebuia să aibă grijă de el. O pedeapsă mai cruntă pentru toate laşitățile tinereții nu putea să primească. Singura mare victorie, imensă la scara destinului ei, era că reuşise să scrie şi nu se lăsase intimidată de răutățile şi ironiile soțului său. Fiecare carte terminată era o răzbunare sofisticată pentru tot ce crezuse el că nu i se va întâmpla în viață. N-ar fi recunoscut niciodată că literatura nevestei îi ştirbise principiile, îl lovise în orgoliu, acolo unde îl durea pe el cel mai tare. Strângea din dinți.

Uneori, Hortensia se gândea că era insensibilă în felul în care îl trata, dar şi dacă ar fi vrut să se prefacă tot n-ar fi reuşit. Un om bătrân şi dacă îl iubeşti îți dai seama că devine cârcotaş şi cicălitor, iar în cazul lor lucrurile aveau toate şansele să escaladeze şi să se transforme într-un veritabil coşmar. Răbdarea ei ajunsese de mult la capăt, se refugia în scris ca să poată face față unei realități crude, ca şi altădată. Dar ştia că la un moment dat tot va capitula, căci de o viață el scotea din ea ce era mai rău şi o aducea în starea aceea în care se detesta pentru ce-i spunea şi cum se comporta. Parcă îi picurase otravă în suflet, iar după moartea lui E.L. şi dispariția „Sburătorului”, chiar dacă nu-l mai frecventase des în ultima perioadă, o cuprinsese o înstrăinare neagră. Față de viața ei şi de romanul la care lucra.

Îi reveneau în amintire figura tatălui, blândă şi fermă, şi, mai ales, amintirea cețoasă a discuției pe care o avuseseră în seara dinainte de a decide că nu, nu va da înapoi, nu se va răzgândi şi nu va rupe logodna care îi pecetluise nefericirea. Nepotrivirea dintre ea şi Nicolae îi fusese clară generalului Bengescu. O rugase să se mai gândească, să nu se pripească, dar ceva în ea se decisese deja. Visul abulic al unei tinere martire s-ar fi putut numi ceea ce făcuse ea la sfârşitul acelei veri îndepărtate, când

tinerețea îi dădea o inconştiență demnă de cauze mai bune. Ea alesese, deşi fusese avertizată, să continue pe acel drum, pe care nu-l vedea, căci nu-şi putea închipui ce va avea de dus în mai bine de 45 de ani de mariaj. O cruce grea, fără pic de tandrețe şi de complicitate, fără comunicare, exact ce şi-ar fi dorit cel mai mult să aibă. Toate personajele ei feminine duceau cu ele fantasmele ei neîmplinite, poate că de asta în cartea pe care o începuse avea nevoie de un pic de seninătate, de o căsnicie fericită, care să o cuprindă ca un cocon şi să-i panseze rănile vechi, durerea că iubise prea puțin şi că E.L. nu mai trăia.

O vreme nu putuse să se adune, se îndepărtase şi de caietele ei. Îşi trăise doliul într-o linişte întreruptă din când în când de țipetele lui Nicolae, care îi reproşa că nu-l ajuta îndeajuns şi că nu-i păsa de suferințele lui. Îl lăsa să mănânce singur şi blasfemie mai mare ca asta în familia Papadat nu exista. Casa întreagă parcă se năruia, el nu mai ieşea, zăcea în halatul bleumarin, decolorat, pe fotoliul care se curbase şi păstra forma adâncită a corpului său şi îşi târşâia papucii de colo colo prin încăperi într-un fel atât de agasant, că cineva mai slab de înger ar fi putut să-l omoare numai şi pentru atâta lucru.

„E începutul decăderii noastre", îi trecuse la un moment dat prin minte, ca şi când ar fi fost o replică

spusă de un personaj al ei, doar că vocea îi aparținea în întregime şi nu putea s-o mai împrumute nimănui altcuiva. Aproape că se speriase de sentința aceasta şi ar fi vrut s-o întoarcă din drum, dar era prea târziu. Pe masa de disecție pe care punea viața şi lumea ca să poată scrie, acum era aşezată ea. Se vedea de undeva de deasupra. Gleznele i se îngroşaseră, mâinile energice parcă i se chirciseră, părul îi încărunțise şi privirea îi devenise metalică, de parcă ar fi fost înlocuită cu o femeie necunoscută. Ştia poveşti cu oameni care îmbătrâniseră brusc, care albiseră sau îşi pierduseră podoaba capilară în urma unui şoc. Nu era cazul ei, totul venise treptat, aşa cum se adună rândurile într-un caiet până ajung să fie o construcție de sine stătătoare, care are o realitate proprie, independentă de cea a autorului ei.

Pentru cartea nouă, cu titlul *Amurg de zei*, făcuse nenumărate însemnări despre felul în care începuse să arate oraşul. Lumea bună, îmbrăcată elegant, devenea o extravaganță într-o mare de neglijenți care fojgăiau peste tot şi luau cu asalt Bucureştiul. Costumele lor uzate şi gesturile repezite îi săreau în ochi oriunde s-ar fi dus, amestecul pestriț de târgoveți şi oameni veniți de la țară care îşi căutau un loc în capitală o făcuse de multe ori să-şi spună că un aer de răscoală pluteşte peste urbea pe

care o cunoştea şi o îndrăgea. N-aveau furci şi topoare, dar vorbeau tare şi nimănui nu-i mai păsa de bunele maniere sau de eleganță. Spectacolul străzii avea ceva neliniştitor, ca şi când pământul s-ar fi fisurat în profunzime, iar efectele acestor mişcări tectonice se vedeau la suprafață. Toți parcă o luaseră razna, se îngrămădeau să-şi facă un rost, ca la un bal mascat unde nu contează cine eşti cu adevărat.

E.L. i-ar fi înțeles mirarea şi neliniştea, i-ar fi putut vorbi despre toate, ca întotdeauna, şi i-ar fi dat dreptate. Unde se dusese ritmul vieții lor, cum începuse lumea să trăiască aşa, ca şi când nimic din ce fusese aşezat nu mai conta? I se întâmplase de mai multe ori să stea pe o bancă doar să se uite la trecători. Oare o priveau ca pe un exponat de muzeu, ca pe o păpuşă de ceară care nu mai corespundea noilor norme şi standarde? Hainele, gândurile, sufletul, totul se putea învechi mai repede decât ți-ai fi imaginat. Şi tot ce ştiai, toate valorile tale puteau să fie aruncate în stradă, aşa cum te debarasezi de lichidul dintr-o oală de noapte. „Şi ăsta trebuie să fie doar începutul", îşi notase Hortensia pe una dintre foi.

Într-o dimineață se trezise devreme şi, fără să-şi bea ceaiul şi să-şi ia micul dejun, deschisese precipitată caietul în care scria şi tăiase cu două linii apăsate titlul

vechi, apoi îl înlocuise cu unul nou: *Străina*. Ar fi putut să povestească că fusese vorba despre un fel de iluminare, dar nu credea în asta. Pur şi simplu i se păruse că în cuvântul acesta stăteau prezentul şi viitorul ei şi, implicit, ale romanului pe care spera să-l ducă la capăt într-o bună zi.

Cărțile începute le considera un fel de plase de siguranță. O puteau proteja de tot ce se întâmpla în exterior, se putea baricada acolo indiferent de anotimp sau de dramatismul vremurilor. Mai procedase aşa în multe momente ale vieții. Scrisul era o ancoră prețioasă ca să nu piardă malul. Îşi dorea să se adune, să lucreze ca şi altădată, dar ceva se schimbase şi ba nu se concentra, ba nu era mulțumită, iar dacă înainte rescria de două, trei ori câte un fragment, acum o făcea şi de cinci ori şi tot nu era sigură că îl va lăsa aşa până la final.

În afara neliniştilor de tot felul, care se înmulțeau de la o zi la alta, mai erau şi grijile financiare. Valoarea banilor se pierduse şi, în acele timpuri improbabile, precaritatea îşi făcea simțită prezența, mai ales dacă trăiai dintr-o pensie, a soțului, cum era cazul lor. Renunțaseră la guvernantă, o femeie venea de două ori pe săptămână, marțea şi joia, să-i ajute la curățenie şi la cumpărături.

După ce împlinise 65 de ani, Hortensia evita să-şi mai sărbătorească ziua de naştere. Se bucura că n-o răpusese vreo boală din cele multe pe care le ducea cu ea şi că nu murise mai tânără. Era recunoscătoare pentru asta, dar bătrânețea o speria. Că viața se termină, asta înțelegea prea bine, dar schimonosirea feței şi a trupului i se părea o pedeapsă prea mare pentru un biet muritor. „De ce o fi nevoie şi de urâțirea asta care ne face de nerecunoscut?", se întreba uneori retoric, când se întâlnea cu câte un om pe care nu-l mai văzuse de mult.

Credea despre ea că era genul de femeie care în tinerețe păruse mai matură, iar trăsăturile feței i se armonizaseră mai târziu, aşa că ar fi zis că arătase mai bine la maturitate, ca şi când pentru ea fusese nevoie de timp să se ordoneze toate la locul lor. La vârsta la care, în epocă, doamnele îşi făceau deja probleme şi se credeau în vârstă, ea înflorise şi-şi găsise drumul. Nu se considerase niciodată o frumusețe, ci mai degrabă o prezență care, prin şarm şi inteligență, nu trecea neobservată. Ar fi zis că statura şi ochii fuseseră atuurile sale în materie de seducție. E.L. îi spusese de multe ori că are o senzualitate *vieux style*, care pe el îl cucerise imediat.

Lumea literară parcă se pulverizase şi ea, scriitorii se întâlneau în grupuri mici şi mai aflau ce făceau unii de la

alții. Ea rămăsese conectată la grupul vechi al „Sburătorului”, dar nu se vedea cu prea mulți scriitori. Obligațiile casei o solicitau din ce în ce mai tare. Odată cu cenaclul şi cu E.L. se dusese şi acel spirit comun şi efervescent. Îşi amintea cu multă nostalgie serile de lectură, de fapt, viața ei din acel deceniu fantastic, în care scrisese mult şi publicase, dar, înainte de orice, citise în fața unui public numeros şi exigent, care o validase şi îi dăduse o forță enormă să continue.

Cu *Străina* se simțea iarăşi singură. Şi nu avea legătură cu faptul că n-ar fi avut încredere în sine sau în poveste, ci, odată pierdută o dinamică, parcă trebuia reinventat totul. Încerca să citească cu voce tare după ce schița câte un fragment mai lung, dar se oprea, pentru că nu mai avea un auditoriu, ca altădată. Rescria, adăuga, se mişca greu şi şantierul devenea parcă mai important decât textul în sine. Avea zile mai proaste, în care nu reuşea să pună mai mult de câteva fraze pe hârtie, dar se bucura şi de ele, mai ales că în timp ce se ocupa de treburile casnice le putea întoarce pe toate părțile, ca să fie sigură că găsise forma cea mai bună.

În 1946, pe 8 decembrie, Hortensia urma să împlinească 70 de ani. Vestea pe care o primise la sfârşitul primăverii îi ridicase puțin moralul, iar tot ce se

întâmplase mai apoi considerase a fi un cadou nesperat. Parcă toate problemele, care nu erau puține, se mai ușuraseră, iar ea devenise ceva mai încrezătoare nu în viitor, ci în normalitate. Singura fericire pe care nu și-o refuza și pe care o savura cu o plăcere nebună era legată de literatură și de aprecierile pe care le primea pentru cărțile ei. Pentru ele nu se sfia niciodată să se bucure.

Totul se precipitase în anul acela încă de la început. Imediat după revelion, Nicolae căzuse pe scările de piatră de la intrare și suferise o fractură de șold. Ceea ce, pentru bătrâni, poate fi fatal, că nu-și mai revin niciodată, cum o anunțase medicul de la Spitalul Colțea. Asta însemnase pentru el pierderea independenței și imobilizarea în pat, iar pentru ea o etapă din viață în care știa că va fi nevoită să se transforme în infirmieră cu normă întreagă pentru soțul său.

Ziua aceea în care el alunecase pe zăpada căzută peste noapte și-l găsise ca pe o grămăjoară de haine în fața pragului, mai mult mort decât viu, păruse fără sfârșit. De fapt, chiar crezuse că nu mai respira și își spusese că, gata, s-a terminat. Abia după ce îl trăsese cu greu în casă și reușise să-l așeze pe canapeaua din camera de zi îi telefonase fiicei sale, Elena, s-o roage să cheme ambulanța. Nicolae respira și avea puls, semn că nu

stătuse prea mult afară. Dacă ea nu s-ar fi întors, cel mai probabil ar fi înghețat şi ar fi murit ca un câine în fața uşii. Când îşi mai revenise, îi povestise ce se întâmplase:

— Am încercat să mătur zăpada. N-aş fi vrut să se facă stratul prea gros şi să nu mai poți să cobori.

— Tu? îl întrebase ea, fără să-şi poată ascunde mirarea şi revolta.

— Dar m-a luat un vertij şi am alunecat ca un prost.

De văzut nu vedea bine, trupul i se împuținase şi era cu cel puțin un cap mai mic decât ea. Aproape că l-ar fi putut duce în brațe, ca pe un copil, ceea ce nu era departe de adevărul anilor următori. Lovit la cap, cu un bandaj la tâmplă, speriat şi neputincios, o privea cu o disperare care îi rupea sufletul, dar cu toate astea nu putea să se abțină să-l învinovățească pentru nesăbuința care îi lega unul de celălalt mai tare decât în visele ei cele mai urâte. Medicul care îl consultase încercase s-o pregătească pentru ce avea să urmeze. Doar că abisul care îi aştepta avea să-l descopere treptat, cu resemnarea şi disperarea pe care numai boala şi neputința ți le pot da.

În mai, când primise plicul sigilat în care era anunțată că a primit Premiul Național pentru Proză, se aşezase pe un scaun să-l citească. Osteneala şi emoția îi făcuseră mâinile să tremure. Ceremonia era anunțată pentru

sâmbătă, 22 iunie, ora 18.00, la sediul din Strada General Berthelot, nr. 18, iar în numele comisiei care i-l acorda semnase preşedintele Mihail Ralea, ministrul Artelor. Primul gând fusese pentru E.L., care s-ar fi bucurat enorm de veste şi ar fi îmbrăţişat-o, aşa cum numai el ştia: cu toată căldura şi admiraţia din lume. „Dacă ar fi trăit, ar fi venit cu mine”, îşi spusese.

După aceea, ca întotdeauna, îşi luase un răgaz să se obişnuiască cu gândul. Lacrimile o luaseră pe nepregătite, nu mai plânsese de mult de fericire. Timp de câteva minute, doar corpul îi rămăsese în casa întunecată, cu tavane înalte, mintea i se dusese departe, într-o proiecţie plină de lumină şi de oameni prietenoşi, adunaţi împreună ca să-i sărbătorească munca de-o viaţă. Se emoţionase ca o şcolăriţă, dacă ar fi putut, ar fi ţopăit într-un picior, aşa cum făcea în copilărie.

— Mi-e foame! îşi auzise soţul strigând din dormitor şi reveria i se oprise ca un film pe care îl întrerupi şi brusc se aprinde lumina în sală.

Se dezmeticise repede şi se dusese să-i pregătească prânzul. Se uitase pe calendarul pe care-l avea prins cu piuneze pe peretele din bucătărie şi numărase zilele care rămăseseră până la eveniment: 29. Aşteptarea îi dăduse întotdeauna o energie bună. Aşa trăise lungi perioade din

viață, în care pusese la capăt ceva ca să poată să scrie şi să nu se lase copleşită şi înghițită de monotonia oraşelor de provincie şi a cotidianului anost. Fie că fusese vorba despre publicarea romanelor, despre întâlnirile cu E.L., despre serile de cenaclu. În ultimii ani nu mai aşteptase mare lucru. „Oricum, ce se întâmplă în viețile noastre vine mereu pe nepregătite", spusese de mai multe ori, iar realitatea n-o contrazisese.

Se plângea rar, când mai vorbea cu fetele, dar nu voia să le încarce cu problemele ei. Avea scrisul, față de alți oameni care nu păstraseră nimic doar pentru ei, se simțea norocoasă. Şi un soț care depindea de ea şi pe care nu-l iubise niciodată, era adevărat, dar nu era nimeni vinovat, cu atât mai puțin copiii săi, care, în ciuda dragostei de care avuseseră parte, trăiseră în casă tensiunea acestei nepotriviri flagrante de caracter dintre ei doi. Nici măcar nu ştia dacă erau mândri de ea. Când venea vorba de literatură, îşi păstrase aceeaşi pudoare în fața familiei pe care o avusese altădată cu părinții şi celelalte rude.

„Am nevoie de un costum nou pentru această ocazie specială, nu pot să mă prezint oricum", notase în caietul care-i ținea de urât şi căruia ar fi putut să-i zică jurnal, dar ar fi fost impropriu, din moment ce nu îl deschidea decât când şi când. Cochetăria ei proverbială

supraviețuise tuturor vremurilor şi acum, o dată în plus, îşi dorea să arate impecabil. Premiul era, fără îndoială, o recunoaştere pentru întreaga carieră literară, iar ea ştia bine semnificația şi greutatea lui. O măgulea şi o neliniştea această încununare, ca şi când viața ei se încheiase, când ea avea de terminat *Străina*, la care lucrase în ultimii ani, strângându-şi toată forța necesară. Niciodată nu se gândea la cărțile vechi, ci la ce urma.

La câteva zile după ce primise scrisoarea oficială, îi şi telefonaseră de la Societatea Scriitorilor Români să-i spună care va fi desfăşurătorul serii omagiale: „Domnul profesor Şerban Cioculescu va vorbi despre opera dvs., iar doamna Agepsina Macri, societara de onoare a Teatrului Național, va citi din paginile scrise de dvs. În numele scriitorilor va vorbi doamna Cella Serghi". O desfăşurare de forțe care o impresionase şi la o simplă trecere în revistă, iar când se gândea că se va întâmpla aievea se emoționa de-a dreptul. Totul părea bine pregătit pentru decernarea marelui premiu.

Începuse să-şi caute haine şi pantofi şi îşi făcuse programare la coafor. Un aer de primăvară se insinuase şi în casa tristă din Cotroceni, în care vocea arțăgoasă a lui Nicolae se auzea din când în când din dormitor. Mirosul de boală care intră în pereții oricărui imobil unde zace cineva

se mai estompase şi el. Geamurile le lăsa deschise larg câte o zi întreagă şi aerul se împrospătase. Se întorsese din piață cu un buchet mare de iasomie şi liliac alb, preferatul ei. Ea însăşi parcă întinerise, se mişca mai vioi şi avea chef de viață. Scrisese în fiecare zi, făcuse ordine, ceea ce altădată amâna, şi chiar încercase să glumească cu soțul său, dar nu se dezmințise nici de data asta în ursuzenia lui.

— Ce e cu atâta agitație? Ți-ai pierdut mințile? Nu vezi că mă deranjezi? îi zisese cu ciudă.

Mai mormăise ceva în barbă şi îşi răsucise mustățile.

Depindea complet de ea şi se purta ca şi când lui i s-ar fi cuvenit, iar ea ar fi fost obligată să facă totul pentru el. Ba, uneori, îl surprindea că îi făcea plăcere când o vedea că se chinuie să-l îmbrace sau să-l hrănească. Se simțea important şi ştia bine că timpul ei pentru scris se diminuase mult în lunile din urmă.

„Asta trebuie să-i facă o reală plăcere. Îl simt că, aşa nenorocit cum este, încă se mai luptă cu mine", scrisese furioasă. Şi paginile caietului albastru, cu coperte groase o ajutau să se descarce şi să meargă mai departe. În ciuda tuturor neplăcerilor, o formă de libertate tot avea. Nu mai trebuia să se ferească de nimeni. Putea să scrie ce voia, el nu putea să-şi mai bage nasul şi să dea, Doamne fereşte,

de vreo însemnare care-l privea. Era liberă să-şi povestească viaţa. Să scrie negru pe alb ce credea despre relaţia lor de cuplu, despre caracterul lui, despre câtă ură îi provocaseră toată viaţa cei pe care nu-i înţelegea şi cum nu făcuse niciun efort să schimbe ceva în comportamentul lui. Şi, în primul rând, în ceea ce o privea pe ea, căci cu ceilalţi avea grijă să se poarte frumos şi curtenitor. Doamnele îl adorau pentru că era manierat, făcea conversaţie, le asculta şi juca cărţi, ba chiar o fericeau pentru aşa un soţ. Iar ea strângea din dinţi şi se gândea că încurcate mai sunt căile sufletului omului, că uneori nu poţi nici măcar să spui nimic, fiindcă nimeni nu te-ar crede. Zâmbea şi atât. Un râs amar şi trist.

Îl anunţase sec:

— Am primit marele premiu pentru proză!

— Nu eşti prea bătrână pentru asta? Sau e o medalie care se dă pentru vârsta scriitorilor? Cu bani bănuiesc că nu vă onorează. Vouă, intelectualilor, vă ajunge gloria...

Aştepta s-o vadă cum izbucneşte. Dar nu-i mai dăduse această satisfacţie. Îl privise cum stătea chircit în pat şi-şi zisese că e destul de bătut de soartă să-l mai înfrunte. La ce bun? Abia dacă mai vedea, de mişcat nu se mişca, gura ce rămăsese de el. Şi mai şi vorbea aiurea, aşa că de ce l-ar mai fi luat în seamă? Îşi văzuse de treabă şi îşi

promisese că nu va lăsa problemele vechi să-i umbrească această sărbătoare.

Primul care scrisese despre alegerea ei fusese Felix Aderca în *Lumea*: „Premiul pe care îl primeşte doamna Hortensia Papadat-Bengescu a fost meritat cu prisosinţă şi oferit şi cu nepărtinire: juriul a dovedit un exces de gust, de imparţialitate şi de estetică: niciunul din domnii membri nu făcea parte din gruparea noastră strâns unită şi nedezmințit credincioasă de un sfert de veac, iar preşedintele juriului, d-l Mihail Ralea, încărcat cu destule obligaţii politice, ca vicepreşedinte de partid şi ministru, fusese adeseori adversarul unora din atitudinile Sburătorului”.

Aşadar, nicio umbră şi niciun parti-pris nu mai planau ca altădată asupra meritelor ei literare. Îi plăcuseră cuvintele lui Aderca. Stătuse mult cu revista în mână. Rândurile articolului îi unseseră sufletul şi parcă îi făcuseră şi dreptate peste timp. Venise momentul să se bucure de lumina reflectoarelor, într-o lume care părea din ce în ce mai întunecată. Primea în fiecare zi felicitări, veneau telegrame şi suna des telefonul. Pentru mulți ea nu mai conta, „trebuie să li se pară că sunt deja moartă”, scrisese cu tristețe în caietul ei, şi dintr-odată îşi aduseseră aminte de ea, de cărțile ei. Ziariştii îi propuneau

interviuri şi încerca să nu se lase copleşită. Ştia atât de bine că după un foc de artificii, oricât de mare şi de spectaculos s-ar fi dovedit, totul se regrupează cu aceeaşi viteză. Deocamdată, câştigarea premiului şi vârsta ei rotundă urmau să fie celebrate. „Orice rutină e bine să fie din când în când deranjată", îşi zicea, dar cu un fel de teamă de a nu-şi pierde de tot liniştea şi concentrarea pentru a putea să avanseze cu romanul. Îşi alesese până şi bijuteriile pe care avea să le poarte în seara de gală. Ca întotdeauna, nu lăsase nimic la voia întâmplării. O speriaseră un pic ieşirea în lume şi expunerea ei, dar îşi promisese că va face acest efort. Dacă pentru ea poate că s-ar mai fi gândit şi ar fi cumpănit, pentru literatura şi crezul ei ridurile unui chip îmbătrânit contau mai puțin. Cella, care îi era amică, o încurajase şi se oferise chiar să meargă cu ea la o croitoreasă de pe Blănari pe care o cunoştea bine, care lucra impecabil şi îşi păstrase o parte din clientela de dinainte de război. „Şi nici nu-ți ia o avere pe un costum", o asigurase, ceea ce iarăşi conta mult pentru ea.

Nu-şi mai făcuse de ceva vreme haine noi, le mai modificase pe cele vechi, care fuseseră mereu de bună calitate. În ziua programată să meargă să aleagă stofa şi să i se ia măsuri, Hortensia se întâlnise cu Cella la

Universitate. Se ştiau de pe vremea cenaclului, unde autoarea *Pânzei de păianjen* venise după ce îşi publicase romanul de debut, care apăruse cu o banderolă pe copertă pe care scria: „Recomandat de Liviu Rebreanu, Camil Petrescu şi Mihail Sebastian” şi care făcuse vâlvă în epocă. Lovinescu o îndrăgise, Hortensia la rândul ei o încurajase şi existase mereu între ele o simpatie, ce durase peste ani. Cella avea ceva copilăresc, o seninătate şi o limbă ascuțită, care îi plăcuseră mereu Hortensiei şi, din fericire, şi le păstrase. Şi, în primul rând, scria bine; aşa le câştigase amândurora încrederea şi afecțiunea. O luaseră la pas, traversaseră în fața Bisericii Sfântul Gheorghe şi intraseră apoi pe Blănari, unde nimeriseră într-o mare aglomerație. Cella se oprise în dreptul unei consignații cu geamuri mari şi îi făcuse semn Hortensiei să o urmeze. Trecuseră de încăperea principală, care continua cu un hol îngust şi apoi dădea într-o casă a scării. La etajul întâi se afla atelierul doamnei Cora, fostă modistă de lux, care le îmbrăcase pe actrițele şi mondenele Bucureştiului şi care lucra acum în semi-clandestinitate, într-o cameră îngrămădită. Nu mai era nici ea tânără, dar se bucurase de venirea Cellei şi a doamnei care o însoțea.

— Bine ați venit la croitoria mea cu circuit închis, le zisese femeia şi le zâmbise din spatele unor ochelari cu rame groase.

Părea mai degrabă o debara decât un loc cu pretenții. Sulurile de materiale erau aliniate şi sprijinite de perete. Un miros de stofă amestecat cu tocăniță de cartofi se simțea încă de la intrare.

— Cam ce v-ați dori? o întrebase pe Hortensia.

— O rochie gri sau neagră, simplă şi elegantă, îi răspunsese şi aşteptase să-i aducă mostrele de material.

Le pipăise şi se oprise asupra uneia într-o nuanță petrol, dintr-o lână fină, subțire.

— Nu mai găsiți aşa ceva în Bucureşti! o asigurase doamna Cora, iar Cella îi dăduse dreptate.

Îi luase măsurile, se sfătuiseră cum să fie mâneca şi care să fie croiul, stabiliseră când să vină la probă pentru ca rochia să fie gata înaintea evenimentului.

Toți încercau parcă să uite de război. Ca după orice nenorocire, se născuse o speranță nouă, dar nimeni nu ştia exact unde va duce. Ruptura dintre generații nu se simțise niciodată mai bine ca în acel an electoral, care venea după o mare secetă şi o perioadă tulburată. Frica de foamete era atât de mare că nicio palmă de pământ nu părea că va rămâne necultivată. La asta se gândiseră când

trecuseră pe lângă şanţurile care marcaseră cândva adăposturile antiaeriene şi care fuseseră astupate şi cultivate cu ceapă. Hortensia încerca să se acomodeze cu direcţia în care părea că va merge lumea. Dar, de fapt, era profund îngrijorată. Cella, mai tânără decât ea, avea altă energie şi îi făcea bine să se vadă cu ea şi să asculte ce mai era nou în oraş, ce se juca, ce se discuta, cine se mărita sau se despărţea. De gura slobodă a Cellei nu scăpa nimeni, iar Hortensia îi zisese în mai multe rânduri că are un cinism fermecător.

— Uneori îmi face atât de bine să ştiu că există un ritm mare, căruia puţin îi pasă de problemele mele! îi zisese Cellei, în aparenţă fără vreo legătură cu ce vorbeau.

Amica ei continuase să-i spună că se apucase să citească romanul Soranei Gurian, *Zilele nu se întorc niciodată*, apărut la Editura Forum, care ajunsese repede la ediţia a doua. Şi că-i plăcea. Şi ea era din grupul de „sburătoriste” pe care Lovinescu le aprecia. Pe Ioana Postelnicu, cea mai tânără dintre scriitoare şi ultima venită în grup, n-o simpatizau. Li se păruse de la început o nebunie încercarea disperată a femeii ăsteia de a se folosi de imaginea lui Lovinescu şi de a continua cenaclul. Evident că nu reuşise şi că sfârşise lamentabil, pentru că

nu avea nici forța, nici prestanța necesare să adune scriitorii vechi şi pe cei noi laolaltă.

— Bine măcar că s-a ocupat de asociația „Prietenii lui E. Lovinescu”, asta era important să rămână după el, mai adăugase Cella.

Hortensia îi dăduse dreptate. De altfel, amândouă se înscriseseră în asociație.

— Fata asta se uita la el ca la Dumnezeu! zisese Hortensia ca pentru sine. Iar el a fost măgulit de tinerețea şi de dorința ei de a scrie. Din păcate, stofă de târgoveață...

De când o văzuse prima dată, Hortensia zisese că are ceva vulgar în scris şi în prezență. Îi spusese şi lui E.L., dar el o tachinase ca întotdeauna: „Eşti cumva geloasă, draga mea?”. Asta o enervase la culme şi o vreme nici nu mai voise să-i vorbească şi nici la şedințe nu mai mersese. Avusese, în schimb, grijă să-i strice protejatei sale apele la cenaclu şi să-şi facă apariția în forță într-o duminică seara, tocmai când era rândul ei să citească. Hortensia acaparase întreaga atenție, ceea ce îi provocase tinerei scriitoare aspirante o revoltă mocnită. Dar, cum n-avea ce să facă, înghițise găluşca, ca şi când nu i-ar fi păsat. Hortensia îşi calculase mişcările şi se purtase cu ea ca o regină generoasă. Îi zisese, în treacăt, chiar câteva vorbe

binevoitoare, dar, în acelaşi timp, îşi păstrase inaccesibilitatea. Aflase apoi că Ioana se aşeza pe fotoliul ei de la „Sburătorul” cu un zâmbet larg, ca şi când ar fi spus: ai plecat tu, am rămas eu. E.L. murise, dar antipatia Hortensiei supraviețuise.

— Cărțile s-au scumpit îngrozitor, schimbase Cella discuția. Cum naiba să coste un roman în două volume 20.000 de lei, când o leafă la o revistă e 160.000? Chiar nu ştiu unde se va ajunge.

Discuțiile despre bani o indispuneau întotdeauna pe Hortensia, aşa că o întrerupsese:

— Ce se mai joacă la Național?

— A avut premiera Ion Sava cu *Macbeth.* Decorurile sunt ale lui Perahim şi se joacă cu măşti, ceea ce pe unii i-a intrigat. Sebastian, săracul, trebuia să moară anul trecut ca să aibă mare succes acum cu *Ultima oră*, la Studio. Cum să mai înțelegi ceva?

Cella ştia tot ce mişca, nu-i scăpa nimic. O întâlnire cu ea echivala cu o documentare serioasă, ca şi când ar fi avut o mie de ochi care vedeau şi înțelegeau imediat ce se întâmpla. Uneori, Hortensia se întreba dacă plăcea cu adevărat pe cineva, dacă nu cumva „moft”, porecla pe care i-o dăduse Camil, nu era, de fapt, filosofia ei de viață.

Se aşezaseră la o cafea şi se amuzaseră în continuare de tot felul de poveşti în care se amestecaseră snobismul literaților de a-l citi pe Kafka, articolul lui Eugen Ionescu, trimis de la Paris, care se pare că ofensase corpul ofițeresc şi punea în pericol apariția *Vieții româneşti*, scoasă după 23 August de Suchianu şi Ralea. O forfotă neîncetată de frământări politice şi literare, de care Hortensia se simțea din ce în ce mai departe. Când aflase că Tudor Arghezi va primi odată cu ea Premiul Național de Poezie, acordat de Ministerul Cultelor şi Artelor, i se păruse a fi o companie bună şi onorantă, iar Cella îi dăduse dreptate.

Surescitarea iscată de premiu continuase şi în zilele următoare. Prima ziaristă care venise şi o vizitase fusese Viorica Răileanu, care îi solicitase un interviu pentru revista *Bis.* Vorbiseră mult şi, ca întotdeauna, nu ştia ce o să rămână scris dintr-o după-amiază în care îşi revizitase debutul în literatură, prietenii care o ajutaseră, „Sburătorul" şi pe E.L., ultimul roman publicat şi vorbise despre cel la care scria încă. O fascina momentul acela în care ea însăşi devenea personaj în textul altcuiva. De-a lungul timpului, pentru unii fusese înaltă, bine făcută şi impunătoare, alții, din contră, o văzuseră fragilă şi timidă, îi apreciaseră ochii verzi-albaştri şi statura, mâinile cu degete lungi şi nervoase, fruntea înaltă. Îşi imagina

zâmbind cât de greu s-ar dovedi pentru cineva să discearnă între atâtea informații contradictorii dacă şi-ar propune vreodată să reconstituie un portret „obiectiv” al ei. Dar, îşi spunea apoi, poate că nici nu există aşa ceva şi pentru fiecare om cu care ne întâlnim suntem într-un fel, iar în afara acelei priviri, nimeni nu o să ne mai vadă aşa. De exemplu, acum era sigură că în interacțiunea cu doamna care urma să publice un material n-avea cum să nu intre infuzia de energie pe care i-o dăduse momentul acestei recunoaşteri. Ar fi putut să spună că nicicând nu o înțelesese mai bine ca atunci pe Frumoasa din Pădurea Adormită şi asta ar fi putut părea comic, din moment ce ea ajunsese la o vârstă respectabilă şi nu mai era de mult o fetişcană emotivă. Aşa cum uneori simți că îmbătrâneşti într-o clipă, alteori un val de tinerețe vine peste tine şi chiar nu are legătură cu anii pe care îi ai. Îi făcuse această mărturisire necunoscutei care o privea cu interes şi încântare, de parcă i-ar fi făcut o mare onoare s-o invite să stea pe divanul din camera ei de lucru. Îşi evoca întotdeauna cu plăcere începuturile, tinerețea, prietenii şi cât de mult însemnase corespondența cu ei, vorbea şi după o viață despre importanța încrederii pe care i-o arătaseră.

— Cu *Străina* mă grăbeşte Editura Fundațiilor Regale, mărturisise ea.

Şi replica ei sunase ca şi când ar fi nevoită să-şi schimbe ritmul şi asta nu-i era la îndemână.

Continuase să explice cum totul se întâmplă capricios în scrisul ei între „vizitațiune” şi „audiție”: „Notez pe bucăți de hârtie, pe caiete, dar lucrurile nu se petrec în ordinea romanului, ci disparat, scene de la mijloc sau de la sfârşit, apoi altele de la început, aşa că atunci când încerc a găsi şirul exact, întâlnesc un spectacol”. Ziarista voise să înțeleagă şi o întrebase:

— N-ați încercat să vă țineți de ordinea romanului?

— Desigur că mi-ar fi mai uşor dacă aş lucra aşa. Dar ce mi-a ieşit când am scris astfel nu m-a mulțumit, aşa că m-am întors la metoda mea, care e mai vie, dar îmi creează alte dificultăți, îi explicase ea cu tonul cuiva care vorbea mai degrabă pentru sine, căci credea că pentru oricine altcineva ar fi greu sau imposibil de înțeles cu adevărat ce presupune această muncă, în care notezi şi apoi ordonezi un material imens, îl struneşti şi îi dai coerență.

Realizase, cu ocazia asta, şi că nu se simțea confortabil să facă prea multe mărturisiri despre *Străina*. Zisese mai degrabă nişte generalități despre eroina sa, Ina, şi despre

omul de lângă ea, Lucian. Despre cum o preocupa pe ea în cărți adevărul înainte de toate, chiar dacă era unul tragic. De la un punct încolo oricum nici nu mai conta ce spunea, interlocutoarea ei o asculta cu un fel de evlavie şi îi transcria conştiincioasă frazele. Ea, care evita de când se ştia lucrurile prea personale, îi povestise femeii până şi despre nepoți şi despre boala soțului, iar asta o luase şi pe ea pe nepregătite. „Poate că aş fi reuşit să fac mai multe ca bărbat scriitor decât ca femeie, cine ştie", adăugase melancolică. Cuprinsă de entuziasm, îi arătase totuşi şi câteva pagini de manuscris. Petrecuseră împreună un timp agreabil, iar după ce se despărțiseră şi se îmbrățişaseră, Hortensia se întrebase cum va alege ziarista să povestească întâlnirea lor. Nu avusese mult de aşteptat şi se bucurase că starea ei rămăsese imortalizată ca într-o fotografie în articolul din revistă al doamnei Răileanu. Aproape că se ruşinase de „tinerețea spiritului şi vioiciunea minții" cu care o gratulase în descriere şi de portretul măgulitor pe care i-l făcuse. Îşi privise mâinile, despre care se spune că trădează întotdeauna vârsta, şi nu i se păruseră foarte schimbate. În ciuda greutăților, pielea îi rămăsese albă şi fină, „au noblețea foii de hârtie", cum glumise E.L. într-o seară, după ce i le sărutase pe rând.

Trecuseră aproape trei săptămâni şi nu lucrase deloc la roman. Se concentrase pe răspunsurile pe care trebuia să le trimită diverselor gazete din țară care îi solicitaseră contribuția şi chiar cu o zi înainte de înmânarea premiului se întâlnise cu Adrian Rogoz de la *Dreptatea nouă*, căruia îi declarase: „Tot, tot, absolut tot ceea ce am scris e al meu, e lumea mea, e universul meu himeric. Trebuie ca, înainte de-a transpune pe hârtie destinul eroilor mei, să-i plâng, să-i deplâng şi să mi-i smulg din trup ca pe nişte fragmente de ființă. Sunt o emotivă. Dar când iau totul în mână, nu pot părtini pe niciun erou, nu pot lua partea nici a vieții, nici a morții, deoarece un simț crud al realului, o cumplită neputință de a vedea realitatea decât aşa cum e mă seacă de subiectivism".

Ficțiunea răzbuna realitatea şi pe ea o salvase de la o existență plictisitoare, la care se gândea uneori ca şi când ar fi fost vorba despre altcineva, nu despre ea însăşi. Era cealaltă viață, cea în care nimeni nu avea nicio putere asupra ei, în care nu trebuia să se supună nici unei convenții sau reguli. Doamna care se aşezase atâția ani demnă la masă, călătorise, îşi îngrijise copiii şi soțul, făcuse conversație în saloane de provincie, râsese la glume stupide, se purtase frumos cu rudele prin alianță, încercase să se adapteze şi să nu nedreptățească pe

nimeni dintre ai ei i se părea din ce în ce mai străină şi mai ştearsă. Una dintre existenţe pălise acum, la senectute, şi îi făcuse loc Hortensiei celei curajoase şi libere, care scrisese „mintal” din tinereţe, care camuflase nevoia de înţelegere şi de acceptare prin multe subterfugii. Era ca o ironie a sorţii, pentru că efortul şi obligaţiile ei crescuseră, dar puterea lui Nicolae asupra ei se diminuase. Avea zile mai bune şi mai proaste, dar agitaţia momentului o reconectase la adevărul existenţei sale şi îşi promisese că nu se va lăsa doborâtă nici de boala lui, nici de slăbiciunile ei.

22 iunie o găsise pe Hortensia într-o stare de agitaţie. De când Nicolae era bolnav, somnul ei semăna cu un iepure speriat. Visa des că se întâmpla ceva grav şi că el o striga. În tinereţe, când copiii erau mici, avea adesea coşmaruri că viaţa li se putea scurge printr-o rană şi îi putea pierde, dacă nu era atentă, în orice clipă. Mamele trăiesc cu nişte spaime teribile, despre care de cele mai multe ori nici n-au timp să vorbească. Şi, oricum, nimeni nu poate să înveţe ceva din experienţe mediate, ca să înţelegi resorturile iraţionale ale fricii că pruncii cărora le-ai dat viaţă pot muri, trebuie să fii acolo, pe câmpul de luptă: să-ţi bată inima nebuneşte, să pipăi fiecare braţ şi

picior, să găseşti înțelesuri pentru un țipăt care opreşte lumea în loc.

Cu o zi în urmă îi vizitase doctorul şi veştile nu păreau bune. Nicolae încercase să facă câțiva paşi cu un cadru metalic, dar obosise repede. Avea nevoie de exerciții. Ce-l îngrijorase, însă, foarte tare pe medicul Drăgănescu fusese cataracta lui Nicolae, care părea că îi afectase deja şi ochiul drept, nu doar pe cel stâng. După ce îi examinase cristalinul, încercase s-o îmbărbăteze pe Hortensia, dar orbirea domnului Papadat părea iminentă şi era doar o chestiune de timp. Asta însemna că ce recupera cu mersul avea să piardă din cauza ochilor. De o ipotetică independență nici nu putea să mai fie vorba, din contră, îi aştepta o călătorie sumbră, plină de obstacole şi de neputințe. Încercase să nu se gândească prea mult la asta, dar îi reveneau în minte cuvintele doctorului Drăgănescu. Se simțise vinovată şi pentru că se gândise că moartea ar fi fost de dorit într-o asemenea situație, decât să fie nevoit să ducă aşa o povară. Sigur, şi ea, nu doar el, dar asta era deja altă discuție. Ea putea să decidă pentru personajele ei, nu pentru oamenii vii.

Elena, fiica Hortensiei, venise pe la 10 să o ajute să se pregătească şi să-şi însoțească mama la sala de pe General Berthelot, unde urmau să aibă loc festivitățile. Îi

admirase rochia simplă, care îi venea perfect, o convinsese să-şi schimbe pălăria neagră cu boruri prea mari şi demodate cu una mai mică, pe care i-o aranjase chiar ea pe cap. Îşi scosese trusa de farduri din poşetă şi o rugase să stea nemişcată pe scaunul din bucătărie. Hortensia închisese ochii şi aşteptase. La sfârşit, după ce Elena terminase, se privise într-o oglindă rotundă, îşi tamponase faţa şi nasul cu un şerveţel şi zisese:

— Sunt gata! Acum putem merge.

Nu mai văzuse atâţia oameni la un loc de multă vreme. O efuziune generală inundase spaţiul acela care se umpluse repede de figuri cunoscute. Mulţi dintre ei veniseră să-i prezinte omagiile. Premiul îi aparţinea în întregime, nimeni nu se îndoia că l-ar fi meritat, iar în noul climat politic şi social nu era puţin lucru. Feţele tinere îi dăduseră sentimentul că ceea ce scrisese avea succes şi la noua generaţie. „Sburătorişţii” o aplaudaseră de când intrase în sală. Admiraţia pe care o simţise din partea lor o copleşise de-a dreptul. Şi-ar fi dorit nespus să fie şi E.L. acolo, i-ar mai fi domolit tracul teribil. Aşa, se simţea copleşită de o bucurie interioară şi îşi zisese că, dacă toate se întâmplau cu un rost, făcuse şi ea ceva bun în viaţă. Nu era doar orgoliu, ar fi fost prea puţin pentru ce simţea Hortensia în ziua aceea de vară.

Anul acela o rejuvenase la propriu şi îi dăduse energie să muncească. Însemnările se adunau, serile în care lucra se prelungeau până spre miezul nopții. Reluase personajele din ciclul Hallipa şi simțea nevoia să le ducă la un liman, să nu le lase suspendate pentru totdeauna. „Doar să mă ajute corpul şi mintea”, îşi spunea uneori, în liniştea casei, când niciun sunet din exterior nu mai ajungea până în camera de la etaj în care se baricadase. Nota tot felul de lucruri, textul creştea ca un balaur cu multe capete şi nu reuşea să taie niciunul deocamdată. Într-o săptămână credea că povestea trebuia s-o ia într-o direcție, apoi se răzgândea şi se ducea în cu totul altă parte. Deschidea uşă după uşă, ca şi când în lumea ei ar fi existat toate posibilitățile, în comparație cu viața reală, unde nemişcarea pusese stăpânire pe ritmul cotidian. Ca întotdeauna, scrisul rămăsese insula ei însorită, acolo se retrăgea şi se simțea vie şi puternică. Oamenii de vârsta ei cu care se mai vizita păreau complet naufragiați, ca şi când nu ar fi păstrat nimic din existența lor veche şi ar fi cedat absolut tot timpului ce trecuse peste ei. Hortensia îi privea cu un fel de curiozitate, cum se uita şi la Nicolae. Singura plăcere care-i mai rămăsese bărbatului ei era să asculte radioul şi să-şi plângă de milă. Îl ura şi îl compătimea în egală măsură. Apoi se simțea vinovată

pentru felul răstit în care îi răspundea. Din fericire, în jurnalul ei putea să scrie şi despre relaţia lor contorsionată, despre cum simţea că greutatea acestui mariaj o apăsase şi o sufocase decenii la rând. Nu era nimic eroic în a suporta aroganţa şi suficienţa omului de lângă tine. Şi le spusese şi fetelor ei să deschidă bine ochii, că o căsătorie nu e o croazieră, aduce la mal aluviuni de multe feluri şi scoate din oameni şi ce au mai bun, dar şi ce e mai detestabil în fiinţa lor profundă. Ce nu se aşază bine de la început te va copleşi apoi, iar când descoperi că e prea târziu să mai schimbi ceva, rămâi cu sacul în spate, îl cari şi îi simţi greutatea din ce în ce mai tare.

Boala se cuibărise în casa Hortensiei. Fusese un laitmotiv în toată existenţa ei, dar în anii aceia părea de-a dreptul copleşită de insistenţa cu care luase în stăpânire fiecare metru pătrat. Nu mai putea să facă abstracţie de ea nicio clipă. Se bucurase de o recuperare parţială a lui Nicolae, care reuşise să se ridice din pat şi făcea zilnic o plimbare până în salon, până în momentul în care se izbise şi intrase cu capul în dulap –atunci îşi dăduse seama că nu era din cauza pierderii echilibrului, cum crezuse iniţial, ci pentru că vederea slabă îl trădase de tot şi nu mai distingea deloc lucrurile. Orbirea lui venise ca o

ultimă şi fatală lovitură. Să aştepți sfârşitul în întuneric i se părea ceva de-o cruzime infinită. Ea trebuia să preia şi să gestioneze situația, să-i poarte de grijă fără să se mai gândească la tragedia prin care trebuiau să treacă amândoi.

La prânz, în ziua în care avusese certitudinea că îi aştepta o nouă etapă a convieţuirii, mai dură decât toate celelalte, scrisese în caietul gros: „În fața lui Dumnezeu şi a oamenilor pot jura că el, zi de zi, ceas de ceas, în adevăr mă ucide şi că din pricina lui am această recidivă a boalei celei atât de rele. Acum să fiu imobilizată în pat, aci, ar fi cumplit. De aceea, deşi nu am bani decât puțini de tot, am chemat din nou pe dl. dr. prof. Drăgănescu". Trecuse şi data: iulie 1949.

Doctorul venise spre după-amiază şi îi confirmase toate temerile. Chiar dacă sperase că mai existau o speranță şi o posibilă revenire, spre seară ştia că singurul lucru pe care puteau să-l aştepte era moartea şi nimic altceva. Chinul acesta la care era părtaşă şi pe care trebuia să-l vegheze o copleşea, dar nu putea decât să meargă înainte, zi după zi, pentru cât le era scris să reziste şi lui, şi ei.

Disperarea o făcea să nu lase garda jos. Bătrânețea i se părea groaznică şi fără toate aceste situații-limită. Copiii aveau problemele lor şi nimeni n-o putea ajuta cu

adevărat. Poate Marcela, dacă n-ar fi locuit în Franța, ar fi putut fi un sprijin real. Ea era fiica la care se gândea cel mai des. Sau dacă n-ar fi avut toate acele probleme financiare ar fi reuşit să plătească pe cineva care să preia din ritualul îngrijirii bolnavului, care uita că şi ea avea o grămadă de afecțiuni şi 72 de ani deja. Pentru el, ea rămăsese mult mai tânără şi în putere şi niciodată nu părea mulțumit de eforturile ei, de atenția pe care i-o acorda. Erau zile în care simțea că îşi pierde mințile, că îl urăşte profund, ca şi când tot ce li se întâmpla era un plan pus la cale de Nicolae ca s-o pedepsească şi mai tare pentru aroganța ei de a vrea să fie şi altceva decât o soție devotată de magistrat. „Toți bolnavii sunt nişte terorişti", îi spusese ea prietenei sale Ticu Archip, singura, de altfel, care continuase s-o viziteze şi pe care o aştepta cu mare bucurie, chiar şi în situația dificilă de acasă. Cu ea nu trebuia niciodată să fățuiască ceva din realitate, plângea şi râdea, după cum îi dicta inima.

La începutul lui septembrie 1949, Hortensiei îi telefonase Ieronim Şerbu, pe care îl cunoştea de multă vreme, şi o rugase să-l primească pe un tânăr promițător de la revista *Contemporanul*, care preda şi la Universitate şi care voia s-o cunoască şi s-o întrebe unele lucruri despre literatură. Numele lui era Ovid S. Crohmălniceanu.

A flatat-o interesul lui, mai ales că îl ştia după semnătură, aşa că acceptase s-o contacteze şi să stabilească întâlnirea. Scriitorii tineri n-o căutau prea des, păreau mult mai preocupați de construirea lumii noi decât de cea dinaintea lor. Chiar dacă continuau să trăiască, iar unii dintre ei încă mai scriau, avea senzația că uşor, uşor îi îngropau, aruncându-i într-o uitare programată. Apoi îşi zicea că poate ăsta era, de fapt, mersul istoriei, să îi omori pe cei vechi ca să-ți faci locul tău, dar tot i se părea un dezechilibru şi un teribilism în ton cu epoca, cu aerul unui timp pe care nu-l mai înțelegea şi din care se simțea tot mai exclusă.

Poate de asta şi simțea organic nevoia să-şi amintească, să-şi povestească viața, să scrie despre familie şi despre copilărie şi tinerețe, ca şi când şi-ar fi dat seama că doar ea le putea menține vii şi mărturia ei devenea prețioasă. Când nu lucra la roman, scria cu plăcere în jurnal. Biografia ei se reordona, oamenii dragi, dispăruți demult, trăiau iar şi istoria propriei vieți îi aducea o alinare tandră. Şi, mai ales, o formă specială de evadare, ca şi când ar fi fost ultima supraviețuitoare a unor fapte şi întâmplări peste care anii se aşezaseră şi depindea doar de ea să le readucă la suprafață. Trăise toată viața în casă cu un bărbat iscoditor, de care se ferise instinctiv, până

ajunsese să evite în textele ei orice detaliu ce ar fi putut să fie interpretat ca făcând parte din viața lor privată, ca nu cumva domnul magistrat să se simtă lezat şi mai mult, după ce fusese nevoit să accepte o nevastă intelectuală.

Acum îl hrănea şi-l spăla, îi spunea când era soare sau ceață. Martor îi era Dumnezeu că se străduia să fie şi empatică cu suferința lui aşa cum fusese pe front cu suferința unor soldați necunoscuți, cu mulți ani în urmă. „Cu străinii poți fi însă, uneori, mai generos decât cu cineva cu care ai trăit în casă", îi spusese într-o zi lui Ticu, dar ea nu păruse că înțelege exact cum venea asta. Când ar fi trebuit să fie taman pe dos. Şi poate că avea dreptate, dar pentru Hortensia tot ce conta era adevărul profund, pentru care, în sfârşit, nu mai trebuia să se învinovățească.

Apelul şi apoi vizita lui Crohmălniceanu, un tip slăbuț, cu nişte ochi negri scăpărători, îi aduseseră veşti bune. El nu avea încă 30 de ani, dar încerca să pară mai matur. Îl primise în sufragerie, unde nu mai existau prea multe mobile, renunțase la ele cu gândul că pentru un om orb, care încerca să facă câțiva paşi, totul devenea un real pericol.

Ea se aşezase în colțul cel mai întunecat al camerei şi lui îi oferise fotoliul de lângă fereastră. Era o zi de toamnă

ploioasă, aşa că îl servise cu un ceai de plante, din care muşeţelul părea cel mai pregnant. Mirosul se răspândise repede şi dăduse un fel de căldură încăperii morocănoase în care se aflau şi unde totul părea învechit şi plin de suferinţă. Hortensia adusese un ceainic de porţelan şi două căni cu flori albastre şi margini aurii, pe care le pusese pe măsuţa rotundă din lemn de stejar. Reuşise să facă puţină ordine înainte. În ciuda vârstei, se mişca graţios şi îşi păstrase silueta zveltă şi un fel de agilitate în gesturi. Îl poftise politicoasă:

— Vorbiţi-mi despre motivul care vă aduce la mine şi spuneţi-mi cu ce vă pot fi de folos, domnule dragă!

El îşi împreunase mâinile şi îi spusese cu o voce gravă, poate din dorinţa de a fi luat în serios şi a da o anumită greutate vorbelor sale:

— Veţi fi obiect de studiu la Universitate şi m-ar ajuta să-mi daţi nişte informaţii, pe care poate nu le-aţi scris şi spus până acum...

— Sper că nu eu, ci cărţile mele, îi răspunsese ea, încercând să destindă atmosfera.

Şi reuşise, căci el îşi dăduse imediat seama că sunase ciudat ce zisese şi începuse să râdă, ca orice om inteligent care conştientizează că, din cauza emoţiilor, a formulat nefericit o frază.

— Desigur, doamnă, şi asta mă bucură, pentru că sunt un cititor pasionat al operei dumneavoastră, aşa că o să le pot transmite şi tinerilor de azi plăcerea asta.

În sfârşit, atmosfera se destinsese. Ceştile de ceai fuseseră umplute deja de două ori. Pentru că el n-o vedea prea bine, încercase să-şi tragă fotoliul mai aproape de Hortensia. Dar, imediat, ea s-a retras şi mai în umbră decât fusese.

— Permiteți-mi, tinere domn, această cochetărie de a nu voi să fiu privită frontal. Ascultată, da. Am fost o femeie frumoasă în felul meu şi nu mă simt confortabil să ofer oamenilor ravagiile pe care le-a lăsat timpul pe chipul meu.

În condițiile date, se simțea privilegiat că-l primise şi că acceptase să stea de vorbă cu el. Se lipise de spătarul fotoliului şi nu se mai mişcase până nu venise vremea să plece. În fond, nu era nimic de adăugat, ci doar de respectat dorința doamnei. El nu se lansase în complimente gratuite pe care, cel mai probabil, ea i le-ar fi demontat şi preferase să continue discuția, ca şi când acest intermezzo n-ar fi existat. Pe Crohmălniceanu îl interesa foarte tare asocierea dintre scrisul ei şi al lui Proust, pe care o făcuseră mai mulți dintre criticii vremii. Voia să afle dacă scriitoarea chiar citise *În căutarea*

timpului pierdut şi, mai ales, dacă îi plăcuse şi o influențase în vreun fel.

— Probabil că o să vă dezamăgesc. M-am apucat de primul volum, dar n-am trecut niciodată de el. Prea microscopic totul pentru gustul meu, trebuie să recunosc. De asta n-am înțeles niciodată obsesia criticii de a găsi neapărat filiații între scriitori care n-au nicio legătură unul cu altul. Sunt o scriitoare instinctivă, mai degrabă...

— Dar, totuşi, ce citiți cu plăcere, doamnă Papadat-Bengescu? continuase Crohmălniceanu, aşteptând să îi spună numele altor mari scriitori.

— O să râdeți, dar dintotdeauna mi-au plăcut romanele polițiste. Am devorat cărțile lui Colette, ale lui Willy şi Gyp, care au scris sub pseudonime romane populare. N-am prea vorbit despre asta, dar ăsta e adevărul, credeți-mă. Poate vă aşteptați de la mine la lucruri mai deştepte.

Bărbatul o ascultase şi parcă începea să vadă în romanele ei dorința aceea de a ține cititorul prins în mrejele unei lumi şi de a da trăire interioară unor eroi ce fuseseră schematici în romanele pe care îi plăcea să le citească. La el în cap totul căpăta un sens care îi scăpase până atunci. Poate că Proust i se păruse cu adevărat greoi, obsedat de stil şi n-o satisfăcuse felul în care îşi construia textul la nivel de senzație. Iar cu mărturisirea aceasta de

bătrâneţe nu urmărise să-l şocheze, ci îi dezvăluise un adevăr profund, care răsturna multe teorii şi demonstraţii.

O privea de la distanţă şi, oricât de mult încerca să-i distingă trăsăturile, nu reuşea. Între timp se întunecase şi mai tare, iar ea nu făcuse niciun gest că ar intenţiona să aprindă vreo veioză. În acea casă în care agoniza cineva, cum îl prevenise ea de când intrase, fiecare zgomot îl făcea să se gândească la omul nevăzut şi la suferinţa lui, care parcă ar fi transmis în Morse, în încercarea de a-şi face simţită prezenţa. Nu auzise nimic, deşi ciulise atent urechea. Odată cu venirea serii, locul devenise şi mai apăsător, iar silueta ei ascunsă, din ce în ce mai difuză. Deşi nu băuse alcool, îl încerca un fel de ameţeală, ca şi cum graniţa dintre realitate şi ficţiune ar fi fost ştearsă şi el ar fi intrat, de fapt, nu în casa unor oameni reali, ci în cea a Rimilor, familia din ciclul Hallipilor, pe care o cunoştea extrem de bine. Atmosfera neagră, apăsătoare şi aerul morbid îl speriaseră şi îşi dorise să plece cât mai repede, ca să nu descopere că era prea târziu şi că trebuia să se confrunte cu nişte maladii ale trupului şi ale sufletului pe care Hortensia le descrisese în romanele ei cu mare precizie. Ea nu părea nici grăbită, nici plictisită. Conversa cu o voce fermă, în timp ce întunericul cădea peste ei. Îi vorbise despre *Străina* şi despre cele câteva

capitole pe care reuşise să le trimită Editurii Fundațiilor Regale.

— Am avut ghinion cu romanul. M-au grăbit, dar nu l-am terminat. Am semnat un contract şi am luat un avans de care aveam mare nevoie. Am dat textul pe măsură ce l-am scris. Trebuia să aibă două volume. Din păcate, nu le-am mai recuperat. Promiteți-mi că, dacă îl voi termina vreodată şi voi reuşi să-l public, îl veți citi.

Crohmălniceanu a asigurat-o:

— Negreşit, sunt foarte curios, stimată doamnă!

Şi-a făcut curaj după replica asta şi s-a ridicat, scuzându-se că a stat prea mult şi că a obosit-o cu vorbăria şi curiozitatea lui.

— Mi-a făcut bine vizita dumneavoastră, sunteți un om inteligent, încep să-mi schimb părerea despre tinerii de azi, i-a mai spus ea, conducându-l din spate şi fără să se lase mai mult văzută decât până atunci.

Când a ajuns în hol, aproape pe pipăite, s-a gândit la cecitatea domnului Papadat şi la tristețea pe care o lăsa în casa din Cotroceni. A avut o strângere de inimă dându-şi seama de greutățile materiale cu care se confrunta familia „doamnei literaturii”, cum o numiseră oficialitățile țării cu numai trei ani în urmă. Doar că nimănui nu-i mai păsa de o scriitoare în vârstă, care nu mai ieşea din casă, pentru

că îngrijea un bărbat foarte bolnav. Nici nu mai corespundea noii ideologii, era prea bătrână ca să fie chemată să facă vreun pact cu puterea comunistă, reprezentată de Gheorghe Gheorghiu-Dej, care venise la putere după abdicarea forțată a regelui Mihai. Începuse construcția unui viitor căruia ea, o reprezentantă a regimului burghezo-moşieresc, nu-i mai aparținea.

În iarna anului 1949, după ce căzuse prima zăpadă în oraş şi totul părea şi mai greu decât de obicei, magistratul Papadat murise. Doctorul Drăgănescu fusese chemat să constate decesul şi Hortensia îi mărturisise, jenată, că nu avea bani să-l plătească pentru această ultimă vizită la domiciliu. Se ştiau de o viață. O îmbrățişase şi îi transmisese condoleanțele lui şi ale soției, spunându-i că de acum speră că va avea mai multă grijă de sănătatea ei, şi aşa fragilă. Reumatismul de care suferea de multă vreme se agravase şi durerile de-abia le mai putea domoli cu calmante. De înmormântare se ocupase împreună cu fiicele ei Elena şi Zoe, care veniseră cu nepoții, pe care nu-i vedea prea des, din cauza situației familiale complicate. Nu putea să spună că se simțea eliberată, fiindcă ar fi părut un monstru; „piedica din casă", de care se văitase şi în vremurile mai liniştite ale vieții, o sleise de puteri. Nu părere de rău simțea, ci o mare oboseală, de care nu ştia

dacă avea să mai scape vreodată. Încă putea să scrie şi asta îi dădea speranța că va reuşi să ducă la capăt romanul de care, deocamdată, părea copleşită. O apuca spaima că n-o să mai poată să recupereze fragmentele pe care le trimisese la editură şi pentru care încasase nişte bani. Şi nu ştia dacă mai avea puterea să le refacă. Şantierul cărții era stufos şi puterile ei se diminuaseră. Nu-i era uşor să recunoască. Titlul începuse să i se pară predestinat pentru tot ce simțea față de propria existență, față de timpurile care veneau şi de care i se făcea din ce în ce mai frică. Încerca să pară calmă când vorbea cu Elena, fiica cea mică şi cea mai apropiată, dar nu era deloc aşa.

Singură în casa din Cotroceni, erau zile când se simțea ca într-un cavou. Nu părea că va mai putea s-o încălzească cu adevărat. Se refugiase în camera în care lucra. Acolo mânca şi dormea, ca o sinistrată în propria viață. Nu se plângea, încă se putea mişca şi vedea. După experiența extremă prin care trecuse în ultimii ani, părea deja un dar nesperat. Şi nu mai trebuia să-şi poarte de grijă decât ei înseşi. Dacă nu se putea ridica într-o zi din pat, măcar era linişte, nu mai striga nimeni la ea: „dă-mi”, „adu-mi”, „m-ai uitat”. Avusese senzația că n-o să mai iasă din iarnă, dar când se făcuse primăvară parcă mai

prinsese putere, mai ales că reuşise să finiseze încă trei capitole din carte.

I-ar fi fost greu să-i povestească cuiva care nu scria despre cum se întâmplau lucrurile astea şi cum poți să simți la propriu că nişte pagini scrise te readuc la viață. În fața textelor ei cu tăieturi şi transcrieri, note şi însemnări, nu mai avea vârstă şi uita de boli şi de suferințe. Mânca puțin şi bea mult ceai. Avea mereu un bol cu biscuiți lângă ea. Nu mai respecta orele de masă şi, culmea, disfuncțiile gastrice, de care se plânsese toată viața, parcă se mai domoliseră şi ele. Medicul Drăgănescu o avertizase de mai multe ori că unele crize de bilă erau mai degrabă provocate de irascibilitate decât de regimul alimentar. Altfel spus, veneau „de la cap”, cum se exprimase el în încercarea de a o convinge că starea noastră interioară poate fi mai periculoasă decât ce băgăm în gură.

În vara lui 1950, după ce Legea naționalizării intrase în vigoare, locuințele de serviciu ale magistraților, în care avuseseră dreptul să locuiască ei şi familia lor până la moarte, fuseseră rechiziționate. Hortensia primise o înştiințare seacă prin care era anunțată că trebuia să părăsească imobilul din Cotroceni în termen de 30 de zile, „altfel veți fi evacuată forțat”. Nu-şi imaginase că în ultima perioadă a vieții va fi nevoită să-şi strângă din nou

lucrurile şi să meargă să stea pe capul fiicei sale. Schimbările majore, cum ştia bine, căci trecuse prin multe, veneau peste noapte. Într-o zi eşti bine şi în următoarea totul se năruie. Se adaptase din mers, n-avusese timp să dramatizeze. Îşi triase hârtiile şi le pusese pe cele pe care le considerase importante într-un cufăr mare, de lemn: caiete şi multe foi. În fond, „asta e singura mea avere", îi spusese lui Ticu, care se oferise s-o ajute. Mai puseseră acolo jurnalul, scrisorile lui E.L. şi câte un exemplar din primele ediții ale cărților ei. Verificaseră amândouă să nu se fi rătăcit vreo însemnare de la *Străina.*

— Trei schimburi îmi sunt de ajuns, nu crezi? adăugase ca şi când ar fi plecat într-o călătorie scurtă şi i-ar fi fost de prisos prea multe haine.

Tablourile nu ştia cât de valoroase erau, dar le aranjase în nişte cutii alături de alte obiecte despre care credea că ar fi putut să le vândă şi să obțină un preț oarecare pe ele. Îşi făcuse valiza ca pentru orice drum, se îmbrăcase, se încălțase şi îşi pusese pălăria. O aşteptaseră pe Elena aşezate una lângă cealaltă pe pat, cu mâinile în poală. Peste tot erau fotografii împrăştiate, care trebuiau şi ele strânse şi luate.

— Vezi? Ce naiba e-o viață? mai zisese Hortensia, în timp ce se uita la o poză făcută cu mulți ani în urmă în

grădina casei, alături de părinți, soț, primii patru copii, Nen, Zoe, Marcela şi Bebe, şi de guvernantă.

Elena nu se născuse încă.

— Doamne, ce mici erau! o completase Ticu melancolică. Şi Nen, în costumul lui de marinar, pare tare ştrengar.

— Ehehe, era un adevărat drăcuşor! Nu-l puteai scăpa o clipă din ochi, că sigur făcea o boacănă. De câte ori nu a venit cu genunchii şi coatele pline de sânge, de mă săgeta inima de spaimă. Amintiri de tot felul, draga mea! Prin multe am mai trecut şi noi cu ei.

Dacă le-ai fi privit pe cele două femei cum stăteau şi vorbeau, ai fi putut să crezi că era o după-amiază ca oricare alta. Nu ultima haltă pentru Hortensia, după o viață întreagă de mutat în locuri unde o duseseră repartițiile soțului. De data asta, el nu mai putea să coordoneze operațiunile şi nici măcar nu mai era vorba despre o casă nouă, ci despre una în care să se adăpostească şi în care să ocupe cât mai puțin spațiu. Se retrăgea în locuința fiicei celei mici şi spera că n-o să simtă că-i deranjează.

Îşi făcea curaj spunându-şi că, în fond, în ultimii ani învățase să gătească şi unele mâncăruri îi ieşeau chiar bune. Descoperise plăcerea statului în bucătărie la

senectute şi mai degrabă de nevoie, dar, când încerca să prepare ceva comestibil, mai ales dacă nu avea la îndemână ingrediente prea multe, punea la bătaie multă imaginație şi răbdare, calități pe care le folosise până atunci pentru scris. În timp ce urmărea cum cei doi muncitori veniți să le ajute cărau cutiile cu puținele lucruri pe care le strânsese, îşi formulase în minte această ipoteză, că era posibil ca *Străina* să rămână într-o veşnică construcție, gând pe care până atunci refuzase categoric să-l accepte. Aşa cum nu se împăcase nici cu limitările vârstei sau cu energia pe care o consumase în perioadele dificile şi solicitante prin care trecuse. Dezrădăcinarea forțată, însă, care însemna să renunțe la ritmul ei şi la rutina casei, o demoralizase complet. Acum îşi privea neputința în față şi, pentru prima dată în viață, optimismul ei legat de scris pălise. Nu mai avea nici liniştea, nici frenezia de altădată. Tot ce simțea era o frică nebună de schimbările pe care putea să le aducă ziua de mâine, de cât de absurdă devenise reprezentarea viitorului. „Ne pierdem puterile, dar să nu ne pierdem şi mințile", îi spunea din când în când melancolică lui Ticu, care era cu cincisprezece ani mai tânără decât ea.

Spre după-amiază, descărcaseră toate bagajele la noua adresă din Strada Bărăției nr. 38, un loc mic şi îngrămădit

şi pentru familia Elenei. Stabiliseră dinainte că Hortensia va împărți camera cu nepoțica cea mică, care era în clasa a III-a. Fetița o îmbrățișase încă de la intrare şi o luase de mână s-o conducă în dormitorul comun. Palma micuță şi caldă a fetiței îi amintise de copiii ei, care mereu îi mişunau pe lângă fustă, încât în tinerețe, când se mişca dintr-un loc în altul, trebuie să fi arătat ca o cloşcă cu pui. Vioiciunea celor mici te face să uiți de probleme şi aşa i se întâmplase şi ei atunci. Dormitorul în care îi duseseră şi cutiile cu lucruri avea un aer desuet. Patul mare ocupa o jumătate din încăpere, iar dulapul, un perete întreg. Într-un colț, pe o masă de lemn, erau împrăştiate mai multe cărți de şcoală şi caiete. Nişte jucării de pluş stăteau sprijinite de spătarul scaunului rotund, pe care atârnau sarafanul şi cămaşa de uniformă mototolită ale şcolăriței, care, probabil, venise şi se dezbrăcase în grabă. Ghiozdanul galben era deschis şi lăsat lângă perete. Mereu avusese un simț al observației care o făcea să înregistreze toate detaliile într-un timp scurt. Îşi dăduse seama că nu mai intrase niciodată până atunci în încăperea aceasta întunecată, care urma să-i servească de acum înainte drept casă. Hortensia amenajase de-a lungul vieții ei locuințe de tot felul. Din fericire, învățase şi să nu se

ataşeze prea tare de ele şi să le privească mai degrabă dintr-o perspectivă funcțională.

Elena îşi întrebase mama:

— Ai nevoie de ceva?

— Doar să-mi pun capul pe o pernă, îi răspunsese ea, obosită şi resemnată.

Adela țopăia pe lângă cele două femei, veselă de parcă ar fi venit o prietenă la ea în vizită şi rămânea să doarmă peste noapte.

— Mâine, când o să vezi că nu mai plec, n-o să te mai bucuri aşa, glumise bunica.

Dar fetița o contrazisese hotărâtă:

— Ba da, o să vezi că o să ne distrăm împreună. Să nu fii tristă, buni, acum eşti cu noi...

Hortensia o îmbrățişase şi îi promisese că o să citească împreună poveşti şi o să facă prăjituri.

— Mă ajuți la compuneri? Nu mă prea descurc singură...

Dăduse din cap şi Elena o rugase pe Adela să se potolească, că toți erau rupți de oboseală, pentru că fusese o zi lungă şi grea, şi o trimisese să-şi facă lecțiile, după ce îi aprinsese veioza cu abajur gălbui.

— Mamă, lasă că despachetăm mâine, dumneata odihneşte-te puțin până pregătesc cina.

Şi Hortensia o ascultase pe fiica ei ca o copilă care avea ea însăşi nevoie de căldură şi de atenție. Parcă s-ar fi întors în timp în casa părinților ei şi cineva îi purta din nou de grijă. Îi fusese atât de greu în anii din urmă cu boala şi agonia lui Nicolae, încât orice avea să urmeze părea un fulg pe lângă coşmarul din care venise. Îşi visa des părinții şi într-una dintre nopți îi apăruse şi coana Frosa în grădina copilăriei, ceea ce o bucurase nespus, căci bătrâna îi fusese ca o a doua mamă, ani la rând. Stătea lângă ea pe scăunel, urmărind-o cum trebăluia şi îşi spunea în şoaptă descântecele, ca şi când ar fi vorbit o limbă necunoscută. Se juca singură şi în vis, căci doar aşa îi plăcuse şi rar se amesteca cu alți copii. Îşi amintea atât de bine toate detaliile acelor ani, care poate nici nu fuseseră aşa, ci doar cum îi ținea ea minte, că parcă ar fi scris ieri compoziția asupra celor patru anotimpuri, care ocupa patru linii de caiet, de la vârsta de cinci ani. Peste trecutul recent cineva parcă ar fi trecut o radieră şi totul s-ar fi înceţoşat, dar cel îndepărtat se lumina în fiecare colț şi descoperise o plăcere reală în a se refugia acolo şi a retrăi momente şi scene.

În urmă cu trei ani, când primise vestea că *Revista Fundațiilor Regale* şi editura fuseseră închise, simțise cum o gheară o strângea de gât. I se făcuse rău fizic, văzuse

dezastrul personal în toată splendoarea lui. Anii în care ei o presaseră să termine şi să publice *Străina* o ţinuseră conectată la un ritm natural. Avea un contract real şi moral cu o editură, se simţea validă şi dorită pe piaţa de carte. Abia când pierduse acest avantaj realizase cât de mult contase în viaţa ei. Poate ar fi trebuit să se simtă eliberată, în fond primise nişte drepturi de autor pentru un manuscris pe care nu-l terminase, dar adevărul era că nu mai credea că va putea duce la capăt acest proiect în două volume la care lucrase, poate, mai mult decât la oricare altul din viaţa ei. În marasmul generalizat nu mai reuşise să recupereze fragmentele finalizate şi trimise. Nici măcar nu se mai luptase pentru asta. Fusese o formă de capitulare şi de revoltă aşa cum nu mai trăise. Existenţa devenise acaparantă, iar bătrâneţea redimensionase prezentul şi îi spulberase determinarea.

Încerca să se adapteze la ritmul casei Elenei. Nepoţica îi umplea după-amiezile cu voia ei bună şi se distrau amândouă inventând jocuri şi poveşti. Deveniseră nedespărţite şi între ele se crease o complicitate cum nu trăise cu copiii ei, căci atunci nu avea niciodată timp, se simţea responsabilă şi nu îşi permitea răgazul să se bucure cu adevărat. Într-o zi, Elena îi spusese chiar că în copilăria ei nu o auzise râzând aşa cum o făcea acum. Şi

era adevărat. Ieşea uneori în după-amiezile însorite, de mână cu Adela prin gangul prin care intrau căruțele în curtea interioară şi se pierdeau printre dughenele de mărunțişuri, haine vechi, coşciuge şi pălării, care îi aminteau de vremurile în care Bucureştiul fusese doar un târg aglomerat şi mizer. Mirosea a urină peste tot şi din imobilele sărăcăcioase şi înghesuite ca şi din cel în care locuiau ei venea mereu un iz greu de ceapă prăjită, de parcă toți locatarii ar fi mâncat acelaşi fel de mâncare, la infinit. Hortensia vedea din ce în ce mai prost şi nu se mai simțea în siguranță să plece neînsoțită. „Tu eşti ochiul şi urechea mea", îi spunea Adelei şi fetița o asigura că n-o să i se întâmple nimic rău cât vor fi împreună. Se opreau în fața vitrinelor şi nu cumpărau nimic. Câte un om grăbit se răstea dacă i se părea că îi stăteau în drum şi se împiedica de ele, dar nu-l băgau în seamă. Plecau mai departe, în ritmul lor lent, aşa cum putea Hortensia să păşească, din cauza reumatismului. Mâinile n-o mai ascultau nici ele prea bine. Degetele scheletice i se strânseseră ca nişte ramuri uscate de copac şi tot corpul i se chircise în ultimii trei ani, aşa încât devenise o bătrână mărunțică, despre care ți-ar fi fost greu să crezi că fusese înaltă şi zveltă. Când mergea, se sprijinea de un baston. Fetița, grijulie, o întreba din când în când: „Te doare piciorul, buni?", dar ea

nu recunoştea niciodată, prefera să spună doar: „Am obosit puțin, ai puțină răbdare, draga mea, şi pornim din nou”.

Ziua în care Ovid S. Crohmălniceanu venise s-o caute cu o propunere din partea revistei *Contemporanul* o găsise pe Hortensia, ca de obicei, împreună cu Adela, proaspăt întoarsă de la şcoală şi încă îmbrăcată în uniformă. Parcă trecuse un deceniu de la prima lor întâlnire, nu câțiva ani. Camera scundă, cu podele vopsite, acoperite de un covor roşu, vechi şi mătuit, în care îl primise, de data asta fără să-şi mai ferească fața de el sau de lumină, îi făcuse criticului o impresie puternică. Se uita la o femeie înfrântă de bătrânețe, de istorie şi de sărăcie. „Nu mai pot să scriu!”, a fost unul dintre primele lucruri pe care i le-a spus după ce-l ascultase şi i-a arătat mâinile, într-un semn de predare totală în fața vieții.

Îşi amintea că unul dintre ultimele interviuri cu ea pe care le citise era semnat de Pasana Giosanu, o membră a Partidului Comunist, şi se încheia aşa: „Îmi iau rămas-bun de la doamna Papadat-Bengescu şi mi se pare că în ochii ei zăresc de pe acum viziunea acelei lumi noi, a cărei întrupare artistică ne-a promis-o d-sa într-un viitor roman”.

Îşi dădea seama că vorbele care i se puseseră în gură, în puținele cazuri când fusese solicitată, nu aveau nicio legătură cu realitatea. Cu toate astea, încercase să-şi ducă la capăt misiunea cu care venise. O întrebase pe Hortensia dacă ar vrea, totuşi, să trimită un text în sprijinul tuturor femeilor care suferă din cauza războiului, ca urmare a inițiativei Comitetului Mondial pentru Pace. Războiul din Coreea începuse în 1950 şi, trei ani mai târziu, se cerea încetarea lui, ca şi când, brusc, devenise important că mii de oameni şi copii mureau sau rămâneau orfani şi pe drumuri.

— Sigur, o să mă ajute nepoțica mea. Şi ea o să-mi citească şi ziarul, adăugase ea, arătând către *Scânteia*, pe care Crohmălniceanu i-o adusese ca să vadă apelul cu pricina, intitulat „Să înceteze odioasele atrocități americane din Coreea” şi tipărit pe prima pagină a ziarului din data de 26 februarie 1953.

Hortensia îl pusese pe pat, lângă ea, iar fetița încuviințase serioasă şi nu se dezlipise de bunica sa nicio clipă. Ba chiar făcuse o lectură cu voce tare a primului paragraf: „Poporul nostru iubitor de pace a luat cunoştință cu adâncă indignare de noile crime monstruoase ale barbarilor cotropitori americani în Coreea. Documentele publicate ieri şi anume Comunicatul Comisiei Comitetului

Central al Frontului Unit Democrat Patriotic Coreean şi declaraţia colonelului american Frank Schwable, prizonier de război în mâinile armatei populare coreene, constituie noi dovezi zguduitoare despre bestialitatea şi în acelaşi timp laşitatea cu care hitlerii americani scaldă în sânge şi acoperă cu ruini pământul...", ca să-l convingă pe vizitator că va îndeplini întocmai promisiunile pe care bunica sa le făcuse deja în numele ei. Nu se poticnise decât de câteva ori şi Crohmălniceanu nu-şi dăduse seama dacă gestul Hortensiei de a o opri pe fetiță avea legătură cu conținutul textului sau cu momentul inoportun pentru a citi cu voce tare de față cu el.

— Ce ar trebui să conțină poziția mea? îl mai întrebase ea când Crohmălniceanu se ridicase şi se pregătea deja de plecare.

— O scrisoare de câteva pagini de solidarizare împotriva suferinței şi a războiului..., precizase el.

Plecase îndoit că va primi ceva scris, chiar dacă Hortensia îl asigurase că îi va trimite negreşit un text şi că putea să conteze pe semnătura ei pentru *Contemporanul*, unde mai publicase în urmă cu nişte ani, când numele vechilor intelectuali, precum Arghezi, Camil Petrescu, G. Călinescu, se mai regăseau printre contributori, tocmai ca semn al politicii de deschidere a revistei.

Seara, când se pregăteau de culcare, Adela luase ziarul şi îi citise bunicii sale textul în întregime. Hortensia aţipise de vreo două ori pe marginea patului şi fata o mişcase, să se asigure că o aude până la capăt. O rugase apoi să-i spună şi despre restul articolelor de pe prima pagină: „O cauză scumpă a întregului popor – îndeplinirea cincinalului în patru ani”, „Tot mai mulţi muncitori îşi ridică nivelul tehnic”, „Spre o mai deplină folosire a capacităţii maşinilor”, „Fabrica în care se califică tot mai multe femei”. Aflase că la gospodăria de stat din Tâmbureşti începuseră însămânţările şi că tovarăşa Maria Ene, care se calificase în meseria de cocător de două luni, şi-a luat schimbul în primire şi primele pâini, frumos aşezate în rafturi, împrăştiau un miros proaspăt şi plăcut în întreaga sală. Adormise cu gândul la franzelele proaspete, iar a doua zi, când ar fi trebuit să se ocupe de textul ei, tot ele îi veniseră în minte.

Adela o rugase să-i dicteze propoziţiile şi stătuseră mai mult de o oră, dar nu reuşiseră. Îi era imposibil să formuleze ceva care să sune coerent şi să aibă legătură cu cauza mamelor din Coreea. În timp ce Hortensia se uita pe fereastra îngustă, fetiţa începuse să compună nişte propoziţii, ca şi când ea era acum cea care trebuia s-o ajute la compunere. Scrisese frumos, caligrafic, ţinând

stiloul strâns, aşa cum învăţase la şcoală, pe pagina dictando din caietul de română: „Întreaga omenire cinstită şi iubitoare de pace ar trebui să se alăture suferinţei poporului coreean, care îşi plânge taţii şi fiii. Mamele din lumea întreagă sunt solidare şi cer încetarea luptelor în semn de preţuire pentru semenii lor. Războiul e cea mai necruţătoare armă. Doar cine n-a văzut ororile lui poate să creadă că aceasta e o rezolvare. Am îngrijit răniţi în linia frontului de la Focşani şi am crescut copii. Pot depune mărturie că nimic nu e mai odios decât frica şi mârşăvia războiului". Redactase cuvintele bunicii şi adăugase altele de la ea. După ce mai corectase, o întrebase pe Hortensia dacă vrea să-l audă. Recitase cu intonaţie şi cu patos, aşa încât bunica sa o aplaudase la sfârşit şi o sărutase pe frunte:

— Bravo, draga mea, ce mă făceam fără tine?

— Îl trimitem aşa, îţi place?

— Da, da, mai trebuie doar să-l semnez.

Luase stiloul şi îşi scrisese cu grijă numele în josul paginii. Fetiţa pusese apoi textul într-un plic, caligrafiase adresa şi Elena trimisese plicul la redacţia *Contemporanul*. Ele se îmbrăţişaseră, bucuroase că reuşiseră să se achite de această sarcină.

Crohmălniceanu nici măcar nu se aşteptase să primească ceva de la Hortensia, după ce o vizitase şi văzuse că, din păcate, starea ei fizică şi mentală se degradase, iar situația materială îi făcea bătrânețea şi mai tristă. Pur şi simplu nu crezuse că mai putea să răspundă vreunei solicitări legate de scris şi aproape se învinovățea că îi făcuse propunerea de a compune ceva. Deschisese plicul şi dăduse peste acele rânduri stângace, pe care n-avea niciun dubiu că nepoțica Hortensiei Papadat-Bengescu le ticluise cum se pricepuse, punând cap la cap ce-i spusese bunica cu ce îşi imaginase ea că ar fi fost bine să fie în textul pentru revistă. Rămăsese cu foaia în mână, complet paralizat de milă şi de neputință. Îşi dădea bine seama că acela era ultimul text care purta semnătura marii scriitoare. Din păcate, nu putea să-l folosească. Şi-a amintit de episodul din *Balaurul*, care se potrivea perfect cu subiectul, şi l-a căutat:

> Ei nu vedeau, nu auzeau nimic, dormeau cu ochii deschişi, căzuți acolo, la întâmplare, ca nişte sinistrați. Doamna Damian sta pe un scaun, pus în drum, cu spatele la masă şi, piciorul scaunului fiind prins într-o boccea, oscila mereu dar nu-l îndrepta; bărbatul ei sta pe marginea scaunului, deşi era zdrobit de oboseală şi se legăna ca un om beat, împingând cu genunchii în speteaza altui scaun fără să se

gândească să-şi schimbe poza asta nefirească. Cei doi copii erau înfăşurați peste paltoane cu şaluri şi legați cu batiste peste căciulițe. Ce aveau oamenii ăştia? Nu erau normali nici chiar pentru timpurile de atunci. Păreau scăpați dintr-un ospiciu. Se apropie atunci de ei ca de toți nevoiaşii.

— Ce e cu voi? zise cu precauțiune.

Răspunse numai cumnata. Ceilalți păreau a nu o fi văzut.

— Am plecat în grabă... Veneau nemții... şi tunurile...

Se opri ca şi cum nu mai regăsea motivele puternice care-i goniseră.

— ...Ardea în marginea oraşului... noi hotărâsem să rămânem... dar într-o zi, la vremea mesei, a venit Iancu în fugă ca să plecăm... căpătasem loc în vagonul prefectului... o ocazie bună... abia aveam timp să apucăm trenul... Iancu era aşa de nervos...

Domnul Damian se sculă şi îşi trecu mâna pe frunte.

— Copiii erau bolnavi... aveau anghină difterică... Pe Mieluşica am luat-o din pat... pe drum i-a fost rău...

Aşa e! Unde e Mieluşica?

— ...A murit în tren... s-a asfixiat... ceilalți aveau şi ei copii – s-au apărat... voiau să ne dea jos, aşa că a trebuit...

— Ce-a trebuit?

Au aruncat-o din tren în şanț, asta-i tot!

A montat totul în aşa fel încât să pară un text de sine stătător. Dramatismul scenei îl ajutase să obțină ceva

coerent. L-a dactilografiat şi i l-a trimis Hortensiei să-şi dea acordul pentru publicare, spunându-i că ce primise nu avea dimensiunea potrivită, în consecinţă îşi permisese să îl completeze cu câteva fragmente din romanul său *Balaurul*. În plic pusese şi o sumă de bani, mult mai mare decât se plătea de obicei la revistă pentru o colaborare, tocmai pentru că redactorul-şef al publicaţiei apreciase o semnătură prestigioasă care lua poziţie într-o cauză atât de serioasă ca aceea a războiului din Coreea.

Curierul se întorsese cu un răspuns din partea scriitoarei, de data asta scris de mâna unui adult, probabil a Elenei, în care îi mulţumea şi care trecea graţios peste intervenţia operată asupra textului iniţial, ca şi când ea l-ar fi trimis în forma respectivă. Mesajul se încheia cu fraza: „Vă rog să-mi trimiteţi şi mie un exemplar când va apărea revista”.

La puţină vreme după acest episod, Crohmălniceanu se întâlnise cu Traian Şelmaru, secretarul Uniunii Scriitorilor, şi îi povestise despre situaţia delicată în care se afla Hortensia Papadat-Bengescu, rugându-l să intervină, dacă se putea. Din fericire, Şelmaru ştia exact cine era Hortensia şi îi promisese că se va ocupa de cazul său. Se ţinuse de cuvânt şi scriitoarea primise o pensie de stat, care însemna o sumă echivalentă cu indemnizaţia de

care beneficiau membrii Academiei Române. De acest privilegiu se bucurau foarte puțini dintre scriitorii din vechea gardă. Pesemne că, pe linie politică, articolul din *Contemporanul* însemnase mult în motivarea acestei decizii şi o ajutase să beneficieze de nişte condiții de trai decente în ultimii doi ani de viață.

În vara lui 1953 putuse, grație acelei pensii, să facă o călătorie la Băile Tuşnad, împreună cu prietenele sale Ticu Archip şi Claudia Millian, soția lui Ion Minulescu. Hortensia se mişca din ce în ce mai greu şi mintea i se rătăcise. Cele două femei avuseseră grijă de ea timp de o săptămână, cât stătuseră acolo. N-o puteau lăsa singură, de frică să nu se piardă. Momentele în care semăna cu cea care fusese înainte deveniseră foarte rare. Asistau neputincioase la spectacolul trist al degradării ei psihice. Uneori le recunoştea, alteori le încurca numele şi vorbea aiurea, ca şi când trecutul şi prezentul se dizolvau într-o pâclă tot mai groasă, din care nu mai reuşea să distingă decât pete răzlețe. Făcea eforturi, dar în zadar. În momentele în care îşi revenea, părea chinuită de dorința de a înțelege ce i se întâmplă. Apoi iar o învăluia o absență albă şi nimic din jurul ei nu mai părea că ajunge cu adevărat până la ea. Claudia îi spusese într-o seară lui Ticu, după ce fuseseră la masă:

— Mi se rupe sufletul să o văd aşa, ca pe un ceasornic încremenit şi stricat, căruia i-au ruginit limbile.

— Şi tristeţea mea e infinită, adăugase Ticu.

Fusese, de altfel, ultima călătorie a Hortensiei. Urmaseră aproape doi ani de recluziune, de aşteptare a sfârşitului într-o anticameră a morţii, în care i se prăbuşiseră şi corpul, şi memoria. Locuia într-o carcasă străină, care nu mai semăna, din păcate, cu ea.

În dimineaţa de 5 martie 1955, la 78 de ani, după o lună de agonie, în care nu mai mâncase şi nu mai vorbise, închisese ochii pentru totdeauna, în patul mare din camera fiicei sale. Trei zile mai târziu, trupul slab şi împuţinat a fost depus la capela cimitirului Bellu, unde familia avea un cavou. Era o vreme câinoasă. Zăpada topită şi murdară se amestecase cu lapoviţa rece, care se pornise încă de cu seară, şi transformase oraşul într-o băltoacă uriaşă. Frigul de primăvară, neaşteptat şi violent, pe care îl detestase toată viaţa, n-o cruţase nici la ultimul drum.

Hortensia Papadat-Bengescu fusese aşezată pe o masă în mijlocul încăperii, alături de alte două trupuri de femei bătrâne şi de coşciugele lor descoperite. Una era încălţată cu şoşoni, potriviţi mai degrabă pentru noroiul de afară. Celeilalte îi aduseseră la catafalc două păpuşi vechi, de

călți, care semănau cu nişte sperietori. Câțiva oameni, veniți pentru a-şi lua rămas-bun, intrau şi ieşeau cu câte o lumânare în mână. Unii vorbeau şi fumau afară, ca la orice priveghi. Nu mai conta la care dintre moarte veniseră, se crease o mică adunare pestriță, care voia să plece cât mai repede de acolo, să scape de răceala insuportabilă a capelei şi de umezeala de afară. Se plângeau că se udaseră la picioare şi că frigul le intrase în oase. Câte o doamnă zgribulită se văita că plecase prea subțire îmbrăcată şi alta îi spusese soțului: „Ce bun ar fi fost un ceai acum". O coroană cu o panglică albastră, pe care scria mare, cu litere negre, de tipar, Uniunea Scriitorilor, trona în mijlocul capelei şi nimeni n-o băga în seamă. Garoafele roşii aveau un aer solemn care contrasta cu atmosfera modestă a înmormântării. Era singurul semn care amintea de viața de scriitoare a femeii întinse pe catafalc. Familia şi câțiva vecini aşteptau venirea soborului de preoți pentru slujbă. Colegii de breaslă ai Hortensiei pesemne că avuseseră lucruri mai importante de făcut în ziua aceea mohorâtă de început de primăvară. Doar câțiva, dintre cei mai tineri, Nicolae Balotă, Eugen Jebeleanu, Ion Negoițescu, nu se speriaseră de vreme şi veniseră să-i aducă un ultim şi discret omagiu doamnei romanului românesc, chiar dacă n-o cunoscuseră bine,

dar îi citiseră cărțile. Sanda Movilă, soția lui Felix Aderca, îmbrăcată în negru şi înfăşurată într-un şal violet, se dusese la fiecare dintre scriitori, le strânsese mâinile şi le mulțumise pentru prezență în numele generației sale. Nu a avut cine să țină vreun discurs oficial, în care să vorbească despre meritele şi opera ei, despre contribuția la istoria literaturii, totul s-a desfăşurat în cea mai mare linişte posibilă, ca şi când ar fi trebuit respectată o pudoare a vieții şi a plecării. Cei din familie şi-au luat adio pe rând, sărutându-şi mama şi bunica pe frunte. Singura care plânsese fără încetare fusese nepoata Hortensiei, care nu se dezlipise de răposată nicio clipă, pe toată durata slujbei.

Femeia din coşciugul purtat pe umeri de nişte necunoscuți, pe a cărei cruce fusese trecut cu vopsea „Hortensia Papadat-Bengescu", spusese demult tot ce avusese de spus pe lumea asta.

Bibliografie

Hortensia Papadat-Bengescu:

Balaurul, prefață de Gheorghe Crăciun, Editura Militară, Bucureşti, 1986

Fecioarele despletite, Editura Eminescu, Bucureşti, 1982

Femeia în fața oglinzei, antologie, postfață şi bibliografie de Ion Bogdan Lefter, Editura Minerva, Bucureşti, 1988

Nicolae Balotă, *Caietul albastru*, Editura Ideea Europeană, Bucureşti, 2007
Camil Baltazar, *Contemporan cu ei*, Editura Pentru Literatură, Bucureşti, 1962
Gerda Barbilian, *Ion Barbu. Amintiri*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1979
Bianca Burța-Cernat, *Fotografie de grup cu scriitoare uitate. Proza feminină interbelică*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2011
G. Călinescu, *Scrisori si documente*, ediție îngrijită, note şi indici de Nicolae Scurtu, prefață de Al. Piru, Editura Minerva, Bucureşti, 1979
Valeriu Ciobanu, *Hortensia Papadat-Bengescu*, Editura Pentru Literatură, Bucureşti, 1965
Şerban Cioculescu, *Amintiri*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1981
Ovid S. Crohmălniceanu, *Amintiri deghizate*, Editura Nemira, Bucureşti, 1994
Ioan Holban, *Hortensia Papadat-Bengescu*, Editura Albatros, Bucureşti, 1985
E. Lovinescu, *Inedite: articole, scrisori, autografe, prefețe, cereri şi petiții, alte documente (1896-1943)*, ediție îngrijită de Dan Gulea, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2018
E. Lovinescu, *Scrisori şi documente*, ediție îngrijită, prefață, note şi indice de Nicolae Scurtu, Editura Minerva, Bucureşti, 1981
Epistolar, Hortensia Papadat-Bengescu, note introductive de Mihaela Stanciu, *Manuscriptum*, serie nouă, nr. 2, 2016
Claudia Millian, *Cartea mea de aduceri aminte*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1973
Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică, vol. II, partea II, antologie, text îngrijit, sinteze bibliografice şi

indici de Aurel Sasu şi Mariana Vartic, Editura Minerva, Bucureşti, 1986
Scânteia, 26 februarie 1953
Scrisori către G. Ibrăileanu, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănucă şi Al. Teodorescu, cu prefață de Al. Dima şi N.I. Popa, Editura Pentru Literatură, Bucureşti, 1966
Cella Serghi, *Pe firul de păianjen al memoriei*, Editura Polirom, Iaşi, 2018
Petre Solomon, *Un personaj care-mi poartă numele. Colaj memorialistic 1923-1947*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2016
Mihaela Stanciu Vraja, *Hortensia Papadat-Bengescu în oglinda prozei de tinerețe*, Editura Pro Universitaria, Bucureşti, 2015

N. a.: Mi-aş fi dorit să pot sta de vorbă cu doamna Gabriela Omăt, editoarea care s-a ocupat de ordonarea ultimului mare şantier al H.P.B.: Hortensia Papadat-Bengescu, *Opere*, III, *Romane* (*Străina* – roman inedit), text stabilit şi note de Gabriela Omăt, studiu de arhivă şi selecția lotului manuscris *Străina* de Elena Docsănescu, studiu introductiv de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru ĹŽtiință şi Artă, Bucureşti, 2013. Din păcate, a murit în 2019.

În documentarea acestei biografii intră multe alte informații, unele luate din articole publicate în diverse reviste şi ziare sau materiale filmate.

Când scrii romanul vieții cuiva, ai o responsabilitate specială. De multe ori nu mai ştii unde se termină documentarea şi unde începe ficțiunea şi invers, pentru că „realitatea” unui personaj ia în fiecare zi în mintea şi în textul tău altă formă.